JESÚS HUERTA DE SOTO

Economie & Societate Liberă

Şcoala austriacă

Piaţa şi creativitatea antreprenorială

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAŞI

Şcoala Austriacă

Piaţa şi creativitatea antreprenorială

Jesús Huerta de Soto

Jesús Huerta de Soto

Şcoala Austriacă

Piaţa şi creativitatea antreprenorială

Traducere de Gabriel Mursa

Revizia 1: Dan Chirlesan

Cuprins

Introducere 9

1. PRINCIPIILE ESENŢIALE ALE ŞCOLII AUSTRIECE.....11
1.1. Teoria austriacă a acţiunii versus teoria neoclasică a deciziei.....15
1.2 Subiectivismul austriac *versus* obiectivismul neoclasic.....16
1.3. Întreprinzătorul austriac *versus homo oeconomicus* neoclasic 17
1.4 Posibilitatea erorii antreprenoriale pure (austrieci) *versus* raţionalizarea *a posteriori* a tuturor deciziilor (neoclasici).....18
1.5 Informaţia subiectivă austriacă *versus* informaţia obiectivă neoclasică.....19
1.6 Procesul antreprenorial de coordonare (austrieci) *versus* modelele de echilibru general şi/sau parţial (neoclasici) .20
1.7 Caracterul subiectiv al costurilor la austrieci *versus* costul obiectiv la neoclasici.....23
1.8 Formalismul verbal al austriecilor *versus* formalizarea matematică a neoclasicilor.....24
1.9 Conexiunea teoriei cu lumea empirică: sensul diferit al conceptului de predicţie.....26
1.10 Concluzie.....31

2. CUNOAŞTERE ŞI FUNCŢIE ANTREPRENORIALĂ 32
2.1 Definiţia funcţiei antreprenoriale 32
2.2 Informaţie, cunoaştere şi antreprenoriat 34
2.3 Cunoaştere subiectivă şi practică, non-ştiinţifică 35
2.4 Cunoaştere personală (exclusivă) şi dispersată 37
2.5 Cunoaşterea tacită non-articulabilă 38
2.6 Caracterul esenţialmente creativ al funcţiei antreprenoriale 40
2.7 Crearea informaţiei 40
2.8 Transmiterea informaţiei 41
2.9 Efectul de învăţare (learning effect): coordonare şi adaptare 42
2.10 Principiul esenţial 44
2.11 Concurenţă şi funcţie antreprenorială 46
2.12 Concluzie: conceptul despre societate al Şcolii Austriece de economie 48

3. CARL MENGER ŞI PRECURSORII ŞCOLII AUSTRIECE 50
3.1 Introducere 50
3.2 Scolasticii Secolului de Aur spaniol, precursori ai Şcolii Austriece 51
3.3 Declinul tradiţiei scolastice şi influenţa negativă a lui Adam Smith 59
3.4 Menger şi perspectiva subiectivistă a Şcolii Austriece: concepţia despre acţiune ca un ansamblu de etape succesive, teoria subiectivă a valorii şi legea utilităţii marginale 63
3.5 Menger şi teoria economică a instituţiilor sociale 68
3.6 *Methodenstreit*-ul sau polemica metodelor 70

4. BÖHM-BAWERK ŞI TEORIA CAPITALULUI 73
4.1 Introducere 73
4.2 Acţiunea umană, ansamblu de etape subiective 74
4.3 Capitalul şi bunurile de capital 77
4.4 Rata dobânzii 83
4.5. Böhm-Bawerk *versus* Marshall 87
4.6 Böhm-Bawerk versus Marx 88
4.7 Böhm-Bawerk versus John Bates clark şi conceptul mitic asupra capitalului 90
4.8 Wieser şi conceptul subiectiv al costului de oportunitate ..95
4.9 Triumful modelului de echilibru şi a formalismului pozitivist 96

5. LUDWIG VON MISES ŞI CONCEPŢIA DINAMICĂ ASUPRA PIEŢEI 100
5.1 Introducere 100
5.2 Scurtă notă biografică 101
5.3 Teoria monedei, a creditului şi a ciclurilor economice 103
5.4 Teorema imposibilităţii socialismului 107
5.5 Teoria funcţiei antreprenoriale 112
5.6 Metoda economiei politice 114
5.7 Concluzie 117

6. F. A. HAYEK ŞI ORDINEA SPONTANĂ A PIEŢEI 119
6.1 Introducere biografică 119
6.2 Cercetările asupra ciclului economic: lipsa coordonării intertemporale 125
6.3 Polemicile cu Keynes şi Şcoala de la Chicago 131
6.4 Disputa cu socialiştii şi critica ingineriei sociale 135
6.5 Drept, legislaţie şi libertate 140

7. RENAŞTEREA ŞCOLII AUSTRIECE.....147
7.1 Criza analizei echilibrului şi a formalismului matematic.147
7.2 Rothbard, Kirzner şi renaşterea Şcolii Austriece 156
7.3 Programul actual de cercetare al Şcolii Austriece şi previzibila sa contribuţie la evoluţia şi dezvoltarea viitoare a ştiinţei economice.....159
7.4 Răspunsuri la câteva critici şi comentarii.....165
7.5 Concluzie: o evaluare comparativă a paradigmei austriece.....171

BIBLIOGRAFIE.....176

Introducere

Lucrarea de faţă îşi propune să explice de o manieră sintetică, dar cu profunzimea necesară, conţinutul şi caracteristicile cele mai importante ale Şcolii Austriece de economie în raport cu paradigma care a dominat până acum în această ştiinţă. Ea analizează, în acelaşi timp, evoluţia gândirii Şcolii Austriece de la origini până în zilele noastre şi arată măsura în care este previzibil ca aportul Şcolii Austriece să poată face mai fecundă evoluţia viitoare a ştiinţei economice. Dat fiind faptul că elementele esenţiale ale Şcolii Austriece sunt puţin cunoscute, primul capitol explică de o manieră comparativă principiile fundamentale ale concepţiei dinamice asupra pieţei pe care o apară austriecii, precum şi diferenţele importante existente între punctul lor de vedere şi cel al paradigmei neoclasice care, până în prezent şi în ciuda tuturor carenţelor sale, este cea care se studiază pe scară largă în universităţile noastre. În al doilea capitol vom examina nucleul esenţial al predispoziţiei coordonatoare care, sub impulsul funcţiei antreprenoriale, explică, după spusele austriecilor, atât apariţia ordinii spontane a pieţei cât şi existenţa unei serii de legi de tendinţă care constituie obiectul de cercetare al ştiinţei economice. În al treilea capitol începe studiul propriu-zis al evoluţiei istoriei gândirii economice a Şcolii Austriece, ce debutează oficial cu Carl Menger, chiar dacă teoreticienii Şcolii de la Salamanca, de-a lungul Epocii de aur spaniole, pot fi consideraţi ca precursori în numeroase domenii apreciate de

austrieci. Al patrulea capitol este în întregime consacrat figurii lui Böhm-Bawerk şi analizei teoriei capitalului, al cărei studiu este aproape absent din programele de teorie economică din universităţi. Capitolele al patrulea şi al cincilea tratează contribuţiile celor doi cei mai importanţi economişti austrieci ai secolului al XX lea: Ludwig von Mises şi Friedrich A. Hayek. Dacă nu am cunoaşte contribuţiile celor doi teoreticieni, nu am putea înţelege formarea Şcolii Austriece moderne de economie şi ceea ce a reprezentat ea în lume. În sfârşit, capitolul al şaptelea va fi dedicat renaşterii Şcolii Austriece. Această renaştere se datorează crizei paradigmei dominante şi iniţiativei unui grup important de tineri cercetători din diferite universităţi europene şi americane. Cartea noastră se termină atât printr-o expunere a programului de cercetare a Şcolii Austriece moderne, a aportului său previzibil la evoluţia şi dezvoltarea viitoare a ştiinţei economice dar şi printr-un răspuns la criticile cel mai des întâlnite care îi sunt adresate, de cele mai multe ori din cauza ignoranţei şi a lipsei de înţelegere. Trebuie remarcat faptul că nu este posibil să prezentăm aici o viziune completă şi detaliată a tuturor aspectelor care caracterizează Şcoala Austriacă. Pretindem doar să oferim, de o manieră clară şi sugestivă, un rezumat al contribuţiilor sale principale. De aceea, cartea de faţă nu trebuie să fie considerată decât ca o simplă introducere făcută pentru toţi cei care se interesează de Şcoala Austriacă; cei ce doresc să aprofundeze anumite elemente concrete trebuie să recurgă la bibliografia aleasă şi inclusă la sfârşitul cărţii. Din acest motiv, au fost eliminate nenumăratele citate care ar fi putut fi incorporate în text pentru a lărgi, ilustra şi explica mai bine conţinutul său. Obiectivul prioritat al autorului este de a prezenta de o manieră atrăgătoare paradigma austriacă unor cititori potenţiali dar puţin familiarizaţi cu ea, astfel încât aceştia să poată, plecând de la această lectură, să decidă aprofundarea unui punct de vedere care le-ar putea părea, cu siguranţă, novator şi fascinant.

1

Principiile esenţiale ale Şcolii Austriece

Una dintre principalele carenţe ale programelor de studiu din Facultăţile de Economie este aceea de a nu fi oferit, până în prezent, studenţilor spanioli, o viziune completă şi integrată a elementelor teoretice fundamentale care constituie contribuţiile Şcolii Austriece moderne de economie. Capitolul de faţă pretinde să acopere această importantă lacună şi să ofere o viziune panoramică a elementelor distinctive, esenţiale ale Şcolii Austriece care să ajute la înţelegerea evoluţiei istorice a modului său de gândire, expus în capitolele următoare. Tabelul 1.1 prezintă, într-un mod clar şi simplu, diferenţele fundamentale dintre Şcoala Austriacă şi paradigma dominantă (neoclasică), predată de o manieră generalizată în universităţile noastre. El ne permite să sesizăm dintr-o privire diferitele elemente de contrast dintre cele două abordări, comentate detaliat în paginile ce urmează.

Tabel 1.1

Diferenţe esenţiale între Şcoala Austriacă şi Şcoala neoclasică

Puncte de comparaţie	*Paradigma austriacă*	*Paradigma neoclasică*
1. Conceptul de economie (principiu fundamental).	O teorie a acţiunii umane înţeleasă ca un proces dinamic (praxeologie).	O teorie a *deciziei*: maximizare supusă restricţiilor (conceptul îngust de"raţionalitate").
2. Punctul de vedere metodologic.	Subiectivismul.	Stereotipul *individualismului metodologic* (obiectivist).
3. Protagonistul proceselor sociale.	*Întreprinzătorul* creativ.	*Homo oeconomicus.*
4. Posibilitatea ca actorii să se înşele *a priori* şi natura profitului antreprenorial:	Se pot admite erori antreprenoriale pure care ar fi putut fi evitate dacă s-ar fi dovedit o mai mare perspicacitate în identificarea oportunităţilor de câştig.	Nu se admit erori ce ar putea fi regretate deoarece toate deciziile trecute sunt analizate în termeni de costuri şi beneficii. Beneficiile antreprenoriale sunt considerate ca fiind venitul unui factor adiţional de producţie.
5. Conceptul de informaţie:	Cunoaşterea şi informaţia sunt *subiective*, se găsesc *dispersate* şi în continuă *schimbare* (creativitatea antreprenorială). Distincţie radicală între cunoaşterea ştiinţifică (obiectivă) şi practică (subiectivă).	Se presupune o informare completă (în termeni de certitudine sau de probabilitate) asupra scopurilor şi mijloacelor, obiectivă şi *stabilă*. Nu se face distincţie între cunoaşte-rea practică (antreprenorială) şi ştiinţifică.
6. Domeniu de referinţă:	Proces general care tinde spre coordonare. Nu există distincţie între micro- şi macro-: toate problemele economice se studiază prin inter-relaţionare.	Model de echilibru (general sau parţial). Separarea între micro- şi macro-economie.

Puncte de comparaţie	*Paradigma austriacă*	*Paradigma neoclasică*
7. Conceptul de"concurenţă":	Proces de rivalitate antreprenorială.	Situaţia sau modelul"concurenţei perfecte".
8. Conceptul de cost:	*Subiectiv* (depinde de perspicacitatea antreprenorială pentru descoperirea de noi scopuri alternative).	Obiectiv şi constant (se poate cunoaşte de către un terţ şi măsura).
9. Formalismul:	Logica *verbală* (abstractă şi formală) care admite timpul subiectiv şi creativitatea umană.	Formalism *matematic* (limbaj simbolic specific analizei fenomenelor atemporale şi constante, stabile).
10. Relaţia cu lumea empirică	Raţionamente aprioristic-deductive: Separare radicală şi, în acelaşi timp, coordonarea între teorie (ştiinţă) şi istorie (artă). Istoria nu poate servi verificării teoriilor.	Verificarea empirică a ipotezelor (cel puţin de manieră retorică).
11. Posibilităţile de predicţie specifică:	Imposibile, căci ceea ce se produce depinde de o cunoaştere antreprenorială viitoare, inexistentă încă. Sunt posibile doar predicţii de principiu: *pattern predictions,* de tip calitativ şi teoretic asupra consecinţelor ***dez-ordonatoare*** ale intervenţionismului.	Predicţia este un obiectiv căutat deliberat
12. Responsabilul predicţiei:	Întreprinzătorul.	Analistul economic (inginerul social).
13. Stadiul actual al paradigmei:	*Renaştere* importantă de-a lungul ultimilor 25 de ani (în special după criza keynesismului şi prăbuşirea socialismului real).	Situaţie de *criză şi schimbare* accelerată.

Puncte de comparaţie	*Paradigma austriacă*	*Paradigma neoclasică*
14. Cantitatea de"capital uman" investit:	*Minoritară,* dar în creştere	*Majoritară*, prezentând semne de dispersie şi dezintegrare.
15. Tipul de capital uman investit:	Teoreticieni şi filosofi cu optică multidisciplinară. Liberali radicali.	Specialişti în intervenţii economice (*piecemeal social engineering*). Grad foarte diferit de compromis cu libertatea.
16. Contribuţiile cele mai recente:	- Analiza critică a coerciţiei instituţionale (socialism şi intervenţionism). - Teoria *free-banking* şi a ciclurilor economice. - Teoria evoluţionistă a instituţiilor (juridice, morale). - Teoria funcţiei antreprenoriale - Analiza critică a"justiţiei sociale".	- Teoria"alegerilor publice" (public choice). - Analiza economică a familiei. - Analiza economică a dreptului. - Noua macroeconomie clasică. - Teoria economică a"informaţiei" (economics of information). - Noii keynesieni.
17. Poziţia relativă a diferiţilor autori.	Rothbard, Mises, Hayek, Kirzner.	Coase, Friedman, Becker, Samuelson, Stiglitz.

1.1. Teoria austriacă a acţiunii versus teoria neoclasică a deciziei

Teoreticienii austrieci concep ştiinţa economică mai curând ca o teorie a acţiunii decât ca una a decizie iar aceasta reprezintă una dintre caractersitcile care îi separă şi îi disting cel mai mult de colegii lor neoclasici. De fapt, conceptul acţiunii umane înglobează şi depăşeşte cu mult conceptul de decizie individuală. În primul rând, conceptul fundamental al acţiunii cuprinde, conform viziunii Şcolii Austriece, nu doar procesul ipotetic al deciziei într-un context de cunoaştere"dată" asupra scopurilor şi mijloacelor, ci mai degrabă, şi acesta este lucrul cel mai important," însăşi percepţia sistemului de scopuri şi mijloace" (Kirzner, 1998:48) în interiorul căruia se produce alocarea economică pe care neoclasicii tind să o studieze într-un mod exclusiv. În plus, ceea ce contează pentru austrieci nu este luarea unei decizicii, ci ca aceasta să se facă sub forma unei acţiuni umane în care *procesul* (care poate fi sau nu dus la bun sfârşit) să presupună o serie de interacţiuni şi acte de coordonare, proces al cărui studiu constituie obiectul de cercetare al ştiinţei economice. De aceea, pentru austrieci, ştiinţa economică, departe de a fi un ansamblu de teorii asupra alegerii sau deciziei, reprezintă un *corpus teoretic* ce priveşte procesul interacţiunii sociale, proces mai mult sau mai puţin coordonat, în funcţie de perspicacitatea dovedită de către actorii implicaţi în exerciţiul acţiunii antreprenoriale. Austriecii critică în special concepţia limitată asupra economiei datorată lui Robbins şi faimoasei definiţii pe care acesta o oferă, considerând-o ca o ştiinţă care studiază utilizarea mijloacelor limitate, susceptibile de utilizări alternative pentru satisfacerea nevoilor umane (Robbins, 1932:12). Concepţia lui Robbins presupune, implicit, o cunoaştere dată a finalităţilor şi mijloacelor, astfel încât problema economică se vede redusă la o simplă problemă

tehnică de alocare, maximizare sau optimizare, supusă restricţiilor considerate a fi, de asemenea, cunoscute. Altfel spus, concepţia despre economie a lui Robbins corespunde esenţei paradigmei neoclasice şi poate fi considerată ca absolut străină metodologiei Şcolii Austriece aşa cum este ea înţeleasă astăzi. Cu alte cuvinte, omul lui Robbins este un robot sau o simplă caricatură de fiinţă umană care se limitează la a reacţiona pasiv în faţa evenimentelor. În contrast cu această concepţie a lui Robbins, trebuie reliefată poziţia lui Mises, Kirzner şi a altor economişti austrieci care consideră că, în realitate, omul, în loc să aloce mijloace date obiectivelor cunoscute, caută constant noi scopuri şi noi mijloace, ţinând cont de trecut şi utilizându-şi imaginaţia pentru a descoperi şi crea viitorul (prin acţiune). Din acest motiv, pentru austrieci, economia se găseşte absorbită sau integrată interiorului unei ştiinţe mult mai vaste şi mai generale, teoriei generale a acţiunii umane (nu a deciziei sau alegerilor umane). După Hayek, cel mai nimerit nume pentru a desemna această ştiinţă generală a acţiunii umane,"dacă am avea nevoie de unul, ar fi cel de *ştiinţe praxiologice,* definit clar şi utlizat pe scară largă de către Ludwig von Mises" (Hayek, 1955:209).

1.2 Subiectivismul austriac *versus* obiectivismul neoclasic

Un alt aspect de importanţă capitală pentru austrieci este *subiectivismul*. Pentru Şcoala Austriacă, concepţia subiectivistă este fundamentală şi constă tocmai în încercarea de a edifica ştiinţa economică pornind întodeauna de la fiinţa umană, făcută din carne şi oase, considerată ca un actor creativ şi iniţiator al tuturor proceselor sociale. De aceea, pentru Mises,"teoria economică nu se sprijină lucruri şi obiecte materiale; ea tratează oamenii, aprecierile lor şi, în consecinţă, acţiunile umane derivate. Bunurile, mărfurile, bogăţiile şi toate celelalte noţiuni ale comportamentului nu sunt elemente ale

naturii ci elemente ale spiritului şi conduitei umane. Cine doreşte să intre în acest univers secund trebuie să uite lumea exterioară şi să-şi concentreze atenţia asupra semnificaţiei acţiunilor pe care le realizează oamenii" (Mises, 1995: 111-112) Astfel, contrar neoclasicilor, teoreticienii Şcolii Austriece consideră că restricţiile din economie nu sunt impuse de către fenomene obiective sau de factorii materiali ai lumii exterioare (de exemplu, rezervele de petrol), ci de cunoaştere (descoperirea unui carburator capabil să dubleze eficienţa motorului cu combustie internă ar avea acelaşi efect economic ca dublarea totalului rezervelor fizice de petrol). De aceea, pentru Şcoala Austriacă, producţia nu reprezintă un fapt fizic natural şi extern ci, dimpotrivă, un fenomen intelectual şi spiritual.

1.3. Întreprinzătorul austriac *versus homo oeconomicus* neoclasic

Funcţia antreprenorială, despre care se vorbeşte în mare măsură în capitolul următor, ocupă un loc central în teoria economică austriacă deşi lipseşte cu desăvârşire în economia neoclasică. Ea nu există decât într-o lume reală, aflată mereu în dezechilibru şi nu poate avea niciun rol în modelele de echilibru neoclasice. Mai mult, neoclasicii consideră că aceasta este un factor adiţional de producţie, care poate fi alocat în funcţie de profiturile şi costurile sperate, fără să-şi dea seama că tratând astfel întreprinzătorul, ei plonjează într-o contradicţie logică insolubilă: a cere resurse antreprenoriale în funcţie de profiturile şi costurile sperate înseamnă a crede că se dispune astăzi de o informaţie (valoarea probabilă a profiturilor şi costurilor viitoare) *înainte ca aceasta să fi fost creată* prin însăşi funcţia antreprenorială. Cu alte cuvinte, funcţia antreprenorială, după cum se va arăta ceva mai încolo, constă în a crea şi a decoperi o informaţie

nouă, care nu exista anterior şi care nu există şi nici nu poate fi cunoscută, atâta timp cât procesul informare nu este dus la bun sfârşit; astfel, devine imposibil de a lua, în prealabil, vreo decizie de alocare de tip neoclasic pe baza profiturilor şi costurilor sperate. Pe de altă parte, aproape toţi economiştii austrieci consideră astăzi că este falsă credinţa conform căreia profitul antreprenorial decurge din simpla asumare a riscurilor. Din contră, riscul nu generează decât o creştere a costului proceselor de producţie, care nu are cu nimic de-a face cu profitul antreprenorial pur care se produce atunci când întreprinzătorul descoperă o ocazie de câştig ce nu fusese observată şi acţionează astfel încât să o exploateze (Mises, 1995: 953-955).

1.4 Posibilitatea erorii antreprenoriale pure (austrieci) *versus* raţionalizarea *a posteriori* a tuturor deciziilor (neoclasici)

Rareori poate fi remarcat rolul foarte diferit pe care îl joacă conceptul de *eroare* la Şcoala Austriacă şi la cea Neoclasică. Pentru austrieci, posibilitatea erorii antreprenoriale"pure" există atunci când întreprinzătorii ignoră o ocazie de câştig oferită de către piaţă. Descoperirea şi eliminarea acestui tip de eroare permite"profitul antreprenorial pur." Pentru autorii neoclasici, din contră, nu există niciodată adevărate erori antrepenoriale pe care să le regretăm *a posteriori* iar acest lucru se întâmplă deoarece neoclasicii raţionalizează toate deciziile luate în trecut în termenii unei pretinse analize cost-beneficiu făcute în cadrul unei operaţiuni de maximizare matematică sub constrângere. Aşadar, profiturile antreprenoriale pure nu posedă raţiunea de a exista în universul neoclasic; atunci când sunt menţionate, el ele sunt considerate ca o plată pentru serviciile unui factor

adiţional de producţie sau un venit derivat din asumarea riscului.

1.5 Informaţia subiectivă austriacă *versus* informaţia obiectivă neoclasică

Întreprinzătorii generează continuu informaţii noi al căror caracter fundamental este esenţialmente subiectiv, practic, dispersat şi dificil de exprimat (Huerta de Soto, 1992: 52-67 şi 104-110). Perceperea subiectivă a informaţiei este, deci, un element esenţial al metodologiei austriece. Ea lipseşte din economia neoclasică, a cărei tendinţă este de a trata mereu informaţia într-un mod obiectiv. Trebuie spus că cei mai mulţi economişti nu realizează că atunci când austriecii şi neoclasicii folosesc termenul *informaţie,* fac referire la realităţi profund distincte. În fapt, neoclasicii văd informaţia ca ceva obiectiv care, ca orice marfă, se cumpără şi se vinde pe piaţă ca urmarea a unei decizii maximizatoare. O astfel de"informaţie", stocabilă pe diverse suporturi, nu se asemeamănă deloc cu *informaţia în sens subiectiv* despre care vorbesc austriecii: cunoaşterea practică, relevantă, interpretată subiectiv, posedată şi utilizată de către agent în contextul unei acţiuni concrete. Din acest motiv, economiştii austrieci le reproşează lui Stiglitz şi altor teoreticieni neoclasici ai informaţiei că nu sunt capabili de a integra funcţia antreprenorială teoriilor lor asupra informaţiei; totuşi, după cum se va demonstra în paginile ce urmează şi după cum au sesizat autriecii, *întreprinzătorul* generează şi iniţiază această informaţie. Pe deasupra, pentru austrieci, Stiglitz nu reuşeşte să înţeleagă faptul că informaţia este mereu subiectivă în esenţă şi că pieţele pe care le consideră"imperfecte", pe lângă faptul că generează"ineficienţe" (în sens neoclasic), permit apariţia ocaziilor potenţiale de câştig antreprenorial ce tind să fie descoperite şi exploatate de către întreprinzători în procesul

de coordonare pe care ei îl promovează în continuu pe piaţă (Thomsen, 1992).

1.6 Procesul antreprenorial de coordonare (austrieci) *versus* modelele de echilibru general şi/sau parţial (neoclasici)

De obiecei, econonomiştii neoclasici ignoră, în modelele lor de echilibru, forţa coordonatoare pe care, pentru austrieci, o posedă funcţia antrepenorială. În realitate, aceasta nu se rezumă la producerea şi transmiterea informaţiei dar, ceea ce este şi mai important, favorizează, concomitent, *coordonarea* între comportamentele disparate manifestate în interiorul societăţii. După cum se va remarca în capitolul următor, orice lipsă de coordonare socială se concretizează într-o oportunitate de câştig care rămâne latentă până în momentul descoperirii de către întreprinzători. Când întreprinzătorii îşi dau seama de această ocazie de a câştiga şi acţionează în consecinţă, aceasta dispare producând un proces spontan de coordonare; în acest mod se explică existenţa tendinţei spre echilibru în orice economie reală de piaţă. În plus, caracterul coordonator al funcţiei antreprenoriale este singurul care permite existenţa teoriei economice ca ştiinţă, înţeleasă ca un *corpus* teoretic de legi ale coordonării ce constituie procesele sociale.

Acest punct de vedere explică de ce economiştii austrieci se interesează de studiul conceptului *dinamic* de concurenţă (înţeles ca un mecanism de *rivalitate*), în timp ce economiştii neoclasici se concentrează exclusiv pe modelele de echilibru specifice *staticii* comparative (concurenţă ”perfectă”, monopol, concurenţă ”imperfectă” sau monopolistică). Pentru austrieci, pare absurdă construirea ştiinţei economice pe fundamentul modelului de echilibru ce presupune că întreaga informaţie relevantă pentru a construi funcţiile

corenpondente ale cererii şi ofertei este”dată”. Austriecii preferă să studieze, prin opoziţie, procesul de piaţă ce duce *eventual* spre un echilibru, niciodată atins în realitate. S-a ajuns chiar să se vorbească despre un model de *bing bang* social care permite creşterea nelimitată a cunoaşterii şi civilizaţiei de o manieră pe cât de ajustată şi armonioasă (adică, coordonată), pe atât de posibilă în fiecare circumstanţă istorică. Acest lucru se întâmplă deoarece procesul antreprenorial de coordonare socială nu se opreşte şi nu ajunge niciodată la un final. Cu alte cuvinte, acţiunea antreprenorială constă esenţialmente în crearea şi transmiterea unei noi informaţii care trebuie să modifice necesarmente percepţia generală asupra obiectivelor şi mijloacelor a tuturor actorilor implicaţi în societate. La rândul său, acest lucru face posibilă apariţia a noi discordanţe, ce aduc noi ocazii de câştig, care tind să fie descoperite şi coordonate de către întreprinzători. Acest proces dinamic nu se sfârşeşte niciodată, se derulează continuu şi perpetuează civilizaţia (modelul bing-bang-ului social coordonat) (Huerta de Soto, 1992: 78-79). În consecinţă, problema fundamentală pe care o ridică Şcoala Austriacă este foarte diferită de cea analizată de economiştii neoclasici. Ea rezidă în studierea procesului dinamic de coordonare socială în decursul căruia indivizii produc şi difuzează noi informaţii (care nu sunt ”date”), căutând finalităţile şi mijloacele cele mai adecvate contextului fiecărei acţiuni şi punând în mişcare, astfel, fără să îşi dea seama, procesul spontan de coordonare. Pentru austrieci, problema economică fundamentală nu este, deci, de natură tehnică sau tehnologică, cum o concep de regulă teoreticienii modelului neoclasic, ce presupun că scopurile şi mijloacele sunt date şi punând problema economică sub forma unei simple tehnici de optimizare. În viziunea Şcolii Austriece, problema economică fundamentală nu constă în maximizarea unei funcţii obiective cunoscute şi supuse restricţiilor (ştiute

în egală măsură) ci este, dimpotrivă, una strict economică: *ea apare atunci când finalităţile şi mijloacele sunt numeroase, rivale, a căror cunoaştere nu este disponibilă dar se găseşte dispersată în minţile nenumăratelor fiinţe umane care o produc constant şi o generează ex novo şi care nu pot şti nici toate posibilităţile şi soluţiile alternative existente, nici intensitatea relativă cu care este căutată fiecare dintre ele.*

Mai mult, noi trebuie să înţelegem că inclusiv acţiuni umane care ne apar ca fiind simple operaţiuni maximizatoare şi optimizatoare prezintă întodeauna o componentă antreprenorială deoarece actorul implicat trebuie să fi realizat, mai întâi, că o asemenea derulare a acţiunii, fie ea automată, mecanică şi reactivă, este cea mai convenabilă, date fiind circumstanţele concrete în care el se află. Cu alte cuvinte, *concepţia neoclasică nu reprezintă decât un caz particular, relativ puţin important, care se găseşte înglobat şi absorbit în concepţia austriacă, în ultimă instanţă, o concepţie mult mai generală, mai bogată şi mai explicativă a realităţii sociale*. În plus, teoreticienii austrieci susţin că optica neoclasică tradiţională, care separă radical micro- şi macro-economia, nu are sens. Dimpotrivă,este preferabilă studierea corelată a problemelor economice fără a se face distincţie între părţile lor micro- şi macro-. Separarea radicală între aspectele"micro" şi cele"macro" ale ştiinţei ecoomice reprezintă una dintre slăbiciunile cele mai caracteristice manualelor introductive moderne ale economiei politice; în loc de a furniza un tratament unitar al problemelor economice, aşa cum procedează Mises şi economiştii austrieci, ele nu încetează de a prezenta ştiinţa economică divizată în două discipline distincte ("microeconomia" şi "macreconomia") cărora le lipseşte conexiunea şi care pot fi, prin urmare, studiate separat. În conformitate cu viziunea lui Mises, această separare utilizează concepte care, în cazul *nivelului general al preţurilor*, ignoră aplicarea teoriei subiective şi marginaliste a

valorii la monedă şi rămâne ancorată în etapa preştiinţifică a economiei, acolo unde se încerca, mai curând, efectuarea de analize în termeni globali sau de ansamblu a bunurilor decât în termenii unităţilor suplimentare sau marginale. Astfel se explică dezvoltarea unei întregi"discipline nefericite", fondate pe studiul presupuselor relaţiil mecanice între agregatele macroeconomice a căror conexiune cu acţiunea umană este foarte dificilă sau chiar imposibilă de a fi înţelesă (Mises, 1995: 482).

Economiştii neoclasici au pus în centrul preocupărilor lor modelul echilibrului. În acest model, întreaga informaţie este presupusă a fi dată (în termenii certitudinii sau probabilităţii). El teoretizează condiţiile existenţei unei ajustări perfecte între diferitele variabile ale fiecărui model. Din punctul de vedere al Şcolii Austriece, principalul inconvenient al acestei metode este că, presupunând existenţa unei ajustări perfecte între variabilele şi parametrii fiecărui model, se poate ajunge lesne la concluzii eronate asupra relaţiilor cauză-efect existente între diferitele fenomene economice. Astfel, din perspectivă austriacă, *echilibrul ar acţiona ca o specie de voal; el l-ar împiedica pe teoretician să descopere adevăratele relaţii dintre cauză şi efect existente între fapte, altfel spus, legile economice*. Pentru economiştii neoclasici, mai mult decât legile de tendinţă unidirecţionale, există o determinare mutuală (circulară) de tip funcţional între diferitele fenomene a căror sorginte primară (acţiunea umană) rămâne ascunsă sau fără miză.

1.7 Caracterul subiectiv al costurilor la austrieci *versus* costul obiectiv la neoclasici

Concepţia pur subiectivistă asupra costurilor constituie un alt element esenţial al metodologiei Şcolii Austriece. Numeroşi autori consideră că această idee poate fi

inserată fără mare dificultate în paradigma neoclasică dominantă. Cu toate acestea, teoreticienii neoclasici nu acceptă caracterul subiectiv al costurilor decât în retorică iar finalmente, deşi menţionează importanţa"costului de oportunitate", ei îl inserează tot timpul în modelele lor într-o manieră obiectivă. În concepţia austriecilor, *costul reprezintă valoarea subiectivă pe care actorul o ataşează scopurilor sacrificate atunci când decide să acţioneze*. Acest lucru înseamnă că nu există costuri obiective dar şi că fiecare actor trebuie să îşi utilizeze perspicacitatea antreprenorială pentru a le descoperi în orice set de circumstanţe s-ar afla. Într-adevăr, un actor poate să nu observe multe posibilităţi alternative, care odată descoperite antreprenorial, schimba radical concepţiile sale subiective asupra costurilor. În consecinţă, nu există costuri obiective care tind să determine valoarea scopurilor. În schimb, opusul este adevărat: costurile, ca valori subiective, se susţin (şi, deci, sunt determinate) pe baza valorii subiective pe care actorul o ataşează scopurilor realmente urmărite (bunuri finale de consum). Ca urmare, pentru economiştii austrieci, preţurile bunurilor finale de consum, în calitate de evaluări subiective concretizate pe piaţă, determină costurile dispuse a fi asumate pentru a le produce, şi nu invers, cum lasă să se înţeleagă economiştii neoclasici în modelele lor.

1.8 Formalismul verbal al austriecilor *versus* formalizarea matematică a neoclasicilor

Poziţia diferită a celor două şcoli cu privire la utilizarea formalismului matematic în analiza economică constituie un alt aspect ce atrage atenţia. Încă de la origine, fondatorul Şcolii Austriece, Carl Menger, a subliniat cu mare atenţie faptul că avantajul limbajului verbal constă în posibilitatea sesizării esenţelor (*das Wesen*) din fenomenele economice, lucru pe

care nu îl permite limbajul matematic. De aceea, într-o scrisoare trimisă lui Walras în 1884 Menger se întreba:"Cum am putea ajunge să cunoaştem, spre exemplu, esenţa valorii, a rentei funciare, a profitului întreprinderii, a diviziunii muncii, a bimetalismului, etc. prin intermediul metodelor matematice ?" (Walras, 1965: vol. II, 3). Formalismul matematic este adecvat, în special, pentru a exprima stările de echilibru studiate de economiştii neoclasici dar nu permite inserarea realităţii subiective a timpului, şi cu atât mai puţin a creativităţii antreprenoriale, caracteristici fundamentale ale discursului analitic al teoreticienilor Şcolii Austriece. Hans Mayer a rezumat mai bine ca oricine insuficienţele utilizării formalismului matematic în economie scriind că"în miezul teoriilor matematice ale echilibrului se naşte o ficţiune imanentă, mai mult sau mai puţin camuflată: într-adevăr, toate lucrurile sunt corelate prin intermediul ecuaţiilor simultane, a mărimilor non-simultane, care nu apar decât într-o secvenţă genetic cauzală, ca şi cum ele ar exista coexista în orice moment. Astfel, punctul de vedere static sincronizează evenimentele, când, ceea ce există, de fapt, în realitatea este un proces dinamic; totuşi, nimeni nu poate lua în considerare un proces genetic în termeni statici fără a elimina exact caracteristica sa cea mai intimă" (Mayer, 1994: 92).

Considerentele precedente explică de ce, pentru membrii Şcolii Austriece, multor teorii şi concluzii ale analizei neoclasice asupra consumului şi producţiei le lipseşte un sens cu adevărat economic. Astfel, spre exemplu, aşa-zisa"lege a utilităţilor marginale ponderate cu preţuri" are fundamente teoretice ambigue. Mai mult, această lege presupune că actorul este capabil să evalueze simultan utilitatea tuturor bunurilor aflate la dispoziţia sa, ignorând faptul că orice acţiune este secvenţială, creativă şi faptul că bunurile nu sunt evaluate la grămadă punându-se pe picior de egalitate presuspusa lor utilitate marginală, ci, mai curând, unul după altul, în contextul

diferitelor acţiuni şi etape, pentru fiecare dintre ele utilitatea marginală corespondentă putând fi nu doar diferită ci şi incomparabilă (Mayer, 1994: 81 – 83). În concluzie, pentru austrieci, *folosirea matematicii în economie este dăunătoare pentru că ea sincronizează mărimi eterogene din punct de vedere temporal şi al creativităţii antreprenoriale.* Din acelaşi motiv, criteriile axiomatice de raţionalitate utilizate de colegii lor neoclasici nu au sens. Într-adevăr, dacă un actor preferă pe A lui B, el poate prefera pe C lui A, fără a înceta să fie"raţional" sau coerent, dacă el s-a răzgândit pur şi simplu (chiar dacă doar doar de-a lungul unei sutimi de secundă, cât durează expunerea problemei în propriul său raţionament). Din punctul de vedere al economiştilor austrieci, criteriile neoclasice de raţionalitate confundă conceptul de constanţă, stabilitate cu cel de coerenţă (Mises, 1995: 123-124).

1.9 Conexiunea teoriei cu lumea empirică: sensul diferit al conceptului de predicţie

În fine, modelul Şcolii Austriece se opune radical celui al Şcolii Neoclasice, predat în universităţile noastre, în privinţa relaţiei cu lumea empirică şi posibilităţile de predicţie. Într-adevăr, pentru austrieci, faptul că"observatorul" ştiinţific nu poate obţine informaţie subiectivă, produsă şi descoperită continuu în mod descentralizat de către actorii-întreprinzători"observaţi" şi iniţiatorii procesului social, justifică credinţa lor în imposibilitatea teoretică de a face demonstraţii empirice în ştiinţa economică. De fapt, austriecii consideră că motivele care determină imposibilitatea teoretică a socialismului, analizate în capitolele 5 şi 6, sunt aceleaşi care explică de ce *empirismul*, analiza cost-beneficiu sau utilitarismul în sensul cel mai strict nu sunt pot fi fezabile în ştiinţa noastră. Este puţin relevant dacă vorbim de un om de ştiinţă sau un guvernant care încearcă în van să obţină

informaţie practică importantă în fiecare caz, fie să confirme teoriile sau să coordoneaze prin comenzi. Dacă o asemenea informaţie ar putea fi obţinută, ea ar putea fi foarte bine utilizată pentru a coordona societatea prin comenzi coercitive (ingineria socială specifică socialismului şi intervenţionismului) sau pentru a confirma empiric teoriile economice. Totuşi, atât idealul socialist cât şi idealul pozitivist sau strict utilitarist sunt imposibile din punctul de vedere al teoriei economice a Şcolii Austriece din următoarele motive: *primo*, datorită volumului imens de informaţie; *secundo*, din cauza naturii informaţiei (dispersată, subiectivă şi tacită); *tertio*, din cauza caracterului dinamic al procesului antreprenorial (nu se poate transmite informaţia încă negenerată de antreprenori într-un proces de creaţie inovatoare constantă); şi *quarto*, datorită efectului de constrângere şi a propriei"observaţii" ştiinţifice (care denaturează, corupe, complică sau pur şi simplu împiedică crearea antreprenorială a informaţiei).

Aceleaşi argumente, analizate în detaliu ceva mai încolo discuta despre istoria polemicii asupra imosibilităţii calculului economic socialist, pot fi utilizate, de asemenea, pentru a justifica convingerea austriecilor în imposibilitatea teoretică de a face *predicţii detaliate* (adică, raportate la condiţii de temporale şi spaţiale determinate şi având un conţinut empiric concrete) în domeniul economic. Lucrurile ce se vor întâmpla mâine nu pot fi cunoscute ştiinţific astăzi, deoarece ele depind, în mare măsură, de o cunoaştere şi o informaţie încă nedescoperite de către întreprinzători. De aceea, în econonomie, putem face, în cel mai bun,"predicţii de trend", cu caracter general, pe care Hayek le numeşte *pattern predictions*. Aceste predicţii vor fi de natură exclusiv calitativă, teoretică şi relativă, şi, în cel mai fericit caz, anticipează discordanţele (maladjustments) şi efectele lipsei de

coordonare socială produsă de coerciţia instituţională (socialism şi intervenţionism) exercitată asupra pieţei.

În plus, trebuie să avem în vedere inexistenţa faptelor obiective direct observabile în lumea exterioară. Aceasta se datorează faptului că, în conformitate cu optica subiectivistă., obiectele cercetării în ştiinţa economică nu sunt decât ideile pe care alţii le posedă asupra ceea ce ei fac şi a obiectivelor pe care le urmăresc. Aceste idei nu sunt niciodată observabile direct şi nu pot fi interpretate decât în termeni istorici. Pentru a interpreta realitatea socială care este istoria, este necesară o teorie prealabilă şi o judecată non-ştiinţifică (*verstehen* sau înţelegere). Această judecată nu este obiectivă dar poate varia de la un istoric la altul şi transformă discplina sa (istoria) într-o veritabilă artă.

În fine, austriecii consideră că fenomenele empirice sunt mereu variabile, de maniera că nu există nici parametri, nici constante în evenimentele sociale şi că, dimpotrivă, nu există decât"variabile"; acest fapt face dificil, dacă nu imposibil, obiectivul tradiţional al econometriei şi programul metodologic pozitivist sub toate formele sale (de la verificaţionsimul cel mai naiv la falsificaţionismul poperian cel mai sofisticat). În contrast cu idealul pozitivist al neoclasicilor, economiştii austrieci pretind să îşi construiască disciplina de o manieră aprioristă şi deductivă. Pe scurt, acest lucru implică construirea unui arsenal logico-deductiv fondat pe cunoştinţe auto-evidente (axiome precum conceptul subiectiv al acţiunii umane cu elementele sale esenţiale care, fie rezultă din introspecţia experienţei intimă a cercetătorului, fie sunt considerate auto-evidente deoarece nimeni nu le-a putut contesta fără a se contrazice singur (Hoppe, 1995; Caldwell, 1994: 117 – 138). După austrieci, acest arsenal teoretic este necesar pentru a interpreta adecvat această magmă a fenomenelor istorice, complicate şi fără legături aparente care formează universul social, sau pentru a face o istorie a

trecutului sau o prospectare a evenimentelor viitoare (misiune specifică întreprinzătorului) cu un minimum de coerenţă, de garanţii şi posibilităţi de reuşită. Acum se poate înţelege importanţa enormă pe care austriecii o acordă istoriei ca disciplină şi efortul lor de a o distinge de teoria economică, aşezând-o în raporturi corecte cu ea (Mises, 1975).

Hayek numeşte"scientism" aplicarea inadecvată a metodelor specifice ştiinţelor naturii domeniului ştiinţelor sociale (Hayek, 1955). În universul naturii, există relaţii constante şi funcţionale ce permit aplicarea limbajului matematic şi realizarea experienţelor cantitative de laborator. Totuşi, pentru economiştii austrieci, în ştiinţa economică, şi spre deosebire de ceea ce se întâmplă în lumea fizică, a ingineriei şi a ştiinţelor naturale, nu există relaţii funcţionale (prin urmare, nici funcţii de ofertă, de cerere, de costuri, nici o altă funcţie). Să ne reamintim că, din punct de vedere matematic, şi în conformitate cu teoria mulţimilor o funcţie nu reprezintă decât o corelaţie sau o proiecţie între elementele a două grupuri numite"mulţime de origine" şi"mulţime-imagine". Or, dată fiind capacitatea creativă înnăscută a omului, care generează şi descoperă neîncetat o informaţie nouă în fiecare circumstanţă concretă în care el activează în ceaa ce priveşte scopurile vizate şi mijloacele pe care el le crede la dispoziţia sa pentru a le atinge, devine evident că în economie nu se regăseşte niciunul dintre cele trei elemente necesare pentru apariţia unei relaţii funcţionale: *a)* elementele mulţimii de origine nu sunt nici date nici constante; *b)* elementele formând multţime-imaginea nu sunt nici date, nici constante, şi *c)* ceea ce este cel mai important, *corespondenţele între elemente celor două mulţimi nu sunt nici ele date ci variază continuu datorită acţiunii şi capacităţii creative a fiinţei umane*. De aceea, austriecii susţin că în ştiinţa economică, utilizarea funcţiilor necesită *ipoteza constanţei, stabilităţii* informaţiei care elimină complet protagonistul tuturor

proceselor sociale: fiinţa umană, adică fiinţa dotată cu o capacitate de întreprindere creativă şi înnăscută. Marele merit al austriecilor constă în faptul de a fi demonstrat că este perfect posibilă elaborarea întregului *corpus* al teoriei economice de o manieră logică şi introducând timpul şi creativitatea (*praxeologie*), mai precis, fără a fi nevoie de utilizarea funcţiilor nici de a stabili ipoteze de constanţă care nu se împacă cu natura creativă a omului, care este unica şi veritabila cauză a tuturor proceselor sociale ce formează obiectul de cercetare al ştiinţei economice.

Inclusiv cei mai iluştri economişti neoclasici au fost nevoiţi să admită că există importante legi economice (ca teoria evoluţiei şi selecţiei naturale) ce nu pot fi verificate empiric (Rosen, 1997). Teoreticienii austrieci au insistat, în mod special, asupra insuficienţelor studiilor empirice în ceea ce priveşte dezvoltarea teoriei economice. Cu toate acestea, studiile empirice pot furniza, în cel mai bun caz, o anumită informaţie, istoric contingentă, asupra anumitor elemente ale rezultatelor proceselor sociale produse, dar nu furnizează informaţie asupra structurii formale a acestor procese, a căror cunoaştere constituie cu siguranţă obiectul de studiu al teoriei economice. Acest lucru semnifică faptul că studiile empirice nu pot furniza nici o cunoaştere teoretică (eroarea în care vor cădea istoriciştii şcolii germane din secolul al XIX –lea şi pe care o repetă economiştii neoclasici din zilele noastre). Mai mult, după cum a subliniat Hayek în discursul său la primirea Premiului Nobel, agregatele care sunt măsurabile în termeni statistici nu au, deseori, sens teoretic; şi viceversa, numeroase concepte ce au sens teoretic fundamental nu sunt măsurabile şi nu permit o tratare empirică (Hayek, 1976b: 9-32).

1.10 Concluzie

Principalele critici pe care austriecii le-au adus neoclasicilor sunt: *în primul rând*, faptul de se fi concentrat exclusiv pe stări de echilibru prin intermediul unui model de maximizare care presupune"dată" informaţia necesară agenţilor în ceea ce priveşte funcţiile şi restricţiile lor; *în al doilea rând*, alegerea, deseori arbitrară, a variabilelor şi parametrilor, atât în ceea ce priveşte funcţia obiectiv cât şi constrângerile, şi tendinţa de a include aspectele cele mai evidente şi de a lăsa deoparte altele foarte importante, dar a căror tratare emipircă prezintă o mai mare dificultate (valori morale, obiceiuri şi tradiţii, insitutuţii, etc); *în al treilea rând*, de a se fi axat pe modelele de echilibru ce utilizează formalismul matematic ce ascunde adevăratele legături cauză-efect, şi, *în al patrulea rând*, de a emite concluzii teoretice din simple interpretări ale realităţii istorice care pot fi importante în anumite circumstanţe concrete dar care nu pot fi admise ca având o valoare teoretică universală, deoarece ele nu comportă decât o cunoaştere istorică contingentă. Consideraţiile precedente nu semnifică faptul că toate concluziile trase până acum în analiza neoclasică sunt eronate. O parte a lor poate fi recuperată şi considerată valabilă. Teoreticienii austrieci au subliniat doar că valoarea concluziilor economiştilor neoclasici nu oferă garanţie. Analiza dinamică a apărată de austrieci furnizează un mod mai sigur şi profitabil de a ajunge la acele concluzii ce rămân valide. În plus, analiza dinamică oferă avantajul de a permite izolarea teoriilor eronate (destul de numeroase, de altfel) deoarece ea pune în lumină viciile şi erorile ascunse prin metoda empirică bazată pe modelul echilibrului utilizat de economiştii paradigmei dominante.

2

Cunoaştere şi funcţie antreprenorială

În acest capitol vom analiza conceptul şi caracteristicile funcţiei antreprenoriale. Antreprenoriatul deţine o importanţă capitală pentru Şcoala Austriacă şi reprezintă pivotul în jurul căruia se derulează analiza economică a membrilor săi. De aici provine necesitatea imperioasă de a explica în ce constă esenţa antreprenoriatului şi rolu economic îndeplinit de întreprinzători când acţionează pe piaţă. Doar în acest fel va fi posibil să înţelegem atât tendinţa coordonatoare existentă în procesele dinamice ale pieţei cât şi evoluţia istorică a gândirii economice a Şcolii, analizată detaliat, în capitolele următoare.

2.1 Definiţia funcţiei antreprenoriale

Din punctul de vedere al austriecilor, în sens general şi larg, funcţia antreprenorială coincide cu acţiunea umană însăşi. Din această perspectivă, putem afirma că exercită o funcţie antreprenorială orice persoană care acţionează pentru a modifica prezentul şi a-şi atinge obiectivele în viitor. Deşi, la prima vedere, o asemenea definiţie ar putea să pară prea largă

şi să nu coincidă cu obiceiurile lingvistice actuale, trebuie să ţinem seama că ea este pe deplin conformă cu semnificaţia etimologică originară a termenului *întreprindere*. Într-adevăr, atât expresia spaniolă *întreprindere* cât şi accepţiunile franceză şi engleză *entrepreneur* provin etimologic din verbul latin *in prehendo-endi-ensum*, care semnifică *a descoperi, a vede, a observa, a-şi da seama, a obţine*; expresia latină *in prehensa* implică ideea de acţiune, semnificând *a lua, a obţine*. Pe scurt, *întreprindere* este sinonim cu *acţiune,* aşa cum în Franţa, termenul de *entrepreneur* se utiliza de mult timp, în Evul Mediu Târziu, pentru a desemna personale însărcinate de a efectua acţiuni importante, în general relaţionate cu războiul, sau de a duce la bun sfârşit marile proiecte de construcţie a catedralelor. În limba spaniolă, una dintre semnificaţiile termenului *întrepindere,* în conformitate cu Dicţionarul Academiei Regale Spaniole, este aceea de"acţiune anevoioasă şi dificilă iniţiată cu mult curaj". Termenul a început să fie utilizat în Evul Mediu pentru de denumi însemnele ordinelor cavalareşti ce indicau angajamentul, sub jurământ, de a realiza o anumită *acţiune* importantă. Cu toate aceste, sensul de întreprindere ca acţiune este necesarmente şi inexorabil legat de o atitudine *întreprinzătoare*, ce constă tocmai în a încerca neîntrerupt, a căuta, a descoperi, a crea sau a-ţi da seama de noi obiective şi mijloace (toate în consonaţă cu semnificaţia etimologică deja dezvăluită de *in prehendo*).

Funcţia antreprenorială, în sens strict, constă, înainte de orice, în a descoperi şi aprecia (*prehendo*) oportunităţile de a atinge un ţel sau de a obţine un câştig sau beneficiu, prezente în jur, şi, în consencinţă, acţiune pentru a le exploata. Kirzner susţine că exerciţiul antreprenorial implică o *perspicacitate specială (alertness*), mai precis, o continuă stare de alertă care face posibil ca fiinţa umană să descopere şi să-şi dea seama de ceea ce ce întâmplă în jurul său. Este posibil ca I. Kirzner să utilizeze cuvântul englezesc *alertness* deoarece termenul

antreprenoriat (entrepreneurship) are origini franceze şi nu induce imediat în limbile anglosaxone ideea de *prehendo* prezentă în limbile romanice contientale. În orice caz, în spaniolă calificativul *perspicace* este foarte potrivit pentru funcţia antreprenorială, deoarece se aplică, conform Dicţionarului Academiei Regale Spaniole, "unei priviri foarte ascuţite ce cuprinde multe". În acelaşi mod, termenul *speculator* provine etimologic din cuvântul latin *specula,* utilizat pentru a desemna nişte turnuri din care gărzile puteau vedea de la distanţă pe cei ce se apropiau. De aceea, aceste idei se potrivesc perfect cu activitatea prestată de antreprenor atunci când îşi decide acţiunile, când estimează efectul lor în viitor şi când le întreprinde. A fi în alertă, deşi pare acceptabilă ca trăsătură a antreprenoriatului pentru a induce ideea de atenţie şi vigilenţă, pare, în orice caz, că este o expresie mai puţin adecvată decât cea sugerată de calificativul"perspicace", poate din cauză că implică clar o abordare mult mai statică.

2.2 Informaţie, cunoaştere şi antreprenoriat

Funcţia antreprenorială din abordarea austriacă nu poate fi înţeleasă în profunzime fără a sesiza modul în care antreprenoriatul modifică sau afectează informaţia sau cunoaşterea posedată de actor. Pe de o parte, crearea, perceperea sau sesizarea de noi scopuri şi mijloace presupune o modificarea a cunoaşterii actorului, în sensul de a descoperi o informaţie nouă, nedeţinută anterior. Pe de altă parte, această descoperire modifică întreaga hartă sau contextul de informaţie şi cunoaştere posedat de subiectul în acţiune. De aceea, trebuie pusă o problemă fndamentală: Ce caracteristici au informaţia sau cunoştinţele relevante pentru exercitarea funcţiei antreprenoriale ? În cele ce urmează, se vor studia în detaliu cele şase caracterstici de bază ale cunoaşterii antreprenoriale din punctul de vedere al Şcolii Austriece: 1)

este o cunoaştere subiectivă de tip practic, non-ştiinţific; 2) este o cunoaştere *personală*; 3) se află dispersată în minţile tuturor indivizilor; 4) în cea mai mare parte a sa este o cunoaştere *tacită* şi, de aceea, *non-articulabilă;* 5) este o cunoaşterea ce se produce *ex nihilo*, din nimic, prin exercitarea funcţiei antreprenoriale, şi 6) este o cunoaştere transmisibilă, în mare măsură, sub formă non-conştientă, prin sofisticatele procese sociale, al căror studiu, după autorii austrieci, constituie obiectul de studiu al Ştiinţei Economice.

2.3 Cunoaştere subiectivă şi practică, non-ştiinţifică

În primul rând, cunoaşterea analizată în rândurile de faţă, cea crucială desfăşurării acţiunii umane, este, înainte de toate o cunoaştere subiectivă de tip practic şi nu de natură ştiinţifică. Cunoaşterea practică este cea care nu poate fi reprezentată de o manieră formală ci aceea obţinută de către subiect prin intermediul practicii, adică, al acţiunii umane exercitate în contextele corespunzătoare. După cum afirmă Hayek, avem de-a face cu o informaţie vitală în toate tipurile de circumstanţe particulare sau coordonate subiective de timp şi spaţiu (Hayek, 1972: 51 şi 91). Pe scurt, vorbim despre o cunoaştere asupra unor evaluări umane concrete, adică, atât asupra finalităţilor urmărite de actor cât şi asupra cunoaşterii în privinţa acelor obiective despre care el crede că sunt vizate de alţi actori. În acelaşi timp, este vorba de o cunoaştere practică asupra mijloacelor despre care actorul crede că le are la dispoziţie pentru atinge scopuri, şi, în particular, asupra tuturor circumstanţelor, personale sau străine, pe care autorul le consideră că pot fi relevante în interiorul contextului fiecărei acţiuni concrete.

Distincţia dintre conceptele”cunoaştere practică” şi”cunoaştere ştiinţifică” o datorăm lui Michael Oakeshott (Oakeshott, 1991: 12 şi 15) şi reprezintă echivalentul

distincţiei hayekiene între"cunoaşterea dispersată" şi"cunoaşterea centralizată", celei efectuate de Michael Polanyi între "cunoaştere tacită" şi "cunoaştere articulată" (Polanyi, 1959: 24-25) şi celei stabilite de Mises între cunoaşterea asupra"evenimentelor unice" şi cunoaşterea asupra unei întregi"clase de fenomene" (Mises, 1995: 130-137). Tabelul 2.1 rezumă punctele de vedere diferite ale celor patru autori asupra celor două tipuri primare de cunoaştere.

Tabel 2.1
Două tipuri distincte de cunoaştere

Autori	Tip A	Tip B
Oakeshott	Practică (tradiţională)	Ştiinţifică (sau tehnică)
Hayek	Dispersată	Centralizată
Polanyi	Tacită	Articulată
Mises	A"evenimentelor unice"	A"claselor"

ECONOMIA
(cunoştinţe de tip B asupra cunştinţe de tip A)

(Notă traducător: aici va trebui o intervenţie grafică !!!!!)

Relaţiile între cele două specii de cunoaştere sunt complexe. Pe de o parte, întreaga cunoaştere ştiinţifică (tip B) se sprijină pe o bază tacită non-articulabilă (tip A) iar progresele ştiinţifice şi tehnice (tip B) se materializează imediat în noi cunoştinţe practice (tip A), mai fecunde şi mai potente. Pe de altă parte, Ştiinţa Economică ar reprezenta un ansamblu de cunoştinţe de tip B (ştiinţifice) asupra proceselor de creare şi transmitere a cunoaşterii practice (tip A). Putem

înţelegem acum că pentru Hayek principalul risc al economiei ca ştiinţă rezidă în faptul că ea ar putea sfârşi prin a admite că specialiştii săi (”cercetătorii economiei” sau ”inginerii sociali”) pot ajunge să posede conţinutul specific al cunoştinţelor practice de tip A, create şi utilizate constant de către fiinţele umane la nivel antrepenorial; sau, mai grav, că pot ajunge să ignore complet conţinutul specific al cunoaşterii practice, aşa cum atenţiona Oakeshott, pentru care raţionalismul, în varianta cea mai periculoasă, exagerată şi eronată, ar consta în credinţa conform căreia”ceea ce s-a denumit cunoaştere practică nu reprezintă absolut deloc cunoaştere, că în sensul său cel mai propriu nu există o altă cunoaştere decât cea ştiinţifică” (Oakeshott, 1991: 15).

2.4 Cunoaştere personală (exclusivă) şi dispersată

Cunoaşterea practică este exclusivă şi dispersată. Aceasta înseamnă că fiecare om- actor deţine doar nişte”atomi” sau”biţi” din informaţia generată şi transmisă global la nivel social, dar că, paradoxal, doar el o posedă, o cunoaşte şi interpretează de o manieră conştientă. De aceea, fiecare individ care acţionează şi îşi exercită funcţia antreprenorială o face de o manieră strict personală şi irepetibilă, căci el încearcă de a atinge scopuri sau obiective în conformitate cu o viziune şi o cunoaştere asupra lumii doar de el posedată, în toată bogăţia şi varietatea sa, şi care nu se poate regăsi exact în aceeaşi formă la nici o altă fiinţă umană. Din acest motiv, cunoaşterea la care facem referire nu este ceva *dat,* disponibilă pentru oricine în orice mediu material de stocare a informaţiei (cum ar putea fi, de exemplu, ziarele, revistele de specialitate, cărţile, statisticile, computerele, etc.). Dimpotrivă, cunoaşterea relevantă pentru acţiunea umană este o cunoaştere net antreprenorială de tip practic şi strict personală (exclusivă), care se ”regăseşte” *diseminată* în minţile

tuturor şi fiecăruia dintre bărbaţii şi femeile ce se comportă antreprenorial şi care alcătuiesc şi împing umanitatea.

2.5 Cunoaşterea tacită non-articulabilă

Cunoaşterea practică este, în mare parte, o cunoaştere de tip tacit non-articulabilă. Acest lucru înseamnă că actorul ştie cum să efectueze anumite acţiuni (*know how*) însă nu ştie care sunt elementele sau părţile componente a ceea ce face, indiferent dacă acestea sunt adevărate sau false (*know that*). De exemplu, când cineva ia lecţii golf, nu învaţă un ansamblu de norme obiective de tip ştiinţific care să-i permită efectuarea mişcărilor necesare ca rezultat al aplicării unei serii de formule de fizică matematică; procesul de învăţare constă, mai degrabă, în achiziţia unor obiceiuri practice de conduită. Inspiraţi de Polanyi, putem adăuga exemplul celui care se străduieşte să urce bicicletă şi să îşi menţină echilibrul mişcând ghidonul atunci când simte că se prăbuşeşe şi producând astfel o forţă centrifugă ce tinde să menţină bicicleta în echilibru, şi toate aceastea fără ca vreun biciclist să cunoască principiile fizice pe fundamentul cărora şi-a dezvoltat *abilitatea* şi fără să fie conştient de ele. În schimb, biciclistul îşi foloseşte"simţul echilibrului" care îi indică modul în care trebuie să se comporte în orice moment pentru a nu cădea. Polanyi ajunge chiar să afirme că *principiul dominant al întregii cunoaşteri* îl reprezintă cunoaşterea tacită (Polanyi, 1959: 24-25). Inclusiv cunoaşterea cu cel mai înalt grad de formalizare şi ştiinţifică este întotdeauna rezultatul unei intuiţii sau unui act de creaţie, care nu reprezintă nimic altceva decât manifestări ale cunoaşterii tacite; aceasta, pe lângă faptul că noua cunoaştere formalizată pe care o putem obţine graţie formulelor, cărţilor, graficelor, hărţilor este importantă mai ales deoarece ea ajută să reorganizăm întregul nostru context de informaţie antrepenorială plecând de la puncte de

vedere diferite, din ce în ce mai bogate şi mai fecunde, ceea ce deschide noi posibilităţi pentru exersarea intuiţiei creative. Imposibilitatea de a articula cunoaşterea practică nu se manifestă doar"static", în sensul că orice afirmaţie aparent articulată doar induce informaţie în măsura în care este interpretată graţie unui ansamblu de credinţe şi cunoştinţe anterioare non-articulabile, ci şi"dinamic", deoarece procesul mental folosit pentru a conduce la finalitate orice intenţie de articulare formalizată este, esenţialmente, tacită şi non-articulabilă.

Un alt tip de cunoaştere non-exprimabilă şi care joacă un rol fundamental în dezvoltarea societăţii îl reprezintă ansamblul de obiceiuri, tradiţii, instituţii şi norme juridice şi morale care alcătuiesc dreptul, făcând posibilă existenţa societăţii; noi, oamenii, învăţăm să ne supunem lor fără a fi capabili de a teoretiza şi articula în detaliu rolul precis îndeplinit de aceste norme şi instituţii în diferitele situaţii şi procese sociale în care intervin. Acelaşi lucru se poate spune în legătură cu *limbajul* şi, spre exemplu, contabilitatea financiară şi a costurilor, folosită de întreprinzător pentru a face calculul economic care îi ghidează acţiunea; aceasta nu reprezintă decât un set de cunoştinţe sau tehnici practice care, utilizat într-un anumit context al economiei de piaţă, serveşte ca ghid de acţiune generalizată a întreprinzătorilor pentru a-i ajuta să îşi atingă obiectivele, dar fără ca cei mai mulţi dintre ei să fie capabili de a formula o teorie ştiinţifică a contabilităţii sau să explice cum ea poate facilita coordonarea care face posibilă viaţa economică şi socială. Prin urmare, putem conchide că exerciţiul funcţiei antreprenoriale, din perspectiva Şcolii Austriece (capacitatea nativă pentru descoperire şi sesizare a oportunităţilor de câştig adoptând un comportament conştient pentru a profita), rezidă într-o cunoaştere de tip fundamentalmente tacit non articulabil.

2.6 Caracterul esenţialmente creativ al funcţiei antreprenoriale

Funcţia antreprenorială nu necesită nici un instrument pentru a se manifesta. Cu alte cuvinte, antreprenoriatul nu presupune vreun cost şi, de aceea, este esenţialmente creativ. Acest caracter creativ al funcţiei antreprenoriale se concretizează prin faptul că dă naştere beneficiilor care, într-un anume sens, apar din neant şi, deci, pot fi denumite *beneficii antreprenoriale pure*. Obţinerea beneficiilor antreprenoriale pure nu impune existenţa prealabilă a unui mijloc (instrument) anume, ci doar o bună exercitare a funcţiei antreprenoriale.

Însă, lucrul ce merită a fi subliniat este acela că, în consecinţă, orice act antreprenorial produce trei rezultate de importanţă extraordinară. Pe de o parte, funcţia antrepenorială creează o informaţie nouă, altminteri inexistentă. În al doilea rând, această informaţie se informaţie se propagă pe piaţă. În al treile rând, ca o consecinţă a actului antreprenorial, fiecare agent economic implicat *învaţă* a acţiona în raport de necesităţile celorlalţi. Aceste consecinţe ale antreprenoriatului, atât de analitic elaborate de Şcoala Austriacă, sunt atât de importante încât merita a fi studiate cu mai multă atenţie.

2.7 Crearea informaţiei

Orice act antreprenorial implică producerea *ex nihilo* a unei noi informaţii sau cunoaşteri. Această creare se produce în mintea persoanei care exercită funcţia antreprenorială. Pur şi simplu, când o persoană”C” realizează că există o posibilitate de câştig, în mintea sa se creează o informaţie inexistentă până în acel moment. Însă, din momentul în care”C” întreprinde

acţiunea şi se pune în contact, spre exemplu, cu”A” şi”B”, cumpărând ieftin de la”B” un bun deţinut în exces şi vânzându-l mai scump lui”A”, care are nevoie de el urgent, se produce o informaţie nouă atât în mintea lui”A” cât şi în cea a lui”B”. Astfel că,”A”, spre exemplu, îşi dă seama că acest bun, care-i lipsea şi de care avea atât de mare nevoie pentru a îşi atinge scopurile, este disponibil în alte zone ale pieţei în cantităţi relativ abundente, prin comparaţie cu ceea ce se credea, şi că, de aceea, poate pune în practică acţiunea pe care, până atunci, nu o declanşa din lipsa acelui bun. Pe de altă parte,”B” îşi dă seama că acest bun, pe care îl deţinea în cantităţi relativ ridicate şi căruia nu îi ataşa o valoarea prea ridicată, este foarte apreciat şi căutat de către alte persoane şi, deci, trebuie să îl conserve şi să îl păstreze deoarece l-ar putea vinde la un preţ acceptabil.

2.8 Transmiterea informaţiei

Crearea antreprenorială a informaţiei implică transmiterea sa simultană pe piaţă. De fapt, a transmite cuiva ceva înseamnă a proceda astfel încât acea persoană să genereze sau să creeze în spiritul său o parte a informaţiei care fusese prealabil creată sau descoperită de către alte fiinţe umane.

În exemplul anterior, lui”B” nu i s-a transmis doar ideea că bunul este important şi nu trebuie irosit iar lui”A” doar ideea că poate continua efortul de îndeplinire a scopurilor propuse (neiniţiat, până atunci, din lipsa respectivului bun), ci şi preţurile de piaţă al acestuia, care reprezintă un sistem de transmisie foarte puternic deoarece el propagă informaţie multă la costuri scăzute, comunică prin valuri succesive, întregii pieţe, mesajul că bunul în cauză trebuie păstrat şi chibzuit deoarece este cerut; şi, concomitent, că toţi cei care nu întreprind acţiunea presupunând că

respectivul bun nu există, îl pot obţine şi continua propriile planuri de acţiune. Logic, informaţia relevantă este veşnic subiectivă şi nu există în exteriorul persoanelor capabile să o interpreteze sau să o descopere, în sensul că cele care vor crea, percepe şi propaga informaţia vor fi întotdeauna fiinţele umane. Ideea eronată conform căreia informaţia este un lucru obiectiv se datorează, în parte, faptului că informaţia subiectivă creată de către antreprenori se concretizează"obiectiv" în semnale (preţuri, instituţii, norme,"semnături" etc.) ce pot fi descoperite şi intepretate subiectiv de către mai persoane în contextul acţiunilor lor particulare, ceea ce facilitează producerea de noi informaţii subiective mai bogate şi mai complexe. Totuşi, în ciuda aparenţelor, transmiterea informaţiei sociale este esenţialmente tacită şi subiectivă, adică nici exprimată, nici explicită, şi, în acelaşi, timp, foarte condensată, deoarece ea nu face decât să se propage şi să capteze subiectiv un acel minimum necesar pentru a coordona procesul social; acest lucru permite, pe de altă parte, exploatarea mai bună a capacităţii limitate de minţii umane de a crea, decoperi şi transmite constant o nouă informaţie de tip antreprenorial.

2.9 Efectul de învăţare (learning effect): coordonare şi adaptare

Finalmente, trebuie analizat modul în care agenţii sociali învaţă să acţioneze inter-relaţionat. Astfel, spre exemplificare,"B", ca o consecinţă a acţiunii antreprenoriale declanşate iniţial de către"C", şfârşeşte prin a nu risipi bunul deţinut, ci, supunându-se propriului interes, îl ocroteşte şi îl conservă. La rândul său,"A", dispunând de respectiva resursă, îşi poate atinge obiectivul şi întreprinde o acţiune nerealizată până atunci. Prin urmare, şi unul, şi altul învaţă să acţioneze de o *manieră coordonată,* adică să îşi modifice şi să îşi

disciplineze comportamentul în raport de necesităţile reciproce. Mai mult, ei învaţă în cel mai bun mod cu putinţă: *fără a realiza că învaţă* şi *motu propio*, adică voluntar şi în contextul unui plan în care fiecare îşi urmăreşte finalităţile şi interesele. Acest proces, pe cât de uimitor pe atât de simplu, este cel care face posibilă viaţa în societate. În fine, trebuie să remarcăm că exercitarea funcţiei antreprenoriale de către"C" permite nu doar o acţiune coordonată între"A" şi"B" inexistentă iniţial dar că, pe deasupra, aceştia efectuează un *calcul economic* în contextul propriilor lor acţiuni, cu nişte date nedisponibile iniţial şi care le permit să îşi atingă obiectivele cu mai multe şanse de succes. Pe scurt, calculul economic, înţeles ca o judecată estimativă al valorii diferitelor posibilităţi sau cursuri ale acţiunii, se poate realiza efectiv graţie informaţiei generate în procesul antreprenorial. Altfel spus, fără exercitarea liberă a funcţiei antreprenoriale într-o economie de piaţă, nu poate fi creată informaţia necesară astfel încât orice actor să fie în stare să calculeze sau să estimeze corect valoarea fiecărui curs alternativ al acţiunii; adică, fără întreprinzător, calculul economic nu se poate realiza. Aceasta este una dintre cele mai importante concluzii ale analizei economice a Şcolii Austriece şi ea se află la baza teoremei imposibilităţii calculului economic socialist, aşa cum au sesizat Mises şi Hayek, şi asupra căreia vom reveni în capitolele următoare.

Observaţiile anterioare constituie, în acelaşi timp, cele mai importante şi elementare învăţăminte ale ştiinţelor sociale şi ne ajută să concluzionăm că funcţia antrepenorială este, fără nici o urmă de îndoială, funcţie socială prin excelenţă, dat fiind faptul că face posibilă viaţa în societate prin ajustarea şi coordonarea comportamentului individual al membrilor săi. În absenţa funcţiei antreprenoriale, existenţa vieţii în societate devine de neconceput.

2.10 Principiul esenţial

Ceea ce contează cu adevărat, din punctul de vedere al Şcolii Austriece, nu este cel ce exercită concret funcţia antreprenorială (deşi acest fapt este cel mai important în practică), ci faptul ca, în absenţa restricţiilor instituţionale sau legale asupra exercitării libere a acesteia, fiecare individ să-şi poată utiliza cât mai bine posibil zestrea antreprenorială producând informaţie nouă şi să profite de informaţia practică de tip particular pe care a reuşit să o descopere în fiecare moment. De aceea, nu este o coincidenţă faptul că teoreticienii Şcolii Austriece sunt, în domeniul politic, de regulă şi în mare majoritate, filosofi liberali profund angajaţi în apărarea unei economii de piaţă fără interferenţe.

Psihologul, nu economistul, trebuie să studieze analitic originea forţei înnăscute a omului care îl aşează, din punct de vedere antreprenorial, în toate sferele acţiunii sale. Aici şi acum, nu ne interesează, însă, decât să evidenţiem principiul conform căruia *fiinţa umană tinde să descopere informaţia care o interesează, astfel încât, dacă există libertatea de a îşi atinge obiectivele şi a îşi satisface interesele, acestea din urmă să aibă rol de stimulente şi să permită ca cel ce exercită funcţia antreprenorială motivată prin aceste imbolduri să perceapă şi să descopere fără încetare informaţia practică relevantă necesară îndeplinirii scopurilor urmărite.* Dimpotrivă, dacă din orice motiv, se restrânge sau se închide domeniul de manifestare a întreprinzătorului într-un anumit sector al vieţii sociale (prin restricţii de tip legal, instituţional, tradiţional sau prin măsuri intervenţioniste de stat în domeniul economic), oamenilor nu li se va mai oferi posibilitatea de a îşi atinge finalităţile în sfere interzise sau restricţionate, astfel încât, fiind imposibil de realizat, obiectivul nu va mai acţiona ca factor motivator şi, în consecinţă, informaţia practică necesară îndeplinirii sale nu va mai fi nici percepută, nici descoperită.

Pe desupra, persoanele afectate nu vor fi conştiente, în aceste circumstanţe, de valoarea enormă şi de numărul imens de obiective ce încetează a mai fi accesibile prin impunerea restricţiilor instituţionale (intervenţionism şi socialism).

În sfârşit, trebuie să ţinem cont că fiecare om-actor posedă nişte *atomi* de informaţie practică pe care tinde să o descopere şi să o utilizeze pentru atingerea unui ţel, informaţie pe care, în ciuda importanţei sale sociale, doar el o posedă, adică, doar el o cunoaşte şi interpretează într-un mod conştient. Ştim deja că nu facem referire la informaţia întâlnită articulat în reviste specializate, cărţi, ziare, computere, statistici, etc. Singura informaţie sau cunoaştere relevantă la nivel social este cea deţinută sau ştiută de o manieră conştientă, deşi în majoritatea cazurilor doar tacit, în orice moment istoric. Apoi, de fiecare dată când îşi exercită funcţia antreprenorială, omul acţionează într-un mod caracteristic, specific, adică, *personal* şi *irepetabil,* care îşi găseşte sorgintea în intenţia de a atinge anumite scopuri sau într-o viziune asupra lumii ce acţionează că stimulente şi pe care doar el le posedă în diversele lor particularităţi şi circumstanţe. *Acest lucru permite fiecărei fiinţe umane să obţină cunoştinţe sau informaţii descoperite doar în funcţie de obiectivele şi circumstanţele sale particulare, ireproductibile de o manieră similară la nici un alt individ*. De aici decurge enorma importanţă a ignorării funcţiei antreprenoriale a oricărei persoane. Inclusiv persoanele cele mai umile, cele mai puţin apreciate social din perspectiva cunoaşterii explicite, deţin în exclusivitate mici crâmpeie sau fascicule de cunoaştere şi informaţie care se pot dovedi decisive în derularea evenimentelor sociale. Din acest punct de vedere, caracterul esenţialmente umanist al concepţiei despre întreprinzător (analizat în paginile de faţă, şi care face din economie, aşa cum este ea înţeleasă şi cultivată de Şcoala Austriacă, o ştiinţă umanistă prin excelenţă) pare mai mult decât evident.

2.11 Concurenţă şi funcţie antreprenorială

Termenul"concurenţă" provine din cuvântul latin *cum petitio* (coincidenţa a cererilor multiple asupra aceluiaşi lucru, căruia îi trebuie ataşat un proprietar) format din *cum* (cu) şi *petere* (a cere, a căuta, a ataca). Dicţionarul Academiei Regale Spaniole defineşte competiţia ca"rivalitate între doi sau mai mulţi care aspiră să obţină acelaşi lucru". Competiţia constă într-un *proces dinamic de rivaltitate* şi nu aşa-numitul"model al competiţiei perfecte", în care numeroşi ofertanţi fac acelaşi lucru şi vând la un preţ similar, adică, în care, paradoxal, nimeni nu concurează (Huerta de Soto, 1994: 56-58).

Funcţia antreprenorială este, prin natură şi definiţie, întotdeauna concurenţială. Prin aceasta se înţelege că din moment ce un actor a descoperit o oportunitate de câştig şi a exploatat-o, o astfel de ocazie tinde să dispară în sensul că nu mai poate fi nici evaluată, nici folosită de către alţi actori. În acelaşi mod, dacă ocazia de câştig nu este descoperită decât parţial sau exploatată insuficient, o parte va exista latent până la descoperirea şi utilizarea ei de către alţi actori. De aceea, procesul social este net concurenţial, în sensul că diferiţii actori *rivalizează* mai mult sau mai puţin conştient, pentru a evalua şi a profita, înaintea celorlalţi, de ocaziile de a obţine profit. Orice act antreprenorial descoperă, coordonează şi elimină discordanţele sociale şi determină ca acestea, odată descoperite şi îndreptate, să nu mai poată fi percepute şi eliminate de nici un alt întreprinzător. Am putea crede eronat că procesele sociale declanşate de întreprinzător ar putea, prin propria dinamică, să se oprească sau să dispară, din momentul în care forţa antreprenorială ar descoperi şi exploata toate posibilităţile de ajustare socială existentă. Totuşi, procesul antreprenorial de coordonare socială nu încetează şi nu se epuizează niciodată deoarece actul antreprenorial elementar rezidă, dincolo de toate, în crearea şi transmiterea unei

informaţii noi care trebuie să modifice obligatoriu percepţia generală asupra obiectivelor şi mijloacelor tuturor întreprinzătorilor implicaţi. Aceasta, la rândul său, dă naştere apariţiei nelimitate a noilor discordanţe ce produc noi oportunităţi de câştig antreprenorial, şi aşa mai departe, întreţinând un proces dinamic interminabil prin care civilizaţia avansează. Cu alte cuvinte, funcţia antreprenorială nu doar face posibilă viaţa socială ordonând comportamentele discordante ale membrilor săi, dar favorizează, concomitent, dezvoltarea civilizaţiei generând necontenit obiective noi şi cunoştinţe răspândite în interiorul societăţii în valuri succesive; în plus, un fapt la fel de important, *ea permite ca această dezvoltare să fie, simultan, cât mai adaptată şi mai armonioasă cu putinţă în fiecare circumstanţă istorică*, deoarece discordanţele ivite constant pe măsura înaintării civilizaţiei şi apariţiei unei noi informaţii antreprenoriale tind, la rândul lor, să fie descoperite şi eliminate prin însăşi forţa acţiunii umane. Adică, funcţia antreprenorială constituie forţa ce conferă coeziune societăţii şi face posibilă dezvoltarea sa armonioasă, dat fiind că discordanţele apărute inevitabil în procesul de dezvoltare tind să fie coordonate tot de către ea.

Procesul antreprenorial produce, deci, o specie de *bing bang* social perpetuu ce permite creşterea nelimitată a cunoaşterii. Astfel, după cum s-a arătat deja, Şcoala Austriacă oferă ca alternativă a modelului de echilibru general sau parţial al neoclasicilor o paradigmă fondată pe"procesul dinamic general" sau, dacă pare preferabil,"*bing bang- ul social*", în continuă expansiune şi cu tendinţă spre coordonare. Savanţii au ajuns chiar să demonstreze că limita maximei expansiuni pe Pământ este de 10^{64} biţi (Barow şi Tipler, 1986: 658-677) ceea ce însemană o sporire de peste o sută miliarde de ori a limitelor fizice de creştere luate în considerare până acum. Aceiaşi autori au demonstrat matematic că civilizaţia umană îşi poate extinde *fără limite* cunoaşterea, bogăţia şi

populaţia. Ei se sprijină pe principalele contribuţii ale Şcolii Austriece în general şi pe cele ale lui Hayek, în particular; Barow şi Tipler conchid că savanţii ignoranţi în materie de economie au scris numeroase stupidităţi asupra limitelor fizice ale creşterii economice. O analiză corectă a limitelor fizice ale creşterii nu este posibilă decât dacă se acordă importanţa cuvenită contribuţiei lui Hayek; în conformitate cu aceasta, ceea ce un sistem economic produce nu sunt bunurile materiale ci cunoaşterea imaterială (Tipler, 1988: 4-5).

2.12 Concluzie: conceptul despre societate al Şcolii Austriece de economie

În concluzie, putem defini societatea ca un proces (adică, o structură dinamică) de tip *spontan,* adică, produs fără proiectarea conştientă a cuiva anume; foarte complex, deoarece este format din milioane de indivizi, cu o varietate infinită de obiective, de gusturi, de credinţe şi cunoştinţe practice, în continuă schimbare; format din *interacţiuni umane* (care sunt esenţialmente relaţii de schimb concretizate deseori în preţuri monetare şi realizate prin utilizarea de norme, obieceiuri sau reguli de conduită), toate stimulate şi prin forţa funcţiei antreprenoriale care, fără încetare, produce, descoperă şi transmite informaţie şi cunoaştere, adaptând şi coordonând de o manieră concurenţială planurile contradictorii ale indivizilor şi favorizându-le viaţa în comun, într-un număr tot mai mare, cu un grad crescând de complexitate, într-o paletă tot mai bogată de nuanţe şi elemente.

Fără îndoială, obiectul Ştiinţei Economice constă în studierea unui asemenea proces social descris anterior. Astfel, economiştii austrieci consideră că scopul fundamental al economiei constă a analiza modului în care noi obţinem avantaje dintr-un volum enorm de informaţie practică, prin

intermediul ordinii sociale spontane, informaţie indisponibilă sub formă centralizată ci dispersată sau diseminată în minţile milioanelor de indivizi. Finalitatea economiei constă în studierea acestui proces dinamic de descoperire şi de transmitere a informaţiei, stimulat prin funcţia antreprenorială şi care tinde a ajusta şi coordona planurile oamenilor, favorizând viaţa lor socială. Aceasta, şi nu alta, este problema economică fundamentală; de aceea, noi suntem forţaţi să facem o critică specială modelului de echilibru al paradigmei neoclasice dominante, care pentru Hayek nu prezintă interes ştiinţific, deoarece pleacă de la ipoteza că întreaga informaţie este *dată* şi că, în consecinţă, problema esenţială a fost deja rezolvată (Hayek, 1972: 51, 91).

3

Carl Menger şi precursorii Şcolii Austriece

3.1 Introducere

Deşi multă lume admite că Şcoala Austriacă s-a născut în 1871, prin publicare cărţii lui Carl Menger (1840 – 1921) intitutală *Principii de economie politică* (Menger, 1997), în realitate, principalul merit al acestui autor constă de a fi ştiut să recupereze şi să impulsioneze o tradiţie de gândire de factură catolică şi european-continentală care îşi are originile în gândirea filosofocă a Greciei Antice şi, într-o măsură mai ridicată, în tradiţia antică a gândirii juridice, filosofice şi politice din Roma clasică.

În Roma clasică s-a descoperit, efectiv, ideea că dreptul este în esenţă cutumiar şi că instituţiile juridice (la fel ca cele juridice şi economice) emană dintr-un lung proces de evoluţie incorporând un volum uriaş de informaţie şi cunoaştere care depăşeşte capacitatea intelectuală a oricărui guvernant, indiferent de înţelepciunea şi bunătatea sa. Astfel, noi ştim, cu ajutorul lui Cicero *(De re publica, II, 1-2),* că pentru Cato ”motivul pentru care sistemul nostru politic a fost superior

tuturor celorlalte este următorul: sistemele politice ale celorlalte ţări au fost create introducând legi şi instituţii după părerile personale ale unor indivizi particulari precum Minos în Creta şi Licurg în Sparta... În schimb, republica noastra romană nu se datorează creaţiei personale a unui ins ci a multora. Nu a fost fondată de-a lungul unei vieţi anume, ci de-a lungul secolelor şi generaţiilor *pentru că nu a existat în lume un om atât de inteligent capabil să prevadă totul; inclusiv dacă noi am am fi putut concentra toate creierele în capul unei singure persoane, acestuia i-ar fi fost imposibil să ţină cont de toate în acelaşi timp, fără să fi acumulat experienţa derivată din practică în decursul unei lungi perioade din istorie*". După cum vom vedea, nucleul acestei idei esenţiale a constituit miezul argumentului lui Ludwig von Mises asupra imposibilităţii teoretice a planificării socialiste; se conservă şi se reforjează în Evul Mediu graţie umanismului creştin şi filosofiei tomiste a dreptului natural care se coagulează ca un corp etic anterior şi superior puterii oricărui guvern terestru. Pietro Giovani di Olivi, San Bernardino di Siena şi San Antonio din Florenţa, printre alţii, teoretizează asupra rolului esenţial al capacităţii antreprenoriale şi creative a fiinţei umane ca motor al economiei de piaţă şi civilizaţiei (Rothbard, 1999: 31-209). Însă, concepţia principală a acestui curent de gândire va fi reluată, impulsionată şi perfecţionată de către marii teoreticieni scolastici ai Secolului de Aur spaniol şi, fără îndoială, aceştia trebuie consideraţi ca principali precursori ai Şcolii Austriece de economie.

3.2 Scolasticii Secolului de Aur spaniol, precursori ai Şcolii Austriece

Pentru Friedrich Hayek, atât principiile teoretice ale economiei de piaţă, cât şi elementele fundamentale ale liberalismului economic nu au fost concepute, după cum

îndeobște se crede, de către calviniştii şi protestanţii scoţieni, ci constituie rezultatul efortului doctrinar al dominicanilor şi iezuiţilor din Şcoala de la Salamanca, din Secolul de Aur spaniol (Hayek, 1988: 288 – 289). Hayek a ajuns chiar să citeze pe doi dintre aceştia, Luis de Molina şi Juan de Lugo, în discursul său la acordarea Premiului Nobel pentru economie din 1974 (Hayek 1976c: 19-20). Acest economist austriac începea să creadă, încă din anii 1950, în originea catolică şi spaniolă a analizei economice austriece, graţie influenţei profesorului italian Bruno Leoni. Leoni l-a convins pe Hayek că rădăcinile concepţiei dinamice şi subiectiviste ale economiei erau de origine continentală şi că ar trebuie căutate, prin urmare, în tradiţia greacă, romană şi tomistă, decât în tradiţia filosofilor scoţieni ai secolului al XVIII lea (Leoni, 1995: 95 – 112). În plus, Hayek a avut şansa ca, de-a lungul acelor ani, una dintre cele mai bune studente ale sale, Marjorie Grice-Hutchinson, să se specializeze în latină şi literatură spaniolă şi să realizeze, sub conducerea sa, o lucrare de cercetare devenită clasică în privinţa contribuţiilor scolasticilor spanioli în materie de economie (Grice-Hutchinson, 1952, 1982 şi 1995).

Cine au fost aceşti precursori intelectuali ai Şcolii Austriece moderne de economie ? Cei mai mulţi dintre ei au fost dominicani şi iezuiţi, profesori de morală şi teologie în universităţi care, la fel ca acelea de la Salamanca şi Coimbra, au fost centrele cele mai importante din epoca Secolului de Aur spaniol (Chafuen, 1986). Vom analiza, în continuare, de o manieră sintetică, principalele contribuţii care vor deveni elementele fundamentale ale analizei economice austriece.

În primul rând, ar trebuie, poate, să-l menţionăm pe Diego de Covarrubias y Leyva. Covarrubias (1512-1577), fiul unui faimos arhitect, a devenit episcop al oraşului Segovia (îngropat în catedrală) şi a fost mai mulţi ani ministrul regelui Filip al II lea. În anul 1555, Covarrubias expune, mai bine ca

oricine până atunci, esenţa teoriei subiective a valorii, pe care a fost fondată analiza economică a Şcolii Austriece, care afirmă că ”valoarea unui lucru nu depinde de natura sa obiectivă ci de aprecierile subiective ale oamenilor, chiar dacă aceste evaluări sunt nebuneşti”; pentru a îşi întări teza el adaugă că”în Indii grâul valorează mai mult decât în Spania deoarece acolo oamenii îl apreciază mai mult şi aceasta în ciuda faptului că natura obiectivă a grâului este aceeaşi în ambele părţi” (Covarrubias, 1604: 131). Covarrubias a scris, de asemenea, o lucrare asupra evoluţiei istorice a diminuării puterii de cumpărare a banilor; el anticipează multe concluzii teoretice privind teoria cantitativă a banilor, expusă mai târziu de Martin de Azpilcueta şi Juan de Mariana. Cartea lui Covarrrubias conţine numeroase statistici asupra evoluţiei preţurilor în secolul ce îl preceda pe al său; ea a fost publicată în latină sub titlul *Veterum collation numismatun*. Această opera este semnificativă nu doar pentru că a fost citată de o manieră laudativă de către gânditorii italieni Davanzati şi Galiani, ci mai ales pentru că este una dintre cărţile cele mai citate de către Carl Menger în ale sale *Principii de economie politică (Menger*, 1997: 325).

Tradiţia subiectivistă iniţiată de Covarubias este continuată de către un scolastic celebru, Luis Saravia de la Calle, primul gânditor care a reuşit să clarifice adevărata relaţie existentă dinte preţuri şi costuri pe piaţă, în sensul că, de fapt, costurile tind să urmeze preţurile şi nu invers; el respinge astfel, înaintea altora, erorile teoriei obiective a valorii, dezvoltată mai târziu de către teoreticienii şcolii clasice anglo-saxone, care a avea să devină fundamentul teoriei marxiste a exploatării a lui Karl Marx şi a succesorilor săi socialişti. Astfel, Saravia a descris în cartea sa *Instrucción de mercaders*, publicată în spaniolă la Medina de Campo în anul 1544, că”cei care măsoară preţul just al lucrurilor după munca, costurile şi riscurile celui care face comerţ cu mărfuri sau le fabrică se înşală mult deoarece preţul just se naşte din abundenţă sau din lipsa mărfurilor, din comercianţi şi din bani, dar nu din chletuieli, eforturi şi pericole” (Saravia de la Calle, 1949: 53). Apoi, întreaga carte a lui de la Calle se centrează asupra funcţiei întrepinzătorului, pe care îl denumeşte *mercader*, urmând astfel deja menţionata tradiţie scolastică asupra rolului dinamizator al întreprinzătorului care coboară până la Pietro

Giovani de Olivi, San Bernardino de Siena şi, în special, la San Antonio de Florenţa (Rothbardd, 1999: 113-211).

O altă contribuţie notabilă a scolasticilor spanioli o reprezintă introducerea conceptului dinamic de concurenţă (în latină, *concurrentium*) înţeleasă ca ca proces antreprenorial de rivalitate care animă piaţa şi impulsionează dezvoltarea societăţii. Această idee, care avea să devină miezul teoriei pieţei a Şcolii Austriece, contrastează radical cu modelele de echilibru ale concurenţei perfecte, ale concurenţei monopoliste şi ale monopolului analizate de neoclasici şi i-a condus pe scolastici să conchidă că preţurile modelului de echilibru (numit de ei,"preţuri matematice"), pe care teoreticienii socialişti neoclasici au pretins să le utilizeze pentru a justifica intervenţionsimul şi planificarea pieţei, nu ar putea fi niciodată cunoscute. Astfel, Raymond de Roover îi atribuie lui Luis de Molina conceptul dinamic de concurenţă înţeleasă ca"proces de rivalitate între cumpărători care tinde să crească preţurile", şi care nu are nimic de-a face cu modelul static al"concurenţei perfecte", în care"teoreticienii socialismului de piaţă" au crezut cu naivitate, în secolul trecut, că ar putea fi simulat într-un regim de proprietate privată (Raymond de Roover, 1995: 169). Totuşi, cel care a expus cel mai bine această concepţie dinamică asupra competiţiei libere între antreprenori a fost Castillo de Bovadilla, în cartea sa *Politica para corregidores,* publicată la Salamanca (1585), în care indică faptul că cel mai important aspect al competiţiei constă în încercare de a"rivaliza" cu concurentul (Popescu, 1987: 141 -159). Castillo de Bovadilla enunţă, printre altele, următoarea lege economică, fundamentul susţinerii pieţei pentru orice economist austriac:"preţurile bunurilor vor scădea dacă există abundenţă, emulaţie şi competiţia vânzătorilor" (Castillo de Bovadilla, 1985: 2, cap. 4, nr. 49).

În ceea ce priveşte imposibilitatea guvernanţilor sau a analiştilor de a ajunge să cunoască preţurile de echilibru al

pieţei şi celelate date de care au nevoie pentru a interveni pe piaţă sau de a-şi crea modele, remarcabile sunt contribuţiile cardinalilor iezuiţi Juan de Lugo şi Juan de Salas. Primul, Juan de Lugo (1583-1660), întrebându-se care ar putea fi preţul de echilibru, conchidea încă din 1647 că acesta depinde de un număr atât de mare de circumstanţe specifice încât doar Dumnezeu l-ar putea cunoaşte (”preium iustum mathematicum licet soli Deo notum”)(Lugo, 1642: vol. II, 312). Referindu-se la posibilitatea ca un guvernant să poată ajunge să cunoască informaţia specifică care se crează, se descoperă şi se manevrează dinamic pe piaţă, Juan de Salas afirmă, în 1617, că”quas exacte comprehendere et ponderare Dei est non hominum”, adică, faptul că doar zeii, nu şi oamenii, pot înţelege şi analiza exact informaţia şi cunoaşterea pe care agenţii economici o utilizează în procesul de piaţă cu toate circumstanţele lor de timp şi spaţiu (Salas, 1617: 4, nr. 6, 9). După cum se observă, atât Juan de Lugo cât şi Juan de Salas anticipează, cu trei secole înainte, contribuţiile ştiinţifice cele mai rafinate ale celor mai celebri gânditori austrieci (în principal, Mises şi Hayek).

Principiul preferinţei temporale pentru timp, conform căruia, în circumstaţe identice, bunurile prezente au o valoare mai mare decât bunurile viitoare, reprezintă un alt element esenţial a ceea ce va fi mai târziu analiza economică a Şcolii Austriece. Această doctrină a fost redescoperită de Martin de Azpilcueta (celebru medic din Navarra) în anul 1556, care la rândul său, a preluat-o de la unul din dintre cei mai buni discipoli ai lui Toma d`Aquino, Giles de Lessines, care, încă din 1285, afirma că”bunurile viitoare nu valorează atât de mult cât bunurile disponibile imediat, nici nu au aceeaşi utilitate pentru posesorii lor. Din acest motiv trebuie redusă valoarea lor pentru a respecta justiţia” (Dempsey, 1943: 214).

Efectele distorsionante ale inflaţiei, înţeleasă ca orice politică statală de creştere a ofertei monetare, au fost, de

asemenea, analizate de către scolastici. În acest domeniu se remarcă, în particular, lucrarea părintelui Juan de Mariana intitulată *De monetae mutatione*, tradusă apoi de către autor în spaniolă cu titlul *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón que al presente se labra en Castilla y de algunos desordenes y abusos* (Mariana, 1987). În cartea sa publicată pentru prima oară în anul 1605, Mariana critică politica de scădere deliberată a valorii *vellón*-ului aplicată de guvernanţii epocii sale şi, deşi nu foloseşte cuvântul"inflaţie", necunoscut pe atunci, el explică cum aceasta generează o creştere a preţurilor şi o dezorganizare generală a economiei reale. Mariana critică, de asemenea, politica fixării preţurilor maximale pentru a lupta împotriva efectelor inflaţiei; el consideră că această politică este nu doar incapabilă să producă efecte pozitive dar se dovedeşte şi foarte nocivă pentru procesul productiv. Astfel, se îmbunătăţeşte analiza mult mai simplistă, din cauza abordării macroconomice, realizată iniţial de Martin de Azpilcueta în 1556, şi, înaintea sa, de către Copernic în cartea *Monetae cudendae ratio*; aceştia au expus pentru prima oară versiunea mult prea simplificată şi mecanicistă, caracteristică teoriei cantitative a banilor atât de răspândită astăzi (Azpilcueta, 1965: 74-75).

Scolasticii spanioli au adus contribuţii la fel de importante în domeniul teoriei bancare (Huerta de Soto, 1997-1998: 141-165). Astfel, este foarte limpede critica făcută de către doctorul Saravia de la Calle sistemului bancar cu rezervă fracţionară, în sensul că utilizarea de către bancheri, în scopuri personale, a banilor depuşi la vedere de către clienţi şi acordare lor sub formă de credite terţilor, este ilegitimă şi supusă unui păcat grav, doctrină care coincide pe deplin cu cea fondată de autorii clasici ai dreptului roman, şi care emană, în mod natural din esenţa, cauza şi natura juridică a contractului de depozit neregulat de bani (Saravia de la Calle, 1949: 180-181, 195-197). Martín de Azpilcueta şi Tomás de Mercado

dezvoltă o analiză riguroasă şi foarte exigentă a activităţii bancare care, fără să atingă nivelul celei realizate de Saravia, prezintă o tratare impecabilă a exigenţelor de respectat în contractul de depozit bancar în monedă, dacă se vrea conformarea acestuia cu justiţia. De aceea, şi unii, şi ceilalţi cer explicit ca activitatea băncii să se realizeze cu un coeficient de casă de 100%; această propunere avea să devină unul dintre pivoţii fundamentali ai analizei austriece cu privire la teoria creditului şi a ciclurilor economice (Huerta de Soto, 1998). Analiza lui Luis de Molina şi Juan de Lugo este mai puţin riguroasă şi, deci, mai puţin inteligibilă cu privire la sistemul bancar cu rezervă fracţionară; deşi, după cum afirmă Dempsey, dacă aceşti autori ar fi cunoscut în detaliu funcţionarea şi implicaţiile teoretice ale sistemului bancar cu rezervă fracţionară, cum au făcut-o mai târziu Mises, Hayek şi ceilalţi teoreticieni ai Şcolii Austriece, procesul de expansiune a creditului şi inflaţia fiduciară generată de sistemul bancar cu reservă fracţionară ar fi fost considerat, inclusiv de Molina, Lesio şi Lugo, ca un vast şi legitim proces de *cămătărie instituţională* *(usura institucional)* (Dempsey, 1943: 225 – 228).

Trebuie să subliniem că, totuşi, Luis de Molina a fost primul teoretician care a semnalat că depozitele şi, în general, moneda bancară, pe care el o numeşte în latină *chirographis pecuniarum*, fac parte, alături de banii lichizi, din oferta monetară. De altfel, Molina exprima în 1597, cu mult înaintea lui Pennington (1826), ideea fundamentală că volumul total al tranzacţiilor monetare efectuate pe o piaţă nu ar putea fi achitate cu cantitatea de bani lichizi care îşi schimbă deţinătorul dacă nu s-ar utiliza banii *creaţi* de bănci prin intermediul registrelor contabile asupra depozitelor şi prin cecurile trase de deponenţi asupra acestora. În felul acesta, activitatea financiară a băncilor are ca rezultat crearea, din neant, a

unei noi cantităţi de bani, sub forma depozitelor utilizate în tranzacţii (Molina, 1991: 147).

În sfârşit, părintele Juan de Mariana a scris o carte intitulată *Discurso sobre las enfermedades de la compañía*, publicată postum în 1625. În această carte Mariana a aprofundat analiza evident austriacă privind imposibilitatea ca un guvern să organizeze societatea civilă prin comenzi coercitive din cauza lipsei de informaţie. Într-adevăr, este imposibil pentru stat să obţină informaţia necesară pentru a putea să îşi coordoneze ordinele şi, din acest motiv, intervenţia sa tinde să creeze dezordine şi haos. Referindu-se la guvern, Mariana susţine că este"o mare prostie ca orbul să vrea să-l ghideze pe cel care vede" şi adaugă că guvernaţii"nu cunosc nici persoanele, nici faptele, cu atât mai puţin toate circumstanţele de care depinde reuşita. Ei sunt forţaţi să comită erori numeroase şi grave, ceea ce nemulţumeşte oamenii, care vor dispreţui un guvern atât de orb"; Mariana concluzionează că"puterea şi conducerea sunt nebune", că"există prea multe legi, pe care nu le putem cunoaşte, cărora nu ne putem supune şi care îşi pierd întregul respect" (Mariana, 1768: 151-155, 216).

În concluzie, scolasticii spanioli ai Secolului de Aur spaniol erau deja capabili să articuleze ceea aveau să devină, mai târziu, principiile teoretice cele mai importante ale Şcolii Austriece de economie, adică: *în primul rând*, teoria subiectivă a valorii (Diego de Covarrubias y Leyva); *în al doilea rând*, descoperirea relaţiei exacte între preţuri şi costuri (Luis de Saravia de la Calle); *în al treilea rând,* natura dinamică a pieţei şi imposibilitatea de atinge modelul de echilibru (Juan de Lugo şi Juan de Salas); *în al patrulea rând*, conceptul dinamic de competiţie înţeles ca un proces de rivalitate între vânzători (Castillor de Bovadilla şi Luis de Molina); *în al cincilea rând,* redescoperirea principiului preferinţei temporale (Martín de Azpilcueta); în al şaselea *rând*, caracterul profundei distorsiuni exercitate de către inflaţie asupra economiei reale; *în al şaptelea rând*, analiza critică a sistemului bancar cu rezervă fracţionară (Luis Saravia de la Calle şi Martín de Azpilcueta); *în al optulea rând*, descoperirea că depozitele bancare fac parte din oferta monetară (Luis de Molina şi Juan de Lugo); *în al nouălea rând*, imposibilitatea de a organiza societatea prin comenzi coercitive din

cauza lipsei de informaţie necesară pentru a le coordona (Juan de Mariana) şi, *în al zecelea rând*, tradiţia liberală conform căreia orice intervenţie nejustificată asupra pieţei violează dreptul natural (Juan de Mariana).

Există, în consecinţă, solide motive pentru a conchide că viziunea subiectivistă şi dinamică asupra pieţei, deşi reluată şi lansată definitiv de către Menger în 1871, s-a născut în Spania. Tradiţia gândirii economice a Şcolii Austriece îşi găseşte originile intelectuale în Spania, mai precis, în Şcoala de la Salamanca, care se caracterizează, ca şi Şcoala austriacă modernă prin opoziţie cu paradigma neoclasică, prin realism şi o mare rigoare asupra ipotezelor sale analitice.

3.3 Declinul tradiţiei scolastice şi influenţa negativă a lui Adam Smith

Pentru a înţelege influenţa scolasticilor spanioli asupra dezvoltării ulterioare a Şcolii Austriece de economie, trebuie amintit faptul că regele Spaniei, Carlos al V-lea, în secolul al XVI-lea, l-a trimis pe fratele său, Fernando I, în Austria pentru a fi rege."Austria" semnifică, etimologic,"partea de est a Imperiului", Imperiu care cuprindea atunci aproape toată Europa continentală, Franţa, izolată şi înconjurată de forţele spaniole, fiind singura excepţie importantă. În felul acesta, se înţelege lesne originea influenţei intelectuale a scolasticilor spanioli asupra Şcolii Austriece; prin urmare, nu poate fi vorba de coincidenţă sau capriciu al istoriei, ci ea s-a născut din relaţiile istorice, politice şi culturale intime dintre Spania şi Austria începând cu secolul al XVI-lea (Bérenguer, 1993: 133 – 135). Aceste relaţii aveau să dureze secole, iar în derularea lor Italia a jucat un rol foarte important fiind o punte culturală ce a facilitat relaţiile intelectuale între cele două extreme ale Imperiului (Spania şi Austria). De aceea, există argumente solide pentru a susţine că, cel puţin în privinţa originilor,

Şcoala Austriacă este, în ultimă instanţă, o şcoală de tradiţie spaniolă.

De fapt, putem afirma că meritul principal al lui Carl Menger a fost acela de a descoperi şi favoriza această tradiţie catolică continentală de sorginte spaniolă care practic fusese uitată şi căzută în declin, pe de o parte, din cauza triumfului reformei protestante şi a legendei negre împotriva a tot ce înseamnă spaniol şi, pe de altă parte, din cauza influenţei negative a contribuţiilor lui Adam Smith şi a adepţilor săi din Şcoala Clasică de economie asupra istoriei gândirii economice. Prin urmare, după spusele lui Murray N. Rothbard, Adam Smith abandonează contribuţiile anterioare axate pe teoria subiectivă a valorii, funcţia antreprenorială şi interesul pentru explicarea preţurilor de piaţă şi le înlociueşte cu valoare-muncă, pe care îşi edifică, ca o concluzie naturală, întreaga teorie socialistă a exploatării. Mai mult, Adam Smith se concentrează în special pe explicarea"preţului natural" de echilibru de termen lung, model de echilibru în care funcţia antreprenorială străluceşte prin absenţă şi presupune că orice informaţie necesară este deja disponibilă; de aceea, teoreticienii neoclasici ai echilibrului îl utilizează apoi pentru a pentru a critica pretinsele"eşecuri ale pieţei" şi justifica intervenţia statului asupra economiei şi societăţii civile. Pe de altă parte, Adam Smith impregnează ştiinţa economică de calvinism, susţinând, de exemplu, interzicerea cămătăriei şi clasificând activităţile în"productive" şi"neproductive". Finalmente, Adam Smith renunţă la *laisser-faire-ul* radical al predecesorilor săi jus-naturalişti de pe continent (spanioli, francezi şi italieni) şi introduce în istoria gândirii un"liberalism călduţ" şi atât de plin de excepţii şi nuanţe, la care numeroşii teoreticieni"social-democraţi" de astăzi ar putea chiar să subscrie (Rothbard, 1999: 475-518).

Influenţa negativă exercitată de către şcoala anglo-saxonă asupra ştiinţei economice se accentuează, din punctul

de vedere al Şcolii Austriece, la succesorii lui Adam Smith, în particular prin Jeremy Bentham, care inoculează disciplinei noastre bacilul utilitarismului îngust, favorizând astfel dezvoltarea unei întregi analize pseudo-ştiinţifice a costurilor şi profiturilor (despre care se crede că ar putea fi cunoscute) şi apariţia unei întregi tradiţii de"ingineri sociali" care pretind să fasoneze societatea după propriul plac, cu ajutorul puterii coercitive a statului. În Anglia, John Stuart Mill încoronează această tendinţă prin renunţarea la laisser-faire şi prin numeroasele concesii făcute socialismului; în Franţa, triumful raţionalismului constructivist de origine carteziană explică predominarea intervenţioniştilor Şcolii Politehnice şi socialismului ştiinţific al lui Saint-Simon şi Comte (Hayek, 1995: 105-188).

Din fericire, în ciuda impresionantului imperialism intelectual exercitat de către teoreticienii şcolii clasice asupra evoluţiei disciplinei noastre, tradiţia continentală de origine catolică creată de scolasticii spanioli ai Secolului de Aur nu au fost în intregime uitată. Astfel, acest curent doctrinar va influenţa doi economişti remaracabili, un irlandez, Cantillon, şi altul francez, Turgot, care, în mare măsură, pot fi consideraţi adevăraţii fondatori ai ştiinţei economice. Cantillon a scris, în 1730, *Essai sur la nature du commerce en général* care, în opinia lui Jevons, constituie primul tratat sistematic de economie. Cantillon prezintă figura întreprinzătorului ca un motor al procesului de piaţă şi explică faptul că o creştere a cantităţii de bani nu afectează dintr-o dată nivelul general al preţurilor, dar că afectează întotdeauna economia reală în etape, adică succesiv şi printr-un proces care afectează şi distorsionează preţurile relative ale pieţei. Acesta este celebrul efect-Cantillon, copiat de către Hume şi reluat apoi de Mises şi Hayek în analizele lor asupra teoriei capitalului şi ciclurilor economice (Cantillon, 1978). Mai târziu, marchizul d"Argenson, în 1751, şi, mai ales, Turgot, înaintea lui Adam Smith, au înţeles perfect caracterul dispersat al cunoaşterii înglobat în instituţiile sociale, înţelese ca ordini spontane, şi a căror analiză avea să devină unul

dintre elementele esenţiale ale programului de cercetare hayekiană. De altfel, Turgot conchisese deja în 1759, în *Éloge de Gournay,* că"este inutil de a demonstra că fiecare individ este singurul judecător competent al utilizării a avantajoase a pământului propriu şi a forţei sale de muncă. Doar el are cunoştinţele locale fără de care chiar şi omul cel mai luminat devine orb. El învaţă din încercări repetate, din succese şi eşecuri şi dobândeşte un simţ special pentru afaceri mult mai ingenios care acea cunoaştere teoretică ce poate fi obţinută de un observator indiferent, impulsionat de necesitate". Ca şi părintele Juan de Mariana, Turgot face aluzie"la imposibilitatea absolută de a dirija, prin reguli constante şi printr-un control continuu, o multitudine de tranzacţii care, din cauza imensităţii, lor nu pot fi pe deplin cunoscute, şi care depind, în plus, de o multitudine de circumstanţe mereu schimbătoare care nu pot fi controlate şi prevăzute" (Turgot, 1844: 275, 288).

În Spania, de-a lungul lungii decadenţe din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, tradiţia scolasticilor nu a dispărut complet, în pofida enormului complex de inferioritate în faţa lumii anglo-saxone, atât de tipic în epocă. Proba o constituie faptul că un autor spaniol al tradiţiei catolice a rezolvat paradoxul valorii şi a enunţat clar legea utilităţii marginale, cu aproape trei decenii înainte ca austriacul Carl Menger să publice *Principiile de conomie politică*. Este vorba de catalanul Jaime Balmes (1810-1848), care de-a lungul scurtei sale vieţi, devine cel mai important filosof tomist din Spania acelei epoci. Astfel, el publică în 1844 un articol intitulat" Verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios" (Adevărata idee a valorii sau reflecţii asupra originii, naturii şi varietăţii preţurilor), în care expune foarte clar legea utilităţii marginale. Balmes se întreabă"cum se face că o piatră preţioasă valorează mai mult decât o bucată de pâine, cum o haină bună face mai mult decât o casă solidă şi comodă ?"; tot el răspunde că"nu este dificil de explicat: valoarea unui lucru, fiind dată de utilitate sau de capacitatea sa de a satisface nevoi, este cu atât mai ridicată cu cât acoperă

mai bine trebuinţe; *trebuie reţinut că dacă volumul bunurilor sporește, necesitatea oricăruia dintre acestea se diminuează deoarece se poate alege dintre mai multe, niciunul nefiind indispensabil*". Iată de ce există o dependenţă necesară ca raport între sporirea sau diminuarea valorii şi penuria sau abundenţa unui lucru. O bucată de pâine are puţină valoarea, însă aşa ce se întâmplă deoarece ea are o relaţie necesară cu satisfacerea nevoilor noastre şi pentru că există o mare abundenţă de pâine; însă, îngustaţi cercul abundenţei şi valoarea va spori rapid, până la un anumit nivel, fenomen care se verifică în timp de penurie manifestat mai ales de-a lungul calamităţilor produse de un război, într-un loc asediat mult timp" (Balmes, 1949: 615 – 624). Astfel, Balmes a fost capabil să reînchidă cercul tradiţiei continentale şi să o pregătească pentru a fi completată, perfecţionată şi relansată, câteva decenii mai târziu, de către Carl Menger şi discipolii Şcolii Austriece de economie.

3.4 Menger şi perspectiva subiectivistă a Şcolii Austriece: concepţia despre acţiune ca un ansamblu de etape succesive, teoria subiectivă a valorii şi legea utilităţii marginale

Tânărul Menger şi-a dat seama din start că teoria clasică de determinării preţurilor, construită de Adam Smith şi partizanii săi anglo-saxoni, lăsa mult de dorit. Observaţiile sale asupra funcţionării pieţei bursiere (el a fost o perioadă corespondent la bursă pentru *Wiener Zeitung)* şi propriile cercetări l-au condus să scrie la treizeci şi unu de ani şi, după spusele lui Hayek, într-o"stare de agitare febrilă" (Hayek, 1996d: 75), cartea care va da naştere oficial Şcolii Austriece de economie. În această lucrare, el pretinde să stabilească noile fundamente pe care să fie reconstruită ştiinţa economică. Aceste principii vor însemna, în principiu, dezvoltarea unei ştiinţe economice fondate mereu pe fiinţa

umană atât ca actor creativ şi protagonist al tuturor fenomenelor şi evenimentelor sociale (subiectivismul), dar şi elaborarea – fondată pe subiectivsm şi pentru prima oară în istoria gândirii economice - a unei întregi teorii formale asupra apariţiei şi evoluţiei spontane a tuturor instituţiilor sociale (economice, juridice şi lingvistice) înţelese ca scheme reglate de comportament. Toate aceste idei se regăsesc în cartea intitulată *Principii de economie politică,* publicată de Menger în 1871, şi care avea să îl convertească în unul dintre cei mai influenţi intelectuali din istoria gândirii economice.

Ideea distinctivă, cea mai originală şi cea mai importantă ca aport, rezidă în încercarea de a edifica întreaga ştiinţă economică plecând de la om ca actor creativ şi protagonist al tuturor proceselor sociale. Menger consideră necesară abandonarea"obiectivismului" steril al şcolii clasice anglo-saxone, obsedată de aşa-zisa existenţă a realităţilor externe de tip obiectiv (clase sociale, *agregate*, factori materiali de producţie), deşi economistul trebuie, din contră, să se plaseze în perspectiva subiectivă a fiinţei umane care acţionează, astfel încât această perspectivă să fie determinantă în construirea tuturor teoriilor economice. Hayek a afirmat despre concepţia novatoare a lui Menger că"nu ar fi exagerat să afirmăm că cele mai importante progrese înregistrate de teoria economică a ultimei sute de ani sunt rezultatul aplicării consistente a concepţiei subiectiviste"; el adaugă faptul că subiectivismul"a fost favorizat în cea mai mare măsură de către Ludwig von Mises în sensul că cea mai mare parte a punctelor sale de vedere se datorează aplicării punctului de vedere subiectivist, într-un mod foarte riguros, cu mult peste cel al contemporanilor săi" (Hayek, 1955: 31, 209 – 210).

Una dintre manifestările cele mai tipice şi originale ale noului impuls subiectivist propus de către Menger a fost"teoria asupra bunurilor economice de diferite ranguri". Menger numeşte"bunuri economice de prim rang" bunurile de consum, adică acele care satisfac subiectiv şi direct nevoile umane, şi formează deci, în contextul subiectiv şi specific al

fiecărei acţiuni, *scopul ultim* vizat de către actor. Pentru a atinge aceste obiective, bunurile de consum sau de prim rang, trebuie să parcurgă, mai întîi, o serie de etape intermediare, numite de Menger"bunuri de rang superior", (al doilea, al treilea şi aşa mai departe); rangul fiecărei etape este cu atât mai ridicat cu cât aceasta este mai îndepărtată de bunul de consum final. Mai precis, Menger afirmă că" dacă noi dispunem de bunuri complementare de un rang superior oarecare, trebuie mai întâi să începem prin a le transforma în bunuri de rang inferior imediat şi continuând astfel, *pas cu pas*, *acest proces,* până le convertim în bunuri de prim rang, pe care le putem folosi pentru satisfacerea directă a necesităţilor noastre" (Menger, 1997: 121).

Această idee seminală a lui Menger nu este decât consecinţa logică a concepţiei sale subiectiviste, în sensul că fiecare fiinţă umană caută să atingă un obiectiv care, pentru ea, are o *valoare subiectivă* şi, în funcţie de acest scop şi motivată de valoare sa subiectivă, ea concepe şi pune în practică un plan de acţiune format dintr-o serie de etape considerate necesare pentru atingerea finalităţii; aceste etape dobândesc, pe deasupra, o *utilitate* subiectivă în funcţie de valoarea scopurilor pe care actorul speră să le atingă graţie utilizării mijloacelor economice de ordin superior. Cu alte cuvinte, utilitatea subiectivă a mijloacelor sau bunurilor de rang superior va fi determinată, în ultimă instanţă, de valoarea subiectivă a scopului sau bunului final de consum la producerea cărora aceste bunuri intermediare participă. Astfel, din punctul de vedere subiectiv al actorului, pentru prima oară în ştiinţa economică, şi graţie lui Menger, se teoretizează pe baza unui proces al acţiunii format printr-o serie de etape intermediare pe care actorul îl întreprinde, realizează şi încearcă să-l ducă la bun sfârşit până la atingerea obiectivului sau a bunului final de consum (bunul economic de prin rang) pe care el îl caută.

Atunci când acţionează, orice fiinţă umană pretinde îndeplinirea anumitor *obiective* descoperite, din diverse motive, ca fiind importante pentru sine. Se denumeşte *valoare* evaluarea subiectivă, mai mult sau mai puţin intensă din punct de vedere psihic, pe care actorul o atribuie scopului său. Mijlocul înseamnă tot ceea ce actorul crede, subiectiv, că ar fi adecvat pentru atingerea finalităţii sale. Poartă denumirea de *evaluare* subiectivă cea făcutăde către actor mijloacelor sale, în funcţie de valoarea obiectivului pe care mijlocul îl poate atinge. În acest sens, valoarea şi utilitatea reprezintă cele două feţe ale aceleeaşi medalii, deoarece valoarea subiectivă atribuită de către actor obiectivului vizat se proiectează prin mijlocul apreciat ca util pentru a-l atinge, mai exact, prin conceptul de utilitate.

Concepţia subiectivistă a fiecărui proces al acţiunii umane, pe care o datorăm lui Menger, reprezintă cea mai originală şi mai importantă contribuţie la dezvoltarea ştiinţei economice şi nu, cum s-a crezut până acum, descoperirea, indepedentă şi paralelă în raport cu Jevons şi Walras, a legii utilităţii marginale. Aceasta se întâmplă deoarece teoria subiectivă a valorii şi descoperirea legii utilităţii marginale nu reprezintă decât corolarul evident al concepţiei subiective a acţiunii care se datorează exclusiv lui Menger şi care va fi expus ceva mai încolo. Într-adevăr, fiinţa umană, actor de-a lungul unei serii de etape, evaluează mijloacele în funcţie de obiectiv, efectuând respectiva evaluare nu de o manieră globală sau agregată ci în funcţie de diferitele unităţi inter-schimbabile ale mijlocului, care vor fi importante în contextul fiecărei acţiuni specifice. Astfel, actorul va tinde să evalueze fiecare unitate inter-schimbabilă de mijloc (instrument pentru atingerea obiectivului) în funcţie de valoare pe care o va avea ultima dintre ele în scara personală de peferinţă, deoarece în cazul pierderii unei unităţi sau câştigului unei unităţi suplimentare a mijlocului, utilitatea corespondentă, respectiv,

pierdută sau câştigată, va depinde de valoarea conferită, în scara valorilor individuale, obiectivului care ar putea fi ignorat sau atins din cauza acestei ultime unităţi. Din perspectiva Şcolii Austriece, legea utilităţii marginale nu are nimic de-a face cu satisfacerea fiziologică sau psihologică a nevoilor; ea este o lege strict praxiologică (după terminologia lui Mises), adică, faptul că se inserează în logica proprie a oricărei acţiuni umane, antreprenoriale şi creative.

În consecinţă, se impune"dezomogenizarea" teoriei utilităţii marginale aşa cum a fost ea dezvoltată de către Menger, în raport cu legile utilităţii marginale enunţate simultan de Jevons şi Walras. Pentru Jevons şi Walras, utilitatea marginală reprezintă o simplă"adăugire" într-un model matematic de echilibru (în primul caz, cel al lui Jevons, parţial, iar în celălalt, al lui Walras, general) în care procesul acţiunii umane lipseşte cu desăvârşire şi care se menţine neschimbat, fie că se introduce, fie că nu se introduce legea utilităţii marginale. Pentru Menger, dimpotrivă, teoria utilităţii marginale constituie o necesitate ontologică sau o consecinţă esenţială a propriei sale concepţii asupra acţiunii umane ca proces dinamic (Jaffé, 1976: 511-524).

Nu trebuie să ne mai surprindă faptul că principalul fondator al şcolii neoclasice de la Chicago, Frank H. Knight, afirma că teoria lui Menger asupra bunurilor economice de prim rang şi de rang superior reprezintă una dintre contribuţiile *cele mai puţin importante* (Knight, 1950). Prin această afirmaţie, Knight dovedeşte carenţele teoretice ale paradigmei neoclasice a echilibrului, şi, în special, ale şcolii de la Chicago pe care a fondat-o şi pentru care procesul de producţie este obiectiv şi instantaneu, unde timpul nu joacă decât un rol pur parametric şi în care creativitatea şi incertitudinea, specifice oricărui act antreprenorial, sunt complet eliminate prin echilibrul ricardian pe care se centrează cercetările sale.

3.5 Menger şi teoria economică a instituţiilor sociale

Principiile de economie politică ale lui Menger au constituit o carte foarte avansată pentru respectiva epocă; nu numai că a făcut cunoscut rolul important al conceptului de timp, al ignoranţei, al cunoaşterii antreprenoriale, al erorii ca ceva inseparabil acţiunii umane, al bunurilor complementare ce se combină progresiv în procesul de piaţă şi al schimbărilor continue caracteristice oricărei pieţe reale, dar propus o întreagă teorie a originii şi evoluţiei insituţiilor sociale, pe care Hayek s-a angajat să o dezvolte în cele mai mici detalii.

Trebuie să precizăm că al doilea aport esenţial ca importanţă al lui Menger constă în capacitatea sa de a explica teoretic apariţia spontană şi evolutivă a instituţiilor sociale plecând de la concepţia subiectivistă asupra acţiunii şi interacţiunii umane. Astfel, nu reprezintă nici capriciu, nici hazard faptul că Menger dedică *Principiile de economie politică* unuia dintre istoriciştii germani cei mai celebri: Wilhelm Roscher. În cadrul polemicii doctrinale între partizanii concepţiei evolutive, istorice şi spontane a instituţiilor, reprezentată de către Savigny în domeniul juridic şi Montesquieu, Hume şi Burke în cel filosofic, şi partizanii concepţiei carteziene îngust raţionaliste (reprezentată de Thibaut în domeniul juridic şi Bentham şi utilitariştii englezi în domeniul economic), Menger crede că a conferit, prin aportul său, consacrarea definitivă de care aveau nevoie primii.

Trebuie spus că viziunea subiectivistă a lui Menger, fondată pe fiinţa umană-actor, explică, printr-un proces evolutiv în care intervin nenumărate fiinţe umane, fiecare cu bagajul propriu şi exclusiv de cunoştinţe subiective, experienţe practice, ambiţii, senzaţii, etc., apariţia evolutivă şi spontană a unei serii de comportamente reglate (instituţii) ce face posibilă viaţa socială în domeniul juridic, economic şi lingvistic. Menger descoperă că apariţia instituţiilor este

rezultatul unui proces social constituit printr-o mulţime de acţiuni umane şi dirijat de către o serie de fiinţe umane, bărbaţi şi femei în carne şi oase, capabili, în circumstanţele lor particulare de timp şi spaţiu, de a descoperi, înaintea altora, că pot atinge mai uşor propriile obiective adoptând anumite reguli de comportament. Prin urmare, se pune în mişcare un proces descentralizat de încercare şi eroare, unde comportamentele care coordonează mai bine discordanţele sociale tind să obţină o pondere mai importantă, astfel încât prin acest proces inconştient de învăţare şi imitare, conducerea iniţiată de persoanele mai creative şi de succes se extinde şi este urmată de restul membrilor societăţii. Deşi îşi dezvoltă teoria aplicând-o unei instituţii economice concrete, naşterea şi evoluţia banilor (Menger, 1998: 200-220), Menger menţionează, de asemenea, că aceeaşi schemă teoretică fundamentală se poate aplica, fără dificultăţi majore, insituţiilor juridice dar şi apariţiei limbajului. Menger exprimă într-un mod impecabil noua întrebare prin intermediul căreia pretinde să îşi stabilească programul de cercetări în economie:"Cum se face că instituţiile care servesc cel mai adecvat binele comun şi sunt cele mai semnificative pentru dezvoltarea sa au apărut fără intervenţia unei voinţe comune şi deliberate ?" (Menger, 1883: 163-165, 182). Paradoxal, instituţiile cele mai importante şi esenţiale pentru viaţa omului în societate (lingvistice, economice, legale şi morale) sunt"consecinţe non-intenţionate ale acţiunilor individuale" (sau, în sensul terminologiei mengeriene, *Unbeabsichtigte Resultante* (Menger, 1883:182); omul nu le-a putut crea deliberat căci îi lipseşte capacitatea intelectuală necesară pentru a asimila enorma cantitate de informaţie dispersată şi dinamică presupusă; ele au apărut, spontan şi evolutiv, din procesul social al interacţiunilor umane care, pentru Menger şi austrieci, constituie domeniul care trebuie să devină obiectul de cercetare al Ştiinţei Economice.

3.6 *Methodenstreit*-ul sau polemica metodelor

Mare dezamăgire trebuie să îi fi produs lui Menger atât faptul că profesorii Şcolii Istorice Germane nu au înţeles contribuţia sa cât şi faptul că aceşti nu şi-au că aceasta reprezintă o sfidare periculoasă pentru istoricism. În loc să realizeze că aportul lui Menger reprezenta un suport teoretic de care avea nevoie concepţia evoluţionistă a proceselor sociale, ei estimează că acest tip de analiză abstract şi teoretic era incompatibil cu istoricismul îngust pe care îl apărau, Aşa a apărut prima, şi poate, cea mai celebră polemică în care au fost implicaţi austriecii, *Methodenstreit-ul*, care avea să ocupe energiile intelectuale ale lui Menger de-a lungul mai multor decenii. Istoriciştii Şcolii Germane, cu Schmoller în frunte, şi instituţionaliştii americani din şcoala lui Thorstein Veblen au fost victime ale *hiperrealismului;* ei au negat existenţa unei teorii economice cu validitate universală şi au apărat ideea că singura cunoaştere valabilă este cea obţinută din observaţie empirică şi din colectarea datelor din fiecare caz istoric. Împotriva acestei teze, Menger a scris a doua sa carte semnificativă, *O cercetare asupra metodelor ştiinţelor sociale şi a economiei politice în particular* (Menger, 1883), în care consideră, bazându-se pe Aristotel, că realitatea socială are nevoie de două discipline la fel de importante, dar care sunt, în ciuda caracterului lor complementar, radical şi epistemologic diferite. Pe de o parte, *teoria,* adică"forma" (în sens aristotelic) care surprinde esenţele fenomenelor economice. Această formă teoretică este descoperită prin introspecţie, adică prin reflecţia interioară a cercetătorului, şi devine posibilă prin faptul că economia este singura ştiinţă în care savantul are privilegiul de a împărţi aceeaşi natură cu"obiectul observat", ceea ce îi procură o informaţie de primă mână, foarte preţioasă. În plus, teoria se construieşte de o manieră logico-deductivă plecând de la cunoştinţe evidente de tip axiomatic.

Istoria este diferită de teorie; ea este, într-o anumită măsură, formată din"materie" (în sens aristotelic) care se concretizează în faptele empirice ale fiecărui eveniment istoric. Pentru Menger, ambele discipline, teoria şi istoria, sunt la fel de necesare pentru a cunoaşte realitatea, însă el neagă emfatic că teoria ar putea deriva din istorie. Relaţiile dintre ele merg, mai degrabă, în sens opus, adică, istoria nu poate fi interpretată, ordonată şi făcută inteligibilă decât dacă există o teorie economică prealabilă. În acest fel şi sprijinindu-se pe postulate metodologice intuite, în mare parte, de J. B. Say, Menger stabileşte fundamentele a ceea ce avea să devină emetodologia"oficială" a Şcolii Austriece de economie.

Trebuie să precizăm, pe deasupra, că există cel puţin trei sensuri diferite ale termenului"istoricism". Primul, identificat cu şcoala istoricistă a dreptului (Savigny, Burke) şi opus raţionalismului cartezian, este cel pe care îl apără Şcoala Austriacă în analiza sa teoretică asupra apariţiei instituţiilor. Al doilea sens este cel al Şcolii Istorice de economie a profesorilor germani din secolul al XIX-lea şi a instituţionaliştilor americani ai secolului al XX-lea care neagă posibilitatea existenţei unei teorii economice abstracte cu validitate universală, întocmai celei apărate de Menger şi dezvoltată apoi de economiştii austrieci. Al treilea tip de istoricism este cel ce se regăseşte în fundamentul pozitivismului metodologic al şcolii neoclasice, care pretinde recurgerea la observaţia empirică (adică, în ultimă instanţă, la istorie) pentru a verifica falsitatea sau justeţea teoriilor şi care, după Hayek, nu este decât o formă manifestare în plus a raţionalismului cartezian atât de criticat de către austrieci (Cubeddu, 1997: 29-38).

Este interesant de evidenţiat faptul că Menger şi adepţii săi, în apărarea propriei teorii în faţa istoriciştilor germani, au contat pe aliaţi conjuncturali gen teoreticienii paradigmei neoclasice a echilibrului (Walras), pe marginaliştii

matematicieni (Jevons), pe neoclasicii Alfred Marshall în Anglia şi John Bates Clark din Statele Unite. Deşi reprezentanţii austrieci ai tradiţiei subiectiviste şi dinamice a analizei procesului de piaţă erau conştienţi de marile diferenţe între punctul lor de vedere şi al celorlaţi teoreticieni, ei au crezut că obiectivul de a combate istoriciştii şi de a apăra statutul ştiinţific corect al teoriei economice justifica alianţa temporară. Costul ridicat al acestei strategii nu s-a manifestat decât câteva decenii mai târziu, când, în anii 1930 (”the years of high theory” după fericita expresie a lui Shackle), majoritatea economiştilor a interpretat triumful apărătorilor teoriei contra istoriciştilor ca o victorie a teoriei echilibrului formalizat matematic şi nu ca o izbândă a teoriei proceselor dinamice pe care Menger şi adepţii săi s-au străduit să o dezvolte şi să o impulsioneze.

În orice caz, noi vom considera, împotriva versiunilor standard ale manualelor care prezintă, în general, *Methodenstreit-ul*, polemica asupra metodelor, ca un consum steril de energie, că aceasta a permis decantarea şi profilarea diferenţelor metodologice inevitabile între ştiinţele acţiunii umane şi ştiinţele lumii naturale, în sensul că gravele confuzii care persistă încă în acest domeniu se datorează, fără îndoială, faptului că economiştii nu au acordat suficientă atenţie preţioaselor contribuţii ale lui Menger în această dispută (Huerta de Soto, 1982).

4

Böhm-Bawerk şi teoria capitalului

4.1 Introducere

Impulsul teoretic cel mai important produs în interiorul Şcolii Austriece, după cel al lui Carl Menger, îl datorăm celui mai strălucit discipol al acestuia, Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914), profesor de economie politică, mai întâi, la Innsbruck, apoi, la Viena, ministru, în mai multe rânduri, în guvernul Imperiului Austro-Ungar. Böhm-Bawerk nu a contribuit doar la perfecţionarea şi diseminarea teoriei subiective create de Menger, ci şi la extinderea apreciabilă a acesteia în domeniul teoriei capitalului şi a dobânzii. Îi datorăm lui Böhm-Bawerk o carte fundamentală, *Capital şi dobândă* (1884-1902), care, în ciuda titlului, reprezintă un veritabil tratat de economie în care se regăseşte esenţa teoriei austriece a capitalului, construită în jurul teoriei subiective şi dinamice a preţurilor. Din fericire, părţile cele mai importante ale acestui tratat au fost tratate în spaniolă (Böhm-Bawerk; 1986 şi 1998) astfel încât studenţii ţării noastre pot acoperi golul tradiţional din planurile de studiu ale facultăţilor de

economie, în care analiza teoriei capitalului, indispensabilă pentru a înţelege procesul de piaţă, lipseşte cu desăvârşire.

Pe lângă dezvoltarea teoriei capitalului, Böhm-Bawerk a criticat de o manieră demolatoare toate teoriile pre-existente asupra apariţiei dobânzii, remarcabilă fiind analiza sa critică asupra teoriei marxiste a exploatării şi asupra teoriilor care consideră că dobânda îşi găseşte originea în productivitatea marginală a capitalului. Böhm-Bawerk a expus, printre altele, o teorie cu totul nouă asupra apariţiei dobânzii, fondată pe realitatea subiectivă a preferinţei temporale care, aşa cum am văzut, s-a născut din eforturile tomistului Lessines, redescoperite apoi de Martín de Azpilcueta, la finalul secolului al XVI-lea. Cu toate că aportul lui său la explicarea dobânzii nu este absolut perfect şi, că finalmente, fără să-şi dea seama, el cade parţial în ghearele teoriei productivităţii marginale a capitalului pe care o criticase strălucit în primul volum al cărţii sale, lui Böhm-Bawerk îi datorăm, totuşi, fundamentele teoriei capitalului şi dobânzii, căreia, mai târziu, autori precum Frank. A, Fetter (Fetter, 1977) şi Ludwig von Mises (Mises, 1995: 573-693) i-au extirpat imperfecţiunile şi au condus-o până la ultimele ei consecinţe teoretice. Vom analiza principiile esenţiale ale teoriei capitalului aşa cum a fost ea dezvoltată de Böhm-Bawerk şi perfecţionată de principalii săi discipoli.

4.2 Acţiunea umană, ansamblu de etape subiective

În principiu, putem defini acţiunea umană ca fiind orice comportament sau conduită deliberată (Mises, 1995: 15). Cum s-a arătat deja, atunci când acţionează, omul încearcă să atingă anumite *obiective,* importante pentru el, utilizând o serie de mijloace pe care le consideră adecvate în vederea urmăririi scopului său. Valoare şi utilitatea sunt concepte de evaluare psihică proiectate de actor prin raportarea scopurilor la mijloace. Prin definiţie, mijloacele trebuie să fie limitate; în

caz contrar, actorul le-ar ignora complet în momentul acţiunii. Obiectivele şi mijloacele nu sunt"date"; din contră, sunt rezultatul activităţii antreprenoriale specifice omului; aceasta constă, mai exact, după cum am văzut în capitolul al doilea, în crearea, descoperirea sau, pur şi simplu, în sesizarea obiectivelor şi mijloacelor relevante pentru actor în fiecare moment al vieţii sale. Din moment ce actorul crede că a descoperit scopurile ce merită efort, el îşi face o idee asupra mijloacelor pe care crede că le are la dispoziţie pentru a le atinge şi a le include, pe ambele, într-un *plan de acţiune* pe care decide să-l întrepindă şi să-l pună în practică, în urma unui *act de voinţă*.

Prin urmare, planul este reprezentarea mentală de tip prospectiv pe care actorul şi-o face din etape, elemente şi circumstanţe posibile ce pot avea o legătură cu acţiunea sa. Acţiunea umană se realizează în timp, dar nu în accepţiune deterministă sau newtoniană, adică, pur fizic sau analogic, ci în concepţie subiectivă, adică de maniera că el este simţit şi experimentat de către actor în contextul acţiunii sale (O'Driscoll şi Rizzo, 1996: 52-70). Timpul reprezintă, deci, o categorie a ştiinţei economice, inseparabilă de conceptul de acţiune umană. O acţiune care nu se realizează în timp şi care nu durează este de neconceput. În acelaşi fel, actorul resimte că timpul trece pe măsură ce el acţionează şi parcurge diferitele etape ale procesul său de acţiune. Acţiunea umană, care încearcă mereu să atingă un obiectiv sau să elimine o neplăcere, durează obligatoriu o anumită perioadă, în sensul că ea necesită parcurgerea şi finalizarea unei serii de etape succesive. Aşadar, putem conchide că ceea ce separă actorul de îndeplinirea obiectivului vizat este o un interval de timp, înţeles ca o serie succesivă de etape ce formează procesul acţiunii.

Din punctul de vedere prospectiv şi subiectiv al actorului, se poate afirma că există mereu o tendinţă ca, pe

măsură ce durata acţiunii creşte (adică, numărul şi complexitatea etapelor succesive care o formează), rezultatul sau finalul acţiunii să dobândească o valoare mai mare pentru actor. Demonstraţia logică a acestei legi economice, conform căreia procesele acţiunii umane tind să atingă obiective de o valoare mai mare pe măsură ce durata lor creşte, este foarte facil de înţeles. Într-adevăr, dacă nu ar fi aşa, adică dacă nu s-ar da o valoare mai importantă rezultatului acţiunilor care durează mai mult, actorul nu le-ar mai întreprinde şi ar alege acţiuni mai restrânse sub aspectul duratei. Ceea ce separă actorul de scopul său este, cu siguranţă, o anumită perioadă de timp (înţeleasă ca un ansamblu de etape ale procesului acţiunii sale); de aici, devine evident că fiinţa umană, în circumstanţe asemănătoare, va încerca întotdeauna să îşi atingă obiectivele cât mai rapid cu putinţă şi nu va fi dispusă să amâne satisfacţia decât dacă va considera, subiectiv, că poate obţine, astfel, o valoare mai ridicată.

Fără să ne dăm seama, am introdus în paragraful anterior categoria logică de *preferinţă temporală,* care statuează că, *ceteris paribus,* actorul preferă să-şi satisfacă nevoile sau să îşi realizeze obiectivele cât mai repede cu putinţă. Cu alte cuvinte, dacă va trebui să aleagă între două obiective de valori identice, din punctul său de vedere subiectiv, actorul îl va alege pe cel care va fi disponibil cât mai curând; sau, în circumstanţe similare, individul preferă ”bunurile prezente”“bunurilor viitoare”. Această lege a preferinţei temporale nu reprezintă decât un alt mod de a exprima principiul esenţial conform căruia orice actor se străduieşte ca, în procesul acţiunii sale, să-şi realizeze scopurile cât mai rapid cu putinţă. Preferinţa temporală nu este, deci, o categorie psihologică sau fiziologică, ci constituie o exigenţă a structurii logice a oricărei acţiuni care se găseşte în spiritul oricărei fiinţe umane. De aceea, legea de tendinţă exprimată mai sus, conform căreia actorii întreprind acţiuni de

o durată mai mare sperând prin aceasta să realizeze obiective de o valoarea mai mare, şi legea preferinţei temporale pe care tocmai am enunţat-o, după care întodeauna, în condiţii identice, sunt preferate bunurile cele mai apropiate în timp, nu reprezintă decât două modalităţi diferite pentru a exprima aceeaşi realitate.

4.3 Capitalul şi bunurile de capital

Etapele intermediare ale fiecărui proces de producţie, evaluate subiectiv de către actor, poartă denumirea de *bunuri de capital*; altfel spus, va fi considerat bun de capital orice etapă, apreciată subiectiv, în care se realizează sau se materializează întreg procesul productiv întreprins de către actor. De aceea, bunurile de capital vor trebui întotdeauna considerate într-un context *teleologic,* unde scopul urmărit şi perspectiva subiectivă a actorului cu privire la etapele necesare pentru a-l atinge sunt elementele sale definitorii, esenţiale (Kirzner, 1996: 13-122).

Bunurile de capital sunt, deci,"bunuri economice de rang superior", analizate deja de către Carl Menger, sau, altfel spus, factori de producţie care se materializează în fiecare dintre etapele intermediare a procesului acţiunii concrete. Bunurile de capital apar, pe deasupra, ca un anasamblu de trei elemente esenţiale: resursele naturale, munca şi timpul, toate combinate în cursul acţiunii antreprenoriale create şi întreprinse de către individ.

Condiţia *sine qua non* pentru a produce bunurile de capital o constituie *economisirea,* înţeleasă ca renunţare la consumul imediat. Într-adevăr, actorul nu ar putea să atingă etapele intermediare succesive ale procesului unei acţiuni, din ce în ce mai îndepărtată în timp, decât dacă a renunţat, în prealabil, la întreprinderea acţiunilor cu un rezultat temporal mai apropiat, adică, dacă a renunţat la urmărirea scopurilor ce

satisfac mai repede nevoi umane şi care sunt, prin urmare, mai imediate (consum). Cu scopul de a ilustra acest aspect important, vom explica în primul rând, precum Böhm-Bawerk, procesul de economisire şi investire în bunuri de capital realizate izolat de către un actor individual, de exemplu, Robinson Crusoe pe o insulă (Böhm-Bawerk, 1998: 198-211).

Să presupunem că Robinson Crusoe tocmai a ajuns pe insula sa şi că îşi consacră eforturile, ca modalitate unică de subzistenţă, căutării murelor, pe care le cu mâna din respectivii arbuşti. Dedicându-şi întregul său efort zilnic acestei activităţi, el recoltează o cantitate de mure care îi permite să supravieţuiască şi, chiar, să consume câteva în plus, peste strictul necesar supravieţuirii cotidiene. După câteva săptămâni în acest regim, Robinson Crusoe descoperă antreprenorial că, dacă ar avea un băţ de câţiva metri lungime, ar putea să ajungă mai sus şi mai departe, ar putea lovi arbuştii cu forţă şi obţine o cantitate mai mare de mure, cu o rapiditate superioară. Singura problemă este că el calculează că i-ar putea lua cinci zile căutarea arborelui, de unde rupe băţul, îndepărtarea crengilor şi a frunzelor, fasonarea sa; în aceste cinci zile ar trebuie să îşi întrerupă forţat culegerea murelor. Dacă doreşte să îşi confecţioneze băţul, el trebuie să îşi diminueze puţin consumul de mure, să pună restul deoparte într-un coş, până când dispune de o cantitate suficientă care să îi permită supravieţuirea de-a lungul celor cinci zile prevăzute pentru procesul de producere a băţului. După planificare acţiunii, Robinson Crusoe decide să o pună în practică; însă, mai întâi trebuie să *economisească* o parte din murele culese cotidian cu mâna şi să îşi diminueze consumul în această măsură. Este clar că acest fapt presupune un sacrificiu inevitabil, însă el crede că merită efortul în raport cu scopul fixat. Astfel, decide, de exemplu, ca timp de zece zile să îşi diminueze consumul (adică, să economisească), acumulând

un excedent considerat suficient pentru a alimentarea sa de-a lungul procesului de producţie a băţului.

Prin acest exemplu, Böhm-Bawerk ilustrează modalitatea prin care orice proces de investire a bunurilor de capital necesită o economisire prealabilă, adică reducerea consumului sub nivelul său potenţial. După ce deţine, deja, suficiente mure economisite, de-a lungul de cinci zile, Robinson Crusoe îşi dedică eforturile căutării arborelului din care va rupe băţul şi fasonării acestuia. Cum s-a hrănit el de-a lungul celor cinci zile ale procesului de fabricare a băţului, proces care îl ţine la distanţă de recolta cotidiană de mure ? Foarte simplu, utilizând fructele strânse în coş în decursul celor zece zile anterioare în care a economisit, suferind puţin de foame, partea necesară din producţia de mure produse ”la mână”. În acest fel, dacă socotelile sale au fost corecte, Robinson Crusoe dispune, la finalul celor cinci zile, de un băţ (bunul de capital) care nu reprezintă decât o etapă intermediară, mai îndepărtată (cinci zile de economisire) de procesul producţiei imediate de mure întreprins până atunci de către Robinson Crusoe.

Este important să înţelegem că *Robinson Crusoe trebuie să încerce a îşi coordona cât mai bine cu putinţă comportamentul prezent în funcţie de comportamentul probabil viitor*. Astfel, trebuie să evite să întrepindă procese prea lungi în raport cu economiile realizate deoarece ar fi tragic să rămână fără mure (adică, consumul pe care l-a economisit) în decursul procesului de fabricare a unui bun de capital, fără să îşi fi atins ţelul propus. El trebuie, se asemenea, să evite a economisi prea mult, în raport cu necesităţile de investiţii făcute apoi, căci, astfel, şi-ar sacrifica inutil consumul imediat. Evaluarea subiectivă a preferinţei sale pentru timp este cea care îi permite lui Robinson Crusoe să îşi coordoneze sau să îşi ajusteze corect comportamentul prezent în funcţie de nevoile şi comportamentele sale viitoare previzibile. Faptul că

preferinţa sa pentru timp nu este absolută îi permite să poată sacrifica o parte a consumului prezent de-a lungul unui număr de zile în speranţa de a face posibilă producţia băţului. Faptul că preferinţa sa pentru timp nu este nulă explică de ce el nu îşi consacră efortul decât unui bun de capital accesibil într-o perioadă de timp limitată şi cu preţul unui sacrificiu (economisirea) realizat de-a lungul a câtorva zile. În orice caz, trebuie să înţelegem că resursele reale economisite, materializate iniţial în murele din coş, sunt cele care i-au permis lui Robinson Crusoe să subziste de-a lungul unei perioade de timp pe care o consacră fabricării bunului de capital şi în care nu practică recoltarea directă a fructelor. Pe urmă, anumite bunuri de capital (murele economisite) sunt substuitite progresiv cu altele (băţul) pe măsură ce Robinson Crusoe combină forţa sa de muncă şi resursele naturale într-un proces antreprenorial care durează un anumit timp şi pe care Robinson Crusoe îl poate trece graţie bunurilor de consum iniţial economisite.

Aşadar, într-o economie modernă, în care există nenumăraţi agenţi economici care îndeplinesc simultan diverse funcţii, poartă numele de *capitalist* agentul economic a cărei funcţie este chiar cea de a economisi, adică, de a consuma mai puţin decât ceea ce crează sau produce; el pune la dispoziţia muncitorilor, de-a lungul procesului productiv în care aceştia intervin, bunurile de consum necesare subzistenţei (însuşi Robinson Crusoe acţionează ca un capitalist, când economiseşte murele ce îi permit să se hrănească în timpul producerii băţului). În consecinţă, economisind (bunuri de consum), capitalistul pune la dispoziţia muncitorilor resursele necesare pentru a supravieţui în etapele productive mai îndepărtate de consumul final, adică, producţiei bunurilor de capital.

Spre deosebire de ceea ce i se întâmpla lui Robinson Crusoe, structura proceselor productive ale economiei

moderne este foarte complexă şi extrem de întinsă din punct de vedere temporal. Ea este formată dintr-o multitudine de etape, toate inter-relaţionate şi divizate în multiple sub-procese care se dezvoltă în nenumărate proiecte de acţiune necontenit întreprinse de către oameni.

Astfel, se poate considera că *structura productivă* a procesului de obţinere a unui automobil este formată din sute şi mii de etape care necesită o perioadă de timp foarte lungă (mai mulţi ani, chiar), din momentul proiectării modelului (etapa cea mai îndepărtată de consumul final), trecând prin comandarea materialelor specifice de la furnizori, diferitele linii de montaj, comandarea diverselor piese ale motorului şi toate accesoriile sale, şi tot aşa până în etapele cele mai apropriate consumului, cum ar fi transportul şi distribuţia la concesionari, realizarea campaniilor publicitare, expunerea şi vânzarea spre public (Skousen, 1990).

Se vede clar că, la fel cum diferenţa dintre Robinson Crusoe"bogatul", cu băţ, şi Robinson Crusoe"săracul", fără acest instrument, rezida în faptul că primul dispunea de un bun de capital obţinut graţie economisirii prealabile, diferenţa esenţială între societăţile bogate şi cele sărace nu constă că primele consacră mai mult efort muncii, nici în deţinerea unei cunoaşteri mai vaste în domeniul tehnologic, ci esenţialmente faptului că *naţiunile bogate posedă o reţea mai mare de bunuri de capital antreprenorialmente mai bine plasate, sub forma maşinilor, utilajelor, computerelor, programelor informatice, clădirilor, produselor semi-fabricate, etc., pe care economisirea prealabilă a cetăţenilor a făcut-o posibilă.* Pe deasupra, bunurile de capital din această reţea foarte complexă reprezentată de structura productivă reală a unei economii moderne *nu sunt veşnice,* ci întodeauna tranzitorii în sensul că ele se cheltuiesc şi se consumă fizic de-a lungul procesului de producţie, adică, se învechesc. Aceasta înseamnă că agentul economic, care doreşte să îşi menţină intact stocul de bunuri

de capital, trebuie să facă faţă deprecierii şi uzurii lor şi, dacă doreşte să sporească numărul de etape, să prelungească procesele şi să le facă mai productive, el trebuie să acumuleze economii într-o cantitate superioară chiar minimului necesar pentru a face faţă amortizării, ca expresie contabilă a deprecierii acestor bunuri de capital.

Mai mult, ca regulă generală şi ca aspect important de reţinut din teoria austriacă a ciclurilor economice, se poate afirma că bunurile de capital sunt dificil de reconvertit; cu cât sunt mai apropiate de etapa finală de consum, cu atât devine mai dificilă reconversia lor. De aceea, dacă circumstanţele se schimbă, dacă actorul îşi schimbă părerea sau îşi dă seama că a comis o eroare, este posibil ca bunurile de capital fabricate până în acel moment, să devină absolut inutilizabile şi să nu poate fi reconvertite decât după un proces costisitor.

Acum putem introduce conceptul de *capital*, care din punct de vedere economic, este distinct de conceptul"bunuri de capital". Putem defini conceptul de capital ca valoarea *bunurilor de capital exprimată în preţuri de piaţă*, valoare estimată de către actorii individuali care cumpără şi vând bunuri de investiţii pe piaţa liberă. Se observă că, de fapt, capitalul este un simplu concept abstract sau un instrument de calcul economic, adică o estimare sau o evaluare subiectivă asupra valorii de piaţă pe care întreprinzătorii cred că bunurile de capital o pot avea, în funcţie de care ei cumpără şi vând continuu încearcând să facă profituri antreprenoriale din fiecare tranzacţie. Dacă nu ar exista preţurile de piaţă şi evaluarea subiectivă a valorii-capital a bunurilor care formează etapele intermediare ale proceselor productive, ar fi fi imposibil ca, într-o societate modernă, să fie poată fi estimat sau calculat dacă valoarea finală a bunurilor produse cu bunurile de capital compensează sau nu costul implicat de procesele productive; nu ar fi posibil de distribuit într-o

manieră coordonată eforturile fiinţelor umane care intervin în diferitele procese ale acţiunii.

De aceea, într-o economie socialistă, unde nu există pieţe, nici preţuri de piaţă, nu se poate spune că există capital deşi se poate considera că există bunuri de capital. Absenţa unei pieţe libere şi intervenţia coercitivă a statului în economie (esenţa socialismului) împiedică, mai mult sau mai puţin, exercitarea funcţiei antreprenoriale în domeniul bunurilor de capital şi tinde, deci, să genereze discordanţe sistematice de tip intertemporal. În aceasta constă, mai exact, aşa cum vom vedea ceva mai încolo, esenţa teoremei imposibilităţii calculului economic socialist, dezvoltată de teoreticienii Şcolii Austriece. Deoarece fără libertatea de a exercita rolul antreprenorial, fără pieţe libere pentru bunurile de capital şi monedă, calculul economic necesar extinderii pe orizontală şi pe verticală a diferitelor etape ale procesului productiv nu poate fi realizat iar aceasta provoacă un comportament haotic generalizat care dezorganizează societatea şi împiedică dezvoltarea sa armonioasă. În procesele antreprenoriale de coordonare intertemporală există un preţ de paiţă important care joacă un rol de prim-plan, adică cel al bunurilor prezente raportat la bunurile viitoare, numit deseori *rata dobânzii*, care reglează relaţia dintre consum, economisire şi investiţie din societate, preţ pe care îl vom analiza în următorul subcapitol.

4.4 Rata dobânzii

După cum am văzut deja, fiinţa umană, în scara sa de valori şi în circumstanţe identice, apreciază mai mult bunurile prezente decât bunurile viitoare. Totuşi, *intensitatea psihică* relativă a acestei diferenţe de evaluare subiectivă variază mult de la un individ la altul, ea putând să se modifice în cursul vieţii acestuia, în funcţie de circumstanţe particulare. Această

diferenţă de intensitate psihică în apreciera bunurilor prezente în raport cu bunurile viitoare, în scara de valori a fiecărei fiinţe umane, face ca, pe o piaţă în care se găsesc mai mulţi agenţi economici, fiecare având o preferinţă temporală distinctă şi variabilă, să apară multiple ocazii de a face schimburi reciproc avantajoase.

Astfel, persoanele cu preferinţă temporală scăzută vor fi dispuse să renunţe la bunurile prezente pentru a obţine, în schimb, bunuri viitoare de o valoare mai ridicată, ele realizând schimburi prin cedarea bunurilor prezente altora, cu preferinţă temporală mai ridicată, apreciind, deci, cu mai multă intensitate relativ prezentul viitorului. Elanul şi perspicacitatea funcţiei antreprenoriale conduce la existenţa, în cadul societăţii, a unei tendinţe de a determina preţul de piaţă al bunurilor prezente prin raportare la bunurile viitoare. Aşa că, din punctul de vedere al Şcolii Austriece, *rata dobânzii reprezintă preţul de piaţă al bunurilor prezente în funcţie de bunurile viitoare*.

Rata dobânzii este deci preţul determinat pe o piaţă unde ofertanţii sau vânzătorii de bunuri prezente sunt cei care economisesc, adică toţi cei relativ dispuşi să renunţe la consumul imediat pentru a obţine, în schimb, o valoare mai mare a bunurilor în viitor. Cumpărătorii sau solicitanţii de bunuri prezente sunt toţi cei care consumă bunuri şi servicii imediate (muncitori, proprietari de resurse naturale, de bunuri de capital sau oricare combinaţie a lor). Piaţa de bunuri prezente şi bunuri viitoare, unde se fixează preţul pe care noi l-am numit rata dobânzii, *este formată din întreaga structură productivă a societăţii*, în care cei ce economisesc sau capitaliştii renunţă la consumul imediat şi oferă bunuri prezente proprietarilor factorilor originari de producţie (muncitori şi proprietari de resurse naturale) şi proprietarilor bunurilor de capital, cu scopul de a obţine, în schimb, proprietatea integrală a unei valori presupusă a fi superioară

sub forma bunurilor de consum, din moment ce producţia lor va fi terminată în viitor. Eliminând efectul efectul pozitiv(sau negativ) al profiturilor (sau pierderilor), diferenţa rămasă de valoare tinde să coincidă chiar cu rata dobânzii.

Este important să înţelegem cum economiştii austrieci conchid că ceea ce se numeşte piaţa creditelor, de unde se pot obţine împrumuturi plătind rata corespunzătoare a dobânzii, nu reprezintă decât o parte relativ puţin importantă a pieţei generale unde se schimbă bunuri prezente pentru bunuri viitoare şi care este formată de către întreaga structură productivă a societăţii, în care proprietarii factorilor originali de producţie şi a bunurilor de capital activează ca solicitanţi de bunuri prezente iar cei ce economisesc în calitate de ofertanţi. În consecinţă, piaţa împrumuturilor pe termen scurt, mediu şi lung nu reprezintă decât un sub-ansamblu al acestei pieţe, mult mai vastă, unde se schimbă bunuri viitoare cu bunuri prezente; prin raportare, prima nu are decât un rol subsidiar şi dependent, deşi, din punct de vedere popular, piaţa creditelor este mai vizibilă şi mai evidentă.

Trebuie să spunem că singurele mărimi direct observabile sunt cele ce ar putea fi numite *rata brută a dobânzii sau de piaţă* (care coincide cu rata dobânzii de pe piaţa creditului) şi profiturile contabile brute ale activităţii productive. Prima este formată din rata dobânzii deja definită (numită, desoeri, rata dobânzii *originară sau naturală*), plus prima de risc corespunzătoare operaţiunii în chestiune, plus sau minus o primă pentru inflaţia sau deflaţia aşteptată, adică, prin diminuarea sau sporirea sperată a puterii de cumpărare a unităţii monetare cu care se realizează şi se calculează tranzacţiile dintre bunurile prezente şi cele viitoare.

În al doilea rând, *profiturile contabile brute* sunt, şi ele, direct observabile pe piaţă; ele se obţin în activitatea productivă specifică fiecărei etape a procesului de producţie şi tind să egaleze rata dobânzii brute sau de piaţă, definită, în

paragraful anterior, plus sau minus profiturile sau pierderile antreprenoriale pure. Cum, pe orice piaţă, profiturile şi pierderile antreprenoriale tind să dispară, din cauza competiţiei dintre antreprenori, profiturile contabile ale fiecărei activităţi productive pe perioada de timp tind să egaleze rata dobânzii brute de piaţă. De aceea, este posibil ca o întreprindere, chiar dacă raportează profituri contabile, să sufere, în realitate, pierderi antreprenoriale, dacă aceste profituri contabile nu ating cantitatea necesară pentru a depăşi componenta implicită a ratei dobânzii brute de piaţă, aplicată resurselor investite de către capitalişti în afacerea lor, de-a lungul exerciţiului economic.

Într-o economie modernă, ajustarea dintre comportamentele prezente şi cele viitoare devine posibilă graţie capacităţii exercitate de către funcţia antreprenorială pe piaţa unde se schimbă bunuri prezente cu bunuri viitoare şi se fixează rata dobânzii, ca preţ de piaţă a unora în funcţie de celelalte. În acest fel, cu cât economisirea este mai importantă, adică cu cât este mai importantă oferta sau vânzările de bunuri prezente, cu atât va fi mai scăzut preţul lor în termeni de bunuri viitoare, şi, deci, mai scăzută rata dobânzii de piaţă; acest lucru indică antreprenorilor că există o mare disponibilitate a bunurilor prezente pentru a mări durata şi complexitatea etapelor procesului productiv şi a le face mai performante. Din contră, cu cât econmisirea este mai redusă, adică, cu cât agenţii sunt mai puţin dispuşi să renunţe la consumul imediat al bunurilor prezente, cu atât mai ridicată va fi rata dobânzii pe piaţă. În consecinţă, o rată a dobânzii ridicată indică faptul că economisirea este relativ puţin importantă, iar acesta este semnul de care întreprinzătorii trebuie să ţină cont obligatoriu, pentru a nu mări prea mult diferitele etape ale proceseul productiv deoarece, astfel, ar provoca discordanţe şi discrepanţe foarte periculoase pentru dezvoltarea susţinută, sănătoasă şi armonioasă a societăţii. Pe

scurt, rata dobânzii indică întreprinzătorilor care noi etape de producţie sau care noi proiecte de investiţii pot fi puse în practică sau nu, pentru a menţine, în măsura posibilităţilor, coordonarea comportamntelor de economisire, ale consumatorilor şi investitorilor, cu scopul de a evita ca etapele productive să fie prea scurte sau prea lungi.

În calitate de preţ de piaţă sau rată socială a preferinţei pentru timp, rata dobânzii joacă un rol decisiv în orice economie modernă când vine vorba de coordonarea comportamentului consumatorilor, a celor ce economisesc şi a producătorilor. Teoria austriacă asupra crizelor economice, dezvoltată de Mises şi Hayek, se bazează pe analiza teoretică a efectelor manipulării monetare a ratei dobânzii, care produce o lipsă de coordonare în comportamentul agenţilor economici, deoarece ea distorsionează grav structura productivă a societăţii şi face inevitabilă ajustarea sa dureroasă sau reconversia sub forma recesiunii economice.

4.5. Böhm-Bawerk *versus* Marshall

În ciuda alianţei conjuncturale deja menţionate care a avut loc între teoreticienii austrieci şi neoclasici în timpul dezbaterii asupra metodelor sau *Methodenstreit,* a existat, de asemenea, o serie de dispute paralele, de mare interes, conduse de Böhm-Bawerk, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Prima dintre aceste polemici este cea pe care Böhm-Bawerk o poartă cu Marshall. Böhm-Bawerk îi reproşează economistului englez că a împiedicat adoptarea revoluţiei subiectiviste a lui Menger în lumea anglo-saxonă şi, în special, că a încercat să reabiliteze vechiul obiectivism a lui Ricardo, cel puţin din perspectiva ofertei, prin determinarea preţurilor prin funcţii de ofertă şi cerere. Într-adevăr, Marshall a utilizat faimoasa comparaţiei a foarfecelui care, dotat cu două lame (cererea şi oferta) fixează împreună preţul (de

echilibru) pe piaţă. Astfel, chiar dacă se admitea că cererea era fundamentalmente determinată de consideraţiile subiective ale utilităţii, partea de ofertă era determinată, din perspectiva lui Marshall, de către consideraţii"obiective" legate de costul istoric (adică,"dat" şi cunoscut) de producţie.

Böhm-Bawerk a reacţionat energic contra doctrinei lui Marshall, răspunzându-i economistului englez că el ignora, în ultimă instanţă, că şi costul este o valoare subiectivă (adică aprecierea subiectivă a scopurilor la care se renunţă atunci când se acţionează), şi că, de fapt, costurile monetare nu erau decât preţurile de piaţă ale factorilor de producţie, determinate, finalmente, prin aprecierile de utilitate referitoare la toate bunurile de consum alternative ce ar pute fi produse cu ele; astfel că, era indiscutabil că nu doar una ci ambele părţi ale faimosului foarfece al lui Alfred Marshall au ca bază considerente subiective de utilitate (Böhm-Bawerk, 1959: vol. III, 97-115 şi 1962a: 303-370)

4.6 Böhm-Bawerk versus Marx

Critica demolatoarea pe care o face Böhm-Bawerk teoriei marxiste a exploatării sau plusvalorii, care se regăseşte în volumul I din *Capital şi dobândă,* este la fel de importantă (Böhm-Bawerk, 1987: 101-201). Böhm-Bawerk prezintă marxiştilor următorul argument: în primul rând, nu este sigur că toate bunurile economice sunt rezultatul muncii. Pe de altă parte, există bunuri ale naturii care, fiind rare şi utile pentru a atinge obiective umane, reprezintă bunuri economice deşi nu presupun deloc muncă. Pe de altă parte, este evident că două bunuri, chiar dacă cuprind o cantitate de muncă identică, pot avea o valoare foarte diferită pe piaţă, dacă durata producţiei lor este diferită

În al doilea rând, valoarea bunurilor este ceva *subiectiv,* căci, aşa cum s-a văzut deja, valoarea nu reprezintă decât o

apreciere pe care omul o face atunci când acţionează; el proiectează asupra mijloacelor importanţa pe care le-o atribuie pentru a atinge un ţel determinat. De aceea, bunuri care pot presupune o mare cantitate de muncă pot avea o valoare foarte redusă, poate chiar nulă, pe piaţă, dacă actorul îşi dă seama apoi că nu sunt utile pentru a realiza vreun obiectiv.

În al treilea rând, teoreticienii valorii-muncă plonjează într-o contradicţie insolubilă şi în viciul raţionării circulare, dat fiind faptul că atunci munca determină valoarea bunurilor economice şi, la rândul său, este determinată de valoarea bunurilor economice necesare pentru a reproduce şi menţine capacitatea productivă a muncitorului, se ajunge să se raţioneze circular fără ca vreodată să poată explică ceea ce determină, în ultimă instanţă, valoarea.

În fine, în al patrulea rând, este evident că, pentru Böhm-Bawerk, apărătorii teoriei exploatării ignoră flagrant legea preferinţei temporale şi, deci, categoria logică după care, în circumstanţe identice, bunurile prezente au mereu o valoarea superioară bunurilor viitoare. Rezultatul acestei erori este acela că ei pretind ca muncitorul să fie plătit cu mai mult decât a produs în realitate, atunci când afirmă să i se dea valoarea integrală a unui bun care nu va fi produs decât la capătul unei perioade mai scurte sau mai lungi de timp. Astfel, există două posibilităţi: fie muncitorii decid să prelungească timpul procesului productiv pentru a avea proprietatea integrală a produsului final (cazul cooperativelor), fie vor lucra pentru alţii, caz în care ei vor primi în avans valoarea finală a produsului ajustată cu rata dobânzii. Însă, a pretinde astăzi plata muncitorilor cu valoarea integrală a unui produs care nu va fi decât în viitor obţinut este o chestiune profund injustă, căci ea ar presupune plata muncitorilor la o valoarea superioară celei produse de către ei înşişi.

În fine, Böhm-Bawerk a scris un articol consacrat inconsistenţelor logice şi contradicţiilor în care a căzut Marx, încercând să rezolve, în volumul al treilea al *Capitalului*, erorile şi contradicţiile propriei teorii a exploatării aşa cum fusese iniţial dezvoltată în primul volum al aceleeaşi opere (Böhm-Bawerk, 1962b: 201-302; 2000).

4.7 Böhm-Bawerk versus John Bates clark şi conceptul mitic asupra capitalului

În general, Şcoala Neoclasică a urmat o tradiţie anterioară revoluţiei subiectiviste şi ia în considerare un sistem productiv, în care diferiţii factori dau naştere, de o manieră omogenă şi orizontală, bunurilor şi serviciilor de consum fără a ţine seama de situarea lor în timp şi spaţiu într-o structură de etape productive de natură temporală, după cum procedează teoreticienii Şcolii Austriece. Acest cadru static a fost reluat şi dezvoltat de John Bates Clark (1847-1938), profesor de economie la Universitatea Colombia din New York, a cărui reacţie energică împotriva subiectivismului din domeniul teoriei capitalului şi dobânzii constituie încă baza întregului edificiu neoclasic monetarist.

Pentru J. B. Clark, producţia şi consumul sunt *simultane,* fără să existe etape în procesul productiv şi fără să fie necesară scurgerea unei perioade pentru a obţine rezultatele corespunzătoare ale procesului de producţie. Clark vede capitalul ca un *fond permanent* sau perpetuu care generează"automat" venituri sub forma dobânzii. Din punctul său de vedere, când acest fond social al capitalului va fi ridicat, rata dobânzii va fi scăzută, fără ca fenomenul preferinţei temporale să-l influenţeze în vreun fel (Clark, 1893:302-315; 1895: 257-278; 1907). Mai mult, după cum vom arăta în capitolul despre Hayek, concepţia lui Bates Clark este cea pe care o urmează fidel Frank H. Knight, Stigler, Friedman şi

ceilalţi teoreticieni ai Şcolii de la Chicago. Este uşor de remarcat că viziunea sa asupra procesului nu reprezintă decât o transpunere a concepţiei echilibrului walrasian în domeniul teoriei capitalului. După cum se ştie, Walras a dezvoltat un model al economiei aflată în echilibru general, descris printr-un sistem de ecuaţii *simultane* care pretind să explice formarea preţurilor de piaţă a diferitelor bunuri şi servicii. Conform punctului de vedere austriac, slăbiciunea principală a modelării lui Walras este aceea de a face conexiuni, printr-un sistem de ecuaţii *simultane*, între mărimi (variabile şi parametri) care nu sunt deloc simultane, ci care se succed în timp de o manieră secvenţială, pe măsură ce procesul productiv impulsionat de către agenţii participanţi la sistemul economic avansează. Pe scurt, modelul de echilibru general al lui Walras este un model strict static, care face conexiuni între mărimi eterogene din punct de vedere temporal şi nu ţine cont de trecerea timpului, dar descrie de o manieră sincronizată relaţii reciproce între variabile şi parametri diferiţi, care nu sunt niciodată simultani în viaţa reală.

Naturalmente, este imposibil de a explica procesele economice reale folosind o concepţie asupra economiei lipsită de dimensiune temporală şi în care studiul generării secvenţiale a proceselor de piaţă lipseşte cu desăvârşire. Este surprinzător că o teorie similară celei apărate de Clark a rămas, totuşi, atât de înrădăcinată în ştiinţa economică până în zilele noastre şi apare în majoritate manualelor introductive, utilizate de studenţi. Aproape toate acestea încep prin a explica aşa-zisul model al" fluxului circular al venitului", care descrie interdependenţa existentă între între producţie, consum şi schimburile dintre diferiţii agenţi economici (economii domestice, întreprinderi, etc.), şi care face abstracţie totală de rolul timpului în derularea evenimentelor economice; adică, în model se presupune că totul se întâmplă *în acelaşi timp,* o supoziţie"simplificatoare" falsă şi nefondată

care, pe lângă faptul că împiedică obţinerea unui răspuns la problemele economice importante din economia reală, constituie un obstacol cvasi-inevitabil pentru ca acestea să fie descoperite şi analizate de către economişti.

Böhm-Bawerk a reacţionat la abordarea obiectivistă a lui Clark şi a şcolii sale. Prin urmare, el a calificat ca *mit şi mitologie* conceptul de capital al economistului american şi a arătat că întregul proces productiv se realizează nu ca o consecinţă a participării unui fond omogen misterios, ci ca un rezultat al cooperării dintre bunuri de capital concrete, concepute întotdeauna în prealabil, produse, selecţionate şi combinate de către întreprinzători, de-a lungul unui proces derulat în timp. Böhm-Bawerk a adăugat că pentru Clark capitalul este o specie de"value-jelly" sau un concept fictif şi profetizează că utilizarea sa va da naştere unor erori fatale în dezvoltatea ulterioară a ştiinţei economice. Böhm-Bawerk semnalează, cu un remarcabil simţ al anticipaţiei, că, dacă viziunea statică şi circulară a lui Clark ar prevala, doctrinele sub-consumului respinse mult timp de către economişti, vor renaşte inevitabil, ceea ce s-a şi întâmplat prin apariţia lui Keynes şi a şcolii sale (Böhm-Bawerk, 1985: 113-131).

Böhm-Bawerk consideră eronate în egală măsură teoriile care, asemeni celei a lui Clark, justifică dobânda prin productivitatea marginală a capitalului. Pentru economistul austriac, teoreticienii care admit o astfel de ipoteză nu pot explica, printre altele, de ce concurenţa dintre diferiţi întreprinzători nu determină ca valoarea prezentă a bunurilor de capital de pe piaţă să fie identică cu cea a produsului corespondent, caz în care nu ar rămâne nici o diferenţă de valoare între costuri şi produs, de-a lungul întregii perioade de producţie. Trebuie spus că teoriile fundamentate pe productivitate nu sunt, după cum bine remarcă Böhm-Bawerk, decât o rămăşită a concepţiei obiectiviste a valorii, conform căreia aceasta ar fi determinată de către costul istoric

presupus de procesul productiv al diferitelor bunuri şi servicii. Totuşi, preţurile sunt cele care determină costurile, şi nu invers, după cum ştim sau, cel puţin după cum ne spune Luis Saravia de la Calle. Altfel spus, costurile apar deoarece agenţii economici cred că ar putea obţine, pentru bunurile de consum pe care le produc, o valoare superioară lor. Acelaşi lucru se întâmplă cu productivitatea marginală a fiecărui bun de capital care, în ultimă instanţă, este determinată de valoare *viitoare* a bunurilor şi serviciilor de consum la a căror producţie participă şi care, dă naştere, printr-un proces de *discount,* valorii actuale de piaţă a bunului de capital în discuţie (care nu are nimic de-a face cu cheltuieli sau costul său de producţie).

De aceea, dobânda trebuie să aibă o existenţă şi o geneză autonome în raport cu bunurile de capital şi fondate, cum s-a susţinut deja, pe evaluările subiective ale preferinţei temporale ale fiinţelor umane. Putem lesne înţelege motivul pentru care teoreticienii şcolii lui Clark-Knight au comis eroare de a considera că rata dobânzii este determinată de productivitatea marginală a capitalului observând, pur şi simplu, că dobânda şi productivitatea marginală a capitalului devin egale în următoarele circumstanţe: primul, un context de echilibru general perfect unde nu apar schimbări; doi, o concepţie a capitalului ca fond mitic care se autoreproduce, fără a fi nevoie de a lua decizii antreprenoriale specifice asupra amortizării sale; trei, o concepţie asupra producţiei ca”proces” instantaneu care, deci, nu durează. Dacă toate aceste trei circumstanţe absurde şi rupte de realitate s-ar produce, venitul bunului de capital ar fi mereu egală cu rata dobânzii. Acum, se explică perfect faptul că teoreticienii îmbibaţi de concepţia sincronică şi instantanee a capitalului s-au lăsat înşelaţi de către egalitatea matematică dintre venit şi dobândă care se realizează în acestea ipoteze ireale, lansate pentru a face această afirmaţie teoretică inadmisibilă, conform căreia productivitatea determină rata dobânzii, nu invers,

după cum afirmă austriecii. Pentru aceştia, productivitatea marginală mai mult sau mai puţin ridicată (adică, valoares fluxului de venituri viitoare) nu determină decât preţul pieţei fiecărui bun de capital, care va tinde să egaleze valoarea actuală ajustată (cu rata dobânzii) din aşa-zisul flux de venituri aşteptate. În paralel, o creştere (sau o scădere) a ratei dobânzii va produce o diminuare (sau o sporire) a valorii actuale (preţul de piaţă) a fiecărui bun de capital (independent de costul său istoric de producţie), prin procesul de ajustare corespunzător (utilizând rata dobânzii) a fluxului de venituri viitoare sperate, mai precis până la nivelul la care acesta va coincide cu rata dobânzii (şi partea necesară de amortizare) (Böhm-Bawerk, 1986: 132-213; Mises, 1995:624).

În concluzie, în contrast cu hiper-realismul istoriciştilor Böhm-Bawerk denunţă, acum, hipo-realismul sau, mai curând, lipsa totală de realism a concepţiei statice a capitalului concepută de Clark şi adepţii săi. Orice proces de producţie consumă timp; înainte ca de a se finaliza, el trebuie să treacă printr-o serie de etape care se materializează într-un ansamblu eterogen şi variabil de bunuri de capital; acestea nu se autoreproduc automat, ci se formează printr-o suită ade acţiuni antreprenoriale concrete şi printr-o serie de decizii care, dacă nu ar fi laute, ar da naştere consumului şi dispariţiei bunurilor de capital existente.

Pe de altă parte, după cum s-a spus deja, preţul bunurilor de capital, după Böhm-Bawerk, nu este determinat de costul lor istoric de producţie ci de estimarea ajustată cu rata dobânzii a valorii productivităţii lor viitoare, de maniera că productivitatea este cea care tinde să urmeze dobânda (determinată de către preferinţa temporală) şi nu invers.

Economiştii neoclasici cred că rata dobânzii de echilibru este dată de cererea şi oferta simultane de capital; oferta ar fi, astfel, determinată de considerente subiective referitoare la preferinţa temporală, în timp ce cererea ar fi

generată de către întreprinzători în funcţie de productivitatea marginală a capitalului (adică, în funcţie de considerente esenţialmente obiective). Acest punct de vedere, paralel celui propus de Marshall pentru a explica determinarea preţurilor pe piaţă, este respins de Böhm-Bawerk şi economiştii austrieci; aceştia evidenţiază că întreprinzătorii cer fonduri ca simpli intermediari dintre muncitori şi proprietarii factorilor de producţie, care sunt solicitanţii finali ai bunurilor prezente sub forma salariilor şi veniturilor în schimbul transferului către întreprinzători a proprietăţii unei valori, eventual superioară, a bunurilor viitoare (care vor fi disponibile doar la finalul procesului productiv).

De aceea, pentru economiştii austrieci, atât oferta cât şi cererea pentru bunuri de capital vor fi determinate de către consideraţii subiective ale preferinţei temporale; în domeniul determinării ratei dobânzii această argumentareeste paralelă celei dezvoltate de Böhm-Bawerk contra lui Marshall, când primul critica dorinţa celuilalt de a menţine, cel puţin din perspectiva procesului de determinare a preţului, vechea concepţie obiectivistă şi ricardiană a Şcolii Clasice de economie.

4.8 Wieser şi conceptul subiectiv al costului de oportunitate

Alt teoretician al Şcolii Austrice, frecvent citat, este Friedrich von Wieser (1851-1926), cumnat al lui Böhm-Bawerk, profesor la Praga şi, apoi, Viena. Deşi noi îi datorăm lui Wieser multe contribuţii interesante, printre care dezvoltarea concepţiei juridice a costului, ca valoare subiectivă conferită de către actor obiectivelor sacrificate în timpul acţiunii (conceptul subiectiv al costului de oportunitate), concepţie datorată lui Menger, termenul de”utilitate marginală” *grenznutzen* (din *grenz* = frontieră şi *nutzen =*

utilitate), pe care el îl utilizează în premieră, totuşi, ultimele sale cercetări demonstrează că el a fost influenţat, mai degrabă, de către Şcoala de la Geneva decât de Şcoala Austriacă. Mises a scris chiar că"Wieser nu a fost un gânditor creativ şi, în general, a făcut mai mult rău decât bine. El nu a înţeles cu adevărat fondul concepţiei subiectiviste a Şcolii Austriece, carenţă care l-a împins să comită erori nefericite. Astfel, teoria sa asupra ***imputării*** este nesustenabilă. Ideile sale asupra calculului valorii ne dau dreptul să conchidem că el trebuie să fie considerat ca membru al Şcolii de la Lausanne, adică, şcoala lui Walras şi a celor care au dezvoltat conceptul de echilibru economic" (Mises, 1978: 38).

4.9 Triumful modelului de echilibru şi a formalismului pozitivist

Până în anii treizeci ai secolului al XX-lea, economiştii utilizaseră modelul echilibrului ca un instrument intelectual auxiliar care ar trebui să faciliteze, prin contrast, teoretizarea asupra proceselor reale de piaţă. De-a lungul anilor 1930, s-a renunţat la a mai considera echilibrul un simplu instrument auxiliar astfel încât el a devenit, uşor-uşor, singurul obiect de cercetare important şi interesant pentru majoritatea economiştilor. În această epocă, echilibrul devine, la iniţiativa economiştilor neoclasici, obiectul central de cercetare; nimeni nu se mai interesează de studiul fenomenelor dinamice ale pieţei. Economiştii austrieci rămân izolaţi în programul lor de cercetare, fără a fi deseori conştienţi de schimbarea importantă care s-a produs în curentul dominant al disciplinei. Astfel, Hicks însuşi a afirmat că, de fapt, austriecii nu erau decât o sectă particulară, străină curentului economic principal, dar că ei au reprezentat, înaintea acelor ani, curentul economic dominant pe când altele (neoclasicismul, apărătorul echilibrului) se găseau înafara curentului dominant (Hicks,

1973: 12). Este adevărat că, de-a lungul mai multor ani, tensiunea între echilibru înţeles ca un instrument auxiliar sau ca obiect central de cercetare a rămas latentă. Dovada se găseşte în cazul lui Pareto care, în 1906, a recunoscut caracterul pur auxiliar al echilibrului prin afirmaţia, după care,"soluţia sistemului de ecuaţii ce descrie echilibru merge, în practică, dincolo de capacitatea de analiză a echilibrului şi că, în acest caz, o schimbare de roluri era necesară deoarece matematicile nu puteau să mai ajute economia politică, ci econoia politică, ar trebui să ajute matematica. Cu alte cuvinte, chiar dacă toate ecuaţiile ar fi cunoscute în realitate, singura manieră de a le rezolva ar fi observa soluţia reală oferită de către piaţă" (Pareto, 1906: paragraf 217). Pareto concluzionează, concomitent, în aceeaşi carte (Pareto, 1906: paragraf 57), în legătură cu conceptul de curbă de indiferenţă introdus anterior de Edgeworth, că pentru a determina echilibrul economic, procesul real al pieţei şi chiar"fiinţa umană pot să dispară aşa că ne-a lăsat ca moştenire o fotografie a gusturilor sale, reprezentate prin tabloul curbelor de indiferenţă".

Această tensiune (sau, mai degrabă, contradicţie) între realism şi modelul de echilibru este ilustrată într-un mod încă şi mai dramatic dacă luăm în considerare ansamblul operei lui Pareto care a fost nu doar un teoretician al echilibrului general dar şi un remarcabil sociolog, chiar inspirator al unei întregi şcoli sociologice, în cadrul disciplinei de finanţe publice italiene.

Triumful pan-fizicalismului şi monismului metodologic inspirate de către Schlick, Mach şi alţi pozitivişti ai"Cercului de la Viena", care reclamau aplicarea metodei fizicii, cu relaţiile sale funcţionale constante şi experienţele sale de laborator, tuturor ştiinţelor, inclusiv economiei, are mult de-a face cu această evoluţie în gândirea economică. Acest obiectiv metodologic, pe care Walras îl îmbrăţişase de o manieră

explicită după citirea tratatului scris de fizicianul Poinsot, a fost urmat integral şi fără nicio nuanţă de către Scumpeter, după 1908, în cartea sa *Esenţa şi conţinutul esenţial al economiei politice ca ştiinţă* (Schumpeter, 1908).

Wieser, care continua să apere poziţia Şşcolii Austriece, cel puţin în domeniul metodologiei, a scris o recenzie profund critică a pan-fizicalismului lui Schumpeter (Wieser, 1911). El îi reproşează lui Schumpeter de a fi căzut în instrumentalism metodologic (adoptat apoi de Milton Friedman şi pozitiviştii Şcolii de la Chicago) şi de fi vrut să aplice economiei metoda – străină ei – din fizică şi mecanică (viciu pe care Hayek îl botează, mai târziu,"scientism"). Cazul lui Leon Walras ilustrează foarte bine acest viciu: el ajunge aici după ce citise tratatul fizicianului Louis Poinsot, unde autorul descria diferenţele dintre sistemele fizice interconectate şi în echilibrul prin acţiunea forţelor contrare. Walras povesteşte că a citit cartea lui Poinsot în câteva zile şi s-a decis să-l utilizeze ca model pentru programul său de cercetare. Obiectivul personal era, ca începând din acel moment, să facă pentru economie ceea ce făcuse Poinsot pentru fizică şi matematică (Mirowoski, 1991).

Nu ar trebui să ne mire că acest procedeu de cercetare a părut destul de vicios teoreticienilor austrieci, procupaţi de a construi o teorie asupra proceselor reale şi dinamice care au loc pe piaţă şi care nu se află niciodată în situaţie de echilibru. Wieser reproşează pan-fizicalismului faptul de a nu recunoaşte că legile economiei teoretice trebuie să fie obligatoriu genetic-cauzale, nu funcţionale, căci originea fenomenelor se descoperă prin introspecţie, şi relaţiile funcţionale sunt, după cum s-a arătat deja, simultane, ele nu ţin cont de timp şi creativitate antreprenorială, şi pun în conexiune cantităţi eterogene din punct de vedere temporal.

Totuşi, teoreticienii Şcolii austriece au trebuit să aştepte contribuţiile lui Mises şi Hayek pentru a realiza cu

adevărat abisul metodologic care îi separă de colegii lor neoclasici ai echilibrului, iar aceasta s-a întâmplat cu ocazia celor două polemici importante în care au fost implicaţi austriecii: polemica asupra imposibilităţii socialismului şi cea dintre Hayek şi Keynes. Vom studia, în detaliu, în capitolele următoare, principalele contribuţii ale lui Mises şi Hayek, dar şi marea importanţă pe care au avut-o aceste polemici pentru dezvoltarea ulterioară a paradigmei austriece.

5

Ludwig von Mises şi concepţia dinamică asupra pieţei

5.1 Introducere

Ludwig von Mises a fost capabil, mai bine decât oricare alt membru al Şcolii Austriece, să extragă esenţa paradigmei create de Menger şi să o aplice unei serii de domenii noi din arealul economic care aveau să dea un impuls definitiv Şcolii Austriece din secolul al XX-lea. Pentru Mises,"ceea ce distinge Şcoala Austriacă şi îi conferă o celebritate nemuritoare este de faptul de a fi dezvoltat o teorie a acţiunii economice şi nu a <non-acţiunii>şi <echilibrului economic>"(Mises, 1978:36). Mises a aplicat mai bine ca oricine această concepţie dinamică a pieţei unor sectoare cărora nu li se aplicase punctul de vedere analitic al Şcolii Austriece, impulsionând dezvoltarea sa în domeniul teoriei monedei, creditului şi ciclurilor economice, a dezvoltat o teorie rafinată a funcţiei antreprenoriale ca motor coordonator al pieţei şi a curăţat fundamentele metodologice ale Şcolii şi teoria dinamică văzută ca soluţie de înlocuire a concepţiilor fondate pe echilibru, şi toate acestea, într-un mod fecund şi sugestiv. Cu Mises, Şcoala Austriacă

primeşte, deci, impulsul teoretic definitiv; plecând de aici, discipolii săi, în frunte cu Hayek, vor fi protagoniştii renaşterii Şcolii Austriece, experimentată în ultimele decenii ale secolului al XX-lea.

5.2 Scurtă notă biografică

Ludwig Edler von Mises s-a născut la 29 septembrie 1881 la Lemberg, care atunci făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. Oraşul său natal se numeşte astăzi Lvov şi aparţine Republicii Ucraina. Tatăl lui Ludwig îşi făcuse studiile la École Polytechnique din Zürich şi a fost un inginer important, specializat în construcţia de căi ferate. Ludwig era cel mai mare dintre cei trei fraţi ai familiei; unul dintre ei a murit de mic iar celălalt, Richard, devine un matematician şi un logician pozitivist prestigios, cu care Ludwig nu întreţine decât relaţii personale reci.

După propria mărturisire, Mises a devenit economist după ce a citit, în timpul Crăciunului din 1903, *Principiile de economie politică* ale lui Menger (Mises, 1978: 33); el obţine doctoratul în drept la 20 februarie 1906 şi participă la seminarul de economie pe care Eugène von Böhm-Bawerk l-a organizat, până, în 1914, la Universitatea din Viena. Mises se dovedeşte rapid participantul cel mai strălucit al acestui seminar, împreună cu J.A. Schumpeter, pe care l-a considerat mereu un teoeretician confuz şi frivol, veşnic încercând să epateze şi căzut în ghearele scientismului neoclasic.

În 1906, el începe activitatea didactică, la început, timp de şase ani, predând economia la Şcoala de studii comerciale din Viena (pentru domnişoare) şi apoi, începând cu 1913, timp de decenii, ca profesor la Universitatea din Viena. În 1934 a fost numit profesor titular la Institutul Universitar de Înalte Studii Internaţionale din Geneva, Elveţia, de unde pleacă, la începutul Celui de-al Doilea Război Mondial în Statele Unite,

fugind de Hitler; aici primeşte cetăţenie americană şi este numit profesor la Universitatea din New York, post pe care îl ocupă până la pensionare, în 1969.

Între 1920 şi 1934, Mises a organizat, condus şi menţinut un celebru seminar de economie (*Privatseminar*), în biroul său oficial de la Camera de Comerţ a Vienei unde el era directorul departamentului de economie şi secretar general; aceste funcţii i-au permis să exercite o mare influenţă asupra politicii economice a ţării sale. Participanţii la acest seminar, care avea loc vineri după-amiază, erau nu doar studenţii care îşi pregăteau teza de doctorat sub conducerea sa, ci şi economişti celebri din lumea întreagă, la invitaţia sa. Printre participanţii de limbă germană au asistat cu regularitate la reuniunile seminarului: Friedrich A. Hayek, Fritz Machlup, Gottfried von Haberler, Oskar Morgenstern, Paul L. M. Rosenstein-Rodan, Felix Kaufmann, Alfred Schütz, Richard von Strigl, Karl Menger (fiul matematician al lui Carl Menger, fondatorul Şcolii Austriece) şi Erich Voegelin. Din Marea Britanie şi Statele Unite veneau, printre alţii, Lionel Robins, Hugh Gaitskell, Ragnar Nurkse şi Albert G. Hart. Mai târziu, în Statele Unite, Mises şi-a reluat seminarul la Universitatea din New York cu reuniuni în fiecare zi de joi, după-amiază, între toamna lui 1948 şi primăvara lui 1969. De-a lungul acestei a doua etape, pot fi semnalaţi printre nenumăratele persoane, cei care aveau să devină profesorii Murray N. Rothbard şi Israël M. Kirzner.

Ludwig von Mises a fost numit *doctor honoris causa* al Universităţii din New York şi, la cererea lui Hayek, al Universităţii din Freiburg (Brisgau, Germania); a fost decorat, în 1962, cu medalia de onoare în ştiinţe şi arte a Republicii Austriece şi numit *Distinguished Fellow* de către American Economic Association (1969). Von Mises a murit la 10 octombrie 1973 (exact cu un an înainte ca discipolul său, F. Hayek, să primească Premiul Nobel pentru contribuţiile sale la

dezvoltarea ştiinţei economice), după ce publicase 22 de cărţi şi sute de articole şi monografii asupra chestiunilor economice, catalogate şi comentate în două volume groase de către Bettina Bien Greaves şi Robert McGee (Bien Greaves et McGee, 1993, 1995).

Mises a avut şansa de beneficia de o foarte lungă viaţă academică, de aproape şapte decenii ale secolului al XX-lea, ajungând să fie recunoscut ca un economist de renume mondial (Rothbard, 1985). Astfel Henry C. Simons îl considera, deja, în 1944, ca fiind"cel mai mare profesor de economie în viaţă". Pe de altă parte, Milton Friedman, economist pozitivist al Şcolii de la Chicago, care nu poate fi suspectat de simpatie faţă de teoriile lui Mises, îl defineşte, puţin după moartea sa, în 1973, ca"unul dintre cei mai mari economişti ai tuturor timpurilor" (Mises, 1995: 1). Un alt premiant Nobel pentru economie, Maurice Allais, a scris că Mises a fost"un om de o inteligenţă excepţională ale cărui contribuţii la dezvoltarea ştiinţei economice au fost de primă mărime" (Allais, 1989: 307). În sfârşit, Robbins, evocând amintirea lui Mises în autobiografia sa intelectuală, conchide"nu înţeleg cum de cineva care nu este orbit de prejudecăţi de ordin politic şi care citeşte contribuţiile lui Mises la ştiinţa economică şi magistralul său tratat de economie *Acţiunea umană* să nu aprecieze imediat calitatea sa rară şi să nu încerce un stimul intelectual de prim ordin (Robbins, 1971: 108).

5.3 Teoria monedei, a creditului şi a ciclurilor economice

Încă din debutul vieţii sale academice, când a început să asiste la seminarul lui Böhm-Bawerk, Mises şi-a dat seama că, pe de o parte, trebuie să extindă aplicarea concepţiei subiectiviste asupra economiei, dezvoltate de Menger, în domeniul de monedei şi creditului, şi, pe de altă parte, că trebuie să analizeze efectele manipulării monedei şi creditului

asupra structurii de bunuri de capital, la fel cum fusese studiată de Böhm-Bawerk. Astfel, Mises publică în 1912, la treizeci şi unu de ani, prima ediţie a cărţii *Teoria monedei şi a creditului* (Mises, 1997), care a avea să devină rapid în tratatul standard asupra teoriei monetare pe continentul european.

Această primă contribuţie a lui Mises în domeniul monetar a însemnat un mare pas înainte ce a condus la dezvoltarea subiectivismului şi a concepţiei dinamice a Şcolii Austriece prin aplicarea lor la domeniului monetar şi explicând valoarea banilor prin intermediul teoriei utilităţii marginale. Pe deasupra, Mises a rezolvat, în premieră, problema, aparent insolubilă, a gândirii circulare despre care se credea, până atunci, ca ar exista în legătură cu aplicarea teoriei utilităţii marginale la monedă. Într-adevăr, preţul sau puterea de cumpărare a monedei este determinată de cerere şi ofertă; cererea de monedă, ala rândul său, este exercitată de către oameni, care nu se bazează pe utilitatea directă furnizată de bani, ci pe puterea de cumpărarea a acestora. Mises a rezolvat această aparentă raţionare circulară prin teoria regresivă a monedei (Mises, 1995: 491- 500). Conform acestei teoreme, cererea de monedă este deteminată nu de puterea de cumpărare *curentă* (ceea ce ar antrena raţionarea circulară), ci de cunoaşterea deţinută de actor, graţie experienţei, asupra puterii de cumpărare *trecute*. Puterea de cumpărare de *ieri* este, la rândul său, determinată de către cererea de bani realizată prin intermediul cunoaşterii puterii sale de cumpărare de alaltăieri; şi tot aşa, până în momentul în care, pentru prima oară, o anumită marfă (aurul sau argintul) a început să fie cerută ca mijloace de schimb. Se observă, deci, că teorema regresivă a monedei nu reprezintă decât o aplicare, înapoi în timp, a teoriei lui Menger asupra apariţiei evolutive de unităţii monetare.

După cum s-a arătat deja, *Teoria banilor şi a creditului* a devenit rapid opera strandard în materie monetară şi a fost

utilizată ca atare în toate universităţile importante de pe continentul european. Spunem"continent european" căci, nefiind tradusă în engleză decât în anii treizeci ai secolului trecut, a avut puţină influenţă în lumea anglo-saxonă. Spre exemplu, Keynes însuşi recunoscuse că"aş fi făcut mai multe referiri la munca lui Mises şi Hayek dacă operele lor, pe care nu le cunoşteam decât din ecourile presei, ar fi apărut când dezvoltarea mea intelectuală se afla la început şi dacă cunoştinţele mele de germană nu ar fi fost atât de sărace (nu înţeleg, în germană, decât ce ştiu deja, în sensul că ideile noi îmi sunt inaccesibile din cauza limbii)" (Keynes, 1996: 181).

Cartea lui Mises a inclus, de asemenea, deşi în stadiu embrionar, dezvoltarea unei teorii remarcabile a ciclurilor economice, care, mai târziu, avea să fie universal cunoscută sub numele de"teoria austriacă a ciclului economic". Mises şi-a dat seama că, aplicând teoriile *Currency School* la teoriile subiectiviste ale capitalului şi dobânzii propuse de Böhm-Bawerk, comentate în paginile anterioare, expansiunea creditelor şi a depozitelor fără aportul economisirii (*mijloace fiduciare*), produsă de sistemul bancar pe baza coeficientului de rezervă fracţionară şi dirijat de către o bancă centrală, nu doar că generează o creştere ciclică şi necontrolată a ofertei monetare, ci antrenează, inevitabil, concretizându-se în crearea *ex nihilo* a creditelor la rate ale dobânzii reduse articial, într-o"prelungire" artificială şi nesustenabilă a proceselor productive, care, astfel, devine excesiv de intensive în capital.

După Mises, amplificarea procesului inflaţionist prin expansiunea creditului va intra, mai devreme sau mai târziu, în marşarier, de o manieră spontană şi inexorabilă, şi va produce o criză sau o recesiune economică, în care erorile comise se vor manifesta la nivelul investiţiilor; în consecinţă, va apărea şomajul masiv, iar resursele investite eronat vor trebui lichidate sau realocate. Pentru a elimina apariţia recurentă a

ciclurilor economice, Mises propune un sistem bancar cu coeficient de casă de 100% pentru depozitele la vedere şi îşi încheie cartea prin afirmaţia următoare:"Este evident că singurul mod de a elimina influenţa umană asupra sistemului de credit este suprimarea oricărei emisiuni ulterioare a mijloacelor fiduciare. Ideea fundamentală a legii lui Peel rămâne în vigoare şi trebuuie să includ, prin interdicţie legislativă, emisiunea de credite sub forma soldurilor bancare, de o manieră încă şi mai completă decât în Anglia acelei epoci. Ar fi o eroare de a presupune că organizarea modernă a schimburilor ar putea continua astfel. Ea poartă în sine germenii propriei distrugeri; dezvoltarea mijloacelor fiduciare va conduce inevitabil la faliment" (Mises, 1997: 377-379).

Dezvoltarea de către Mises a teoriei ciclului economic a permis, în plus, integrarea, pentru prima oară în teoria economică, a aspectelelor"micro" şi"macro" care până atunci erau separate, deoarece se credea imposibilă aplicarea teoriei utilităţii marginale a monedei şi, deci, dezvoltarea întregii teorii monetare pe baza conceptelor agregate gen"nivelul general al preţurilor" şi altele. Mises a furnizat un instrument analitic capabil să explice fenomenele recurente de *boom* şi recesiune care afectează pieţele şi care au apărut concomitent cu sistemul bancar modern cu rezervă fracţionară, incluzând marile recesiuni inflaţioniste din anii 1960 şi recenta criză financiară şi economică a pieţelor asiatice (Huerta de Soto, 1998: 375-392). Nu trebuie să fie surprinzător că Mises a fost promotorul principal al creării Institutului Austriac pentru Studiul Conjucturii Economice, în fruntea căruia îl numeşte director pe Hayek, şi că acest Institut a fost singurul capabil să anticipeze Marea Depresiune din 1929 ca rezultat inexorabil al exceselor monetare şi de credit ale"fericiţilor" ani 1920 care au urmat Celui De-al Doilea Război Mondial (Skousen, 1993: 247-284). Pe deasupra, trebuie să subliniem că Mises şi discipolii săi îşi prezintă teoria ciclurilor în paralel cu analiza

imposibilităţii socialismului, despre care vom vorbi în paginile următoare; de fapt, teoria austriacă asupra crizelor nu reprezintă decât o aplicarea particulară a efectelor discordanţelor produse de către guverne în materie fiscală, moentară şi de credit. Această intervenţie dă năştere, fără excepţie, unei discordanţe sistematice (intra- şi intertemporală) în structura productivă reală a economiei.

5.4 Teorema imposibilităţii socialismului

A treia mare contribuţie a lui Mises a fost teoria sa asupra imposibilităţii socialismului.

Pentru Mises, o asemenea imposibilitate este un lucru cât se poate de evident din perspectiva subiectivistă, iar dacă autorii neoclasici nu şi-au dat seama de acest lucru s-a întâmplat din cauza abordării metodologice eronate adoptate în cercetările lor, în special, faptului de a fi modelizat stări de echilibru, presupunând disponibilă întreaga informaţie necesară:"Eroarea, conform căreia poate exista o ordine raţională în gestiunea economică a unei societăţi fondate pe proprietatea publică a mijloacelor de producţie, îşi are originea atât în teoria eronată asupra valorii, formulată de economiştii clasici, cât şi în incapacitatea tenace a numeroşilor economişti moderni de a înţelege teorema fundamentală a teoriei subiective şi de a sesiza în detaliu ceea ce decurge din ea. Adevărul este că doar erorile acestor şcoli au făcut prospere ideile socialiste" (Mises, 1995: 250).

Pentru Mises, dacă sursa tuturor dorinţelor, evaluărilor şi cunoştinţelor se regăseşte în capacitatea creativă a fiinţei umane-actor, orice sistem fondat pe exerciţiul coerciţiei violente împotriva libertăţii de acţiune, cum este cazul socialismului, şi, într-o mai mică măsură, a intervenţionsimului, va împiedica apariţia, în spiritul actorilor individuali, a informaţiei necesare pentru a coodona

societatea. Mises a sesizat că, în realitate, *calculul economic*, înţeles ca o judecată de valoare asupra rezultatului în termeni de evaluare a diferitelor cursuri ale acţiunilor alternative la dispoziţia actorului, ar trebui să dispună de o informaţie de primă mână şi devine imposibil într-un sistem care, asemeni celui socialist, se bazează pe coerciţie şi împiedică, într-o măsură mai mare sau mai mică, schimbul voluntar (în care se concretizează, se descoperă şi se produc evaluările individuale) şi utilizarea liberă a banilor, înţeleşi ca un mijloc de schimb voluntar larg acceptat.

Conceptul şi analiza calculului economic, importanţa lor asupra domeniul teoriei economice, sunt aspectele cele mai importante ale gândirii lui Mises. Meritul lui Mises, în acest domeniu, este, poate, de a fi stabili teoretic conexiunea existentă între lumea subiectivă a evaluărilor individuale (ordinală) şi lumea externă a estimărilor preţurilor de piaţă fixate în unităţi monetare (lumea cardinală a calculului economic)."Podul" între o lume şi cealaltă devine posibil de fiecare dată când se efectuează o acţiune de schimb interpersonal care, impulsionată de diferitele evaluări subiective ale părţilor, se concretizează într-un preţ monetar de piaţă sau o relaţie istorică de schimb în unităţi monetare care are o existenţă reală cantitativ determinată şi poate fi utilizată ulterior de către antreprenor ca informaţie preţioasă pentru a evalua evoluţia viitoare a evenimentelor şi luarea deciziilor (calculul economic). Devine evident, astfel, că dacă libertatea individului-actor este restrânsă cu forţa, schimburile voluntare interpersonale nu vor mai avea loc iar"podul" sau conexiunea între lumea subiectivă a creării de informaţie şi a evaluărilor directe (ordinale) şi lumea externă a preţurilor (cardinală) va dispărea, iar orice calcul economic va deveni, din această cauză, imposibil (Rothbard, 1991: 64-65).

Mises concluzionează că unde nu există libertate a pieţei, a preţurilor de piaţă şi/sau a monedei, nu există calcul economic"raţional", dacă prin"raţional" se înţelege calculul realizat dispunând de informaţia necesară (nu arbitrară) pentru a-l efectua.

Ideile fundamentale ale lui Mises asupra socialismului au fost sistematizate şi incluse în marele său tratat critic asupra acestui sistem social, care, în varianta germană a primei ediţii, datează din 1922; el a fost tradus apoi în engleză, franceză, spaniolă sub titlul *Socialismul: analiză economică şi sociologică* (Mises, 1989).

Socialismul lui Mises a cunoscut o popularitate extraordinară în Europa şi a avut ca rezultat, printre alte consecinţe, convertirea la liberalism a unor teoreticieni de anvergură ca F.A. Hayek, la început un socialist fabian, Wilhelm Röpke sau Lionel Robbins. Această carte stă la baza celei de-a treia mari polemici (după *Methodenstreit* şi polemica din jurul conceptului de capital) în care au fost implicaţi teoreticienii Şcolii Austriece: polemica asupra imposibilităţii socialismului. Toată lumea, inclusiv teoreticienii socialişti, recunoaşte că membrii Şcolii Austriece au câştigat disputa asupra imposibilităţii socialismului, Astfel, spre exemplu, Robert L. Heilbroner a afirmat că"Mises avea dreptate...Socialismul a fost marea tragedie a secolului" (Heilbroner, 1990: 1110-1111). Inclusiv discipolii lui Oskar Lange, Brus şi Laski, au conchis că maestrul lor şi teoreticienii socialişti"nu au reuşit niciodată să răspundă provocării austriecilor" (Brus et Laski, 1985: 60; Huerta de Soto, 1992).

În concluzie, este important de subliniat că argumentul lui Mises asupra imposibilităţii socialismul este un argument teroretic legat de *eroarea intelectuală* regăsită în toate ideile socialiste: o societate nu poate fi organizată pe calea comenzilor coercitive, dată fiind imposibilitatea organului de control de a obţine informaţia necesară pentru aşa ceva.

Argumentul lui Mises este, deci, un *argument teoretic* asupra imposibilităţii practice a socialismului sau argumentul teoretic prin antonomază deoarece teoria nu este decât o analiză abstractă, formală şi calitativă asupra realităţii, cu care trebuie să păstreze legătura; teoria trebuie să cât mai relevantă cu putinţă pentru cazurile şi procesele care se prezintă în lumea reală. De aceea, este complet incorect să considerăm că analiza lui Mises se referă la imposibilitatea socialismului din punctul de vedere al modelului formal al echilibrului sau a"logicii pure a alegerii", cum au crezut mulţi şi prestigioşi autori neoclasici, incapabili de a distinge între"teoria" şi analiza echilibrului. Inclusiv Mises, în 1920, a negat expres faptul că teoria sa este aplicabilă modelului de echilibru care, presupunând că întreaga informaţie necesară trebuie să fie disponibilă, face ca problema economică fundamentală pe care o ridică socialismul să fie rezolvată *ab initio* şi să treacă neobservată pentru teoreticianul neoclasic. După Mises, problema vine, dimpotrivă, din aceea că, atunci când emite un ordin sau un edict în favoarea sau contra unui anume proiect economic, organului de control îi lipseşte informaţia precisă pentru a şti dacă a acţionat corect sau incorect şi, de aceea, nu poate face nici un calcul sau o estimare economică. Dacă se presupune că organul de control dispune de întreaga informaţie necesară şi că nu mai există modificări, nu mai apare nicio problemă de calcul economic deoarece s-a considerat din start că o asemenea problemă nu există. Astfel, Mises a scris că"fiind în stare de echilibru, economia se poate lipsi de calculul economic dat fiind că în acele circumstanţe evenimentele economice se repetă de o manieră recurentă; şi dacă noi presupunem punctul de plecare a unei economii socialiste de caracter static coincide cu starea finală a unei economii concurenţiale, s-ar putea concepe un sistem socialist de producţie raţional controlat din punct de vedere economic. Totuşi, această posibilitate nu are decât un caracter

conceptual, dat fiind că în viaţa reală nu există stare de echilibru din cauză că informaţia se modifică mereu; de aceea modelul static nu reprezintă decât o ipoteză teoretică fără legătură cu circumstanţele vieţii reale" (Mises, 1935: 109).

Argumentul lui Mises este, deci, un argument de tip teoretic şi asupra imposibilităţii logice a socialismului, dar luând în considerare o teorie şi o logică asupra acţiunii umane şi a proceselor sociale, dinamice şi spontane de tip real pe care ea le antrenează, şi nu o logică sau o teorie construite pe acţiunea mecanică exercitată într-un cadru de echilibru perfect între fiinţe"omnisciente", deci inumane, fără legătură cu realitatea; sau, cum bine a explicat Mises în cartea sa,"în societatea socialistă staţionară nu există nimic de rezolvat care să aibă nevoie de calcul economic, deoarece ce era de rezolvat, se rezolvase înainte. Pentru a utiliza expresii foarte la modă, deşi puţin false, am putea spune: calculul economic este o problemă a economiei dinamice şi nu a celei statice" (Mises, 1989: 120-121). Această afirmaţie a lui Mises coincide perfect cu tradiţia cea mai caracteristică a Şcolii Austriece, iniţiată de Menger, dezvoltată apoi de Böhm-Bawerk, şi pe care Mises însuşi a făcut-o să progreseze în a treia sa generaţie. Nu trebuie să ne fie de mirare că doar austriecii au descoperit teorema imposibilităţii calculului în economia socialistă; ei au fost singurii care şi-au centrat programul de cercetare ştiinţifică pe analiza teoretică a proceselor dinamice de tip real care există pe piaţă şi nu pe dezvoltarea modelelor de echilibru mecaniciste, mai mult sau mai puţin parţiale sau generale, unde nu există nicio o nevoie de calcul economic.

În consecinţă, pentru toţi acei teoreticieni neoclasici care, ca şi economiştii Şcolii de la Chicago, identifică teoria cu analiza statică a modelelor de echilibru, socialismul nu pune nicio problemă teoretică, în măsura în care ei presupun, în analizele lor, că orice informaţie necesară este disponibilă. Astfel, putem cita din nou o mostră din fondatorul Şcolii de la

Chicago, Frank H. Knight, care a afirmat că"socialismul reprezintă o problemă politică, care ar trebui discutată în termeni de sociologie şi politică, dar asupra căruia teoria economică nu are mare lucru de spus" (Knight, 1938: 267-268). Economiştii socialişti neoclasici, precum Oskar Lange şi adepţii săi (Lippincot, Dickinson, Durbin, Taylor, Lerner), au căzut în aceeaşi eroare când au argumentat că analiza economică a echilibrului"demonstra" că Mises"se înşelase", deoarece sistemul de ecuaţii simultane al lui Walras demonstra că exista o soluţie a problemei de coordonare economică ridicată de Mises. Nici unul dintre aceşti teoreticieni ai echilibrului nu a înţeles în ce consta provocarea lui Mises şi Hayek; ei nu şi-au dat seama că, neadoptând poziţia dinamică a acestora, nu au fost în stare să vadă problemele teoretice pe care aceştia le descoperiseră. Efectele devastatoare ale metodologiei clasice şi pozitiviste, care i-a împiedicat pe teoreticieni de mare valoare să aprecieze problemele cu adevărat importante ale lumii economice reale, nu pot fi întâlnite, într-un mod atât de clar, într-un alt domeniu al ştiinţei economice.

5.5 Teoria funcţiei antreprenoriale

Considerarea fiinţei umane ca protagonist inevitabil al întregului proces social constituie esenţa celei de-a patra contribuţii fundamentale a lui Mises în domeniul ştiinţei economice. Mises realizează că economia, centrată la început în jurul tipului ideal istoric în sens weberian, *homo oeconomicus,* se generalizează şi devine, graţie concepţiei subiectiviste a lui Menger, o teorie generală asupra acţiunii şi interacţiunilor umane (*praxeologie*, în termenologia lui Mises). Caracteristicile şi implicaţiile esenţiale ale acţiunii şi interacţiunii umane sunt studiate în detaliu şi constituie obiectul fundamental al cercetării unui tratat complet de

economie pe care Mises îl intitulează *Acţiunea umană* (Mises, 1995). Mises consideră că orice acţiune posedă o componentă antreprenorială şi speculativă; el dezvoltă o teorie a funcţiei antreprenoriale, înţeleasă ca abilitatea fiinţei umane de a crea şi de a sesiza oportunităţile subiective de profit ce se ivesc în jurul său, acţionând pentru a le exploata.

Astfel, Mises afirmă cât se poate de clar că elementul esenţial al funcţiei antreprenoriale rezidă în capacitatea sa creativă:"doar mintea umană creativă dirijează acţiunea şi producţia" (Mises, 1995:169). De asemenea, el critică dur erorile populare conform cărora profitul antreprenorial nu provine decât din simpla asumare a riscurilor, când, de fapt, riscul nu generează decât un cost suplimentar procesului productiv şi care nu are nimic de-a face cu profitul antreprenorial (Mises, 1995: 953-954). El face, de asemenea, referire la ideea, fundamental falsă, conform căreia funcţia antreprenorială este un factor de gestiune a producţiei care poate fi cumpărat şi vândut pe piaţă printr-o decizie maximizatoare. Pentru Mises, dimpotrivă,"nu este nevoie de titlu universitar pentru a triumfa în lumea afacerilor. Şcolile şi facultăţile pregătesc personal subaltern pentru îndeplinirea posturilor de rutină dar nu produc întreprinzători; arta antreprenorială nu poate fi învăţată. Omul devine întreprinzător profitând de oportunităţi şi umplând goluri" (Mises, 1995:380).

Teoria misesiană a funcţiei antreprenoriale a fost considerabil dezvoltată în ultimii ani de către unul dintre cei mai străluciţi discipoli ai săi, Israël M. Kirzner, profesor de economie la Universitatea din New York, despre care vom avea ocazia să discutăm în capitolul al şaptelea.

Pe deasupra, capacitatea antreprenorială a fiinţei umane nu explică doar căutarea şi crearea constantă de informaţii noi în privinţa obiectivelor şi mjloacelor, dar constituie, în acelaşi timp, cheia înţelegerii tendinţei

coordonatoare care apare spontan şi neîncetat dacă nu există un control coercitiv. Această capacitate coordonatoare a funcţiei antreprenoriale face posibilă elaborarea unui *corpus* logic al teoriei economice fără a fi nevoie de a cădea în viciul analizei scientiste (matematică şi statistică) care, fondată pe postulatele constanţei (stabilităţii), emană şi reprezintă o proastă imitaţie a lumii fizicii şi a altor ştiinţe naturale (Mirowski, 1991).

5.6 Metoda economiei politice

În sfârşit, în al cincilea rând, Mises este teoreticianul şcolii austriece care a tratat, în cel mai sistematic şi mai integrat mod, metoda economiei politice. După Mises, ştiinţele sociale sau ştiinţele acţiunii umane cuprind două mari ramuri: praxeologia (teoria generală a acţiunii umane, a cărei cea mai dezvoltată parte este economia) şi istoria. Domeniul praxeologiei reprezintă aplicarea categoriei conceptuale de"acţiune umană" pentru care este suficientă doar deducţia teoremelor praxiologice ale esenţei acţiunii umane încât teoria economică să se construiască aprioristic şi deductiv plecând de la conceptul şi categoria de acţiune. Pentru aceasta, se pleacă de la un număr redus de axiome fundamentale care sunt incluse în conceptul de acţiune. Cea mai importantă dintre ele este chiar categoria de acţiune, în sensul că toţi oamenii îşi aleg scopurile tatonând şi căutând mijloacele adecvate pentru a le îndeplini, conform scărilor personale de valori. O altă axiomă ne spune că mijloacele, dacă sunt limitate, vor fi consacrate, mai întâi, atingerii celor mai apreciate obiective şi, doar apoi, satisfacerii altor nevoi, mai puţin urgente ("legea utilităţii marginale descrescânde"). În al treilea rând, dintre două bunuri cu caracteristici identice, disponibile la momente diferite, va fi preferat întotdeauna, bunul cu disponibilitatea cea mai imediată ("legea preferinţei

temporale") Alte elemente esenţiale ale conceptului de acţiune umană sunt cele conform cărora acţiunea se derulează mereu în timp, timp care este limitat, şi după care persoanele acţionează cu scopul de a trece dintr-o stare la alta, care îl satisface mai bine.

Bazându-se pe raţionamente logico-deductive şi plecând de la aceste axiome, Mises a construit o teorie economică centrată pe problemele vieţii reale; el a introdus, la locul potrivit, în lanţul corespundent de raţionamente logico-deductive, faptele interesante extrase din experienţă. Astfel, faptele extrase din experienţă, cunoscute şi interpretate în lumina teoriei acţiunii umane, sunt apoi re-utilizate sub forma"ipotezelor" pentru a construi teoreme mai relevante pentru viaţa reală.

Pentru Mises, experienţa, unică şi exclusivă, se folosşte pentru a dirija curiozitatea investigatorului spre probleme determinate. Ea ne spune ce ar trebui să cercetăm, dar nu ne spune calea metodologică de urmat pentru a ne căuta cunoaşterea. În orice caz, după Mises, trebuie reţinut că: în primul rând, nu putem cunoaşte nici un fenomen al realităţii fără, ca mai întâi, să-l fi interpretat prin intermediul conceptelor şi teoremelor acţiunii umane; şi, în al doilea rând, că doar gândirea, în niciu un caz experienţa, poate orienta căutarea spre aceste categorii ipotetice ale acţiunilor umane şi probleme care, fără să fi fost date vreodată în trecut, pot fi concepute, dintr-un anumit motiv, ca fiind relevante în viitor.

A doua ramură a ştiinţelor acţiunii umane este istoria. Istoria nu reprezintă decât o colectarea şi studiul sistematic al faptelor extrase din experienţa ce se refeă la acţiunea umană. Ea tratează, în consecinţă, conţinutul concret al acţiunii umane din trecut.

Pentru a-şi cultiva disciplina, istoricul trebuie să dispună de un corp teoretic care să-i permită să interpreteze realitatea. El are nevoie, de asemenea, de o judecată specială

asupra relevanţei care să-i indice aspectele cele mai importante ale faptelor din trecut studiate (*Verstehen* sau *înţelegere*), judecată de relevanţă care a transformat disciplina sa într-o adevărată artă.

Aceste judecăţi valorizatoare de înţelegere sunt aceleaşi pe care la utilizează actorul, de fiecare dată cînd trebuie să facă o predicţie asupra evoluţiei propriului mediul, care priveşte acţiunile concrete în care el amestecat. Totuşi, din perspectiva lui Mises, în economie nu se pot face predicţii"ştiinţifice", adică asemănătoare celor care se fac în ştiinţele naturale. Dimpotrivă, legile disciplinei noastre sunt pur logico-deductive şi nu pot stabili decât predicţii de ordin"calitativ". Cu alte cuvinte, aceste predicţii nu au nimic de a face cu cele realizate în domeniul fizicii sau ingineriei şi, desigur, nu pot stabili cu precizie predicţii asupra viitorului unor fapte concrete. Este adevărat că omul este contrâns zilnic să îşi pregătească acţiunea ţinând cont de anumite credinţe asupra evoluţiei evenimentelor viitoare. Cu scopul de a face asemenea"predicţii", omul utilizează, ca mijloc, cunoştinţele sale teoretice pentru a interpreta faptele realităţii imediate şi, servindu-se mereu de înţelegerea, adică de cunoaşterea particulară a cazului în care se află,"prezice" care va fi, după părerea sa, evoluţia evenimentelor care ar putea să aibă legătură cu acţiunea.

Incertitudinea în care se găseşte fiinţa umană în raport cu faptele viitoare este foarte mare; el o poate reduce doar, fără să o anuleze vreodată, dacă deţine cunoştinţe teoretice bune şi o profundă experienţă a judecăţilor de valoarea şi a motivaţiilor care îi conduc pe oameni să realizeze anumite acţiuni şi să manifeste anumite comportamente. Este un fapt demonstrat că anumite persoane sunt mai bine pregătite decât altele pentru a organiza antreprenorial propria acţiune viitoare. În particular, întreprinzătorul este cel care acţionează ţinând cont de ceea ce crede el că va fi evoluţia faptelor

viitoare. În acest sens, după Mises, noi suntem cu toţii antreprenori deoarece toţi oamenii trebuie să întreprindă, continuu, acţiuni ţinând cont de ceea ce ei cred că se va produce în viitor. Aşadar, fiecare om, dotat cu o capacitate antreprenorială înnăscută, face predicţii asupra evoluţiei fenomenelor concrete, utilizându-şi cunoştinţele teoretice şi experienţa. Însă, economistul, în calitate de om de ştiinţă, nu poate în nici un caz să facă o predicţie concretă, adică, de natură cantitativă, geografică şi temporal determinată. Dacă economistul se încăpăţânează să facă astfel de predicţii, el abandonează, în mod normal, domeniul ştiinţific al economiei pentru a trece în domeniul uman şi antreprenorial al predicţiei. După Mises, a forţa economia să furnizeze predicţii ştiinţifice de tipul celor furnizate de ştiinţele naturale implică atât o necunoaştere profundă a lumii în care trăim şi a naturii umane în general cât şi o concepţie eronată asupra ştiinţei economice în particular (Mises, 1995:142).

5.7 Concluzie

Ludwig von Mises este considerat ca fiind unul dintre cei mari economişti ai Şcolii Austriece din secolul al XX-lea. El a fost capabil să realizeze cel mai complet şi mai sistematic tratat de economie al Şcolii, în care şi-a dezvoltat cele mai importante contribuţii din domeniul acestei ştiinţe. Titlul acestei opere este *Acţiunea Umană: Tratat de Economie*, a cărei primă ediţie germană a fost scrisă când Mises preda la Geneva, înainte de Cel De-al Doilea Război Mondial. Prima sa ediţie a fost publicată pe 14 decembrie 1949, adică, cu puţin înainte de anii 1950. Apoi, această carte de o mie de pagini, care tratează toate aspectele esenţiale ale ştiinţei economice din punctul de vedere subiectivist şi dinamic al Şcolii Austriece, a fost tradusă în mai multe limbi; a fost, printre altele, unul dintre cele mai citate tratate ale ştiinţei economice, mai ales în

monografiile şi articolele specializate asupra chestiunilor de economie, în general, şi asupra metodologiei ştiinţei economice şi analizei economice a socialismului, în particular. Se apreciază că, până acum, acest veritabil monument al ştiinţei economice, pe care orice persoană doritoare să cunoască în profunzime Şcoala Austriacă de economie ar trebui să-l parcurgă, a fost tipărit în o sută cinci zeci de mii de exemplare (Huerta de Soto, 1995: l-lvii; Salerno, 1999).

6

F. A. Hayek şi ordinea spontană a pieţei

6.1 Introducere biografică

F.A. Hayek a fost una dintre cele mai importante figuri intelectuale ale secolului al XX-lea. Filosof multidisciplinar, mare gânditor liberal şi premiant Nobel pentru Economie în 1974, Hayek este autorul unei opere foarte extinse care exercită o mare influenţă în cele mai variate domenii, nu doar în economie ci şi în filosofie, politică, până acolo încât, după cum s-a afirmat recent, următorii ani din istoria gândirii economice, politice şi sociale ar putea fi calificaţi drept"era Hayek".

Hayek s-a născut la 8 mai 1899 în sânul unei familii de universitari şi înalţi funcţionari, familie ce aprecia foarte mult viaţa intelectuală şi universitară. Totuşi, tânărul Hayek nu a fost un student strălucit: o mare curiozitate intelectuală, însă dezordonată, îl împiedica să se aplece asupra diferitelor discipline. După propriile spuse, dacă lua notiţe nu putea înţelege ceea ce asculta şi era incapabil de a memora explicaţiile profesorilor săi; de aceea, se simţea obligat să reproducă *ex novo* şi cu mare greutate raţionamentele pe care

dorea să le expună. După cum precizează în articolul *Two types of mind* (Hayek, 1978b: 50-56), Hayek şi-a atribuit mereu fecunditatea capacităţii intelectuale procesului mental, aparent dezordonat şi intuitiv care îl caracteriza şi care contrasta cu mintea altor teoreticieni ai Şcolii Austriece care, precum Böhm-Bawerk sau chiar Mises, îşi dominau absolut materia şi erau capabili să o expună oral şi verbal cu rigoare şi claritate.

La sfârşitul Primului Război Mondial, după retragerea sa de pe front (unde Hayek se îmbolnăveşte de paludism şi a învaţă puţină italiană), personajul nostru intră la Universitatea din Viena, care în acea epocă era un furnicar de curente şi discuţii intelectuale fără egal în lume (lipseşte încă o analiză riguroasă a motivelor apariţiei acestui fenomen în Viena după Război). Un timp, Hayek s-a tot întrebat dacă ar trebui să facă studii de psihologie şi, de fapt, a publicat mai târziu o carte intitulată *The sensory order* ("Ordinea senzorială"), foarte importantă, deoarece aici el stabileşte fundamentele propriei concepţii epistemologice (Hayek, 1952). Finalmente, se hotărăşte, totuşi, pentru ştiinţele jurudice şi sociale, specializându-se în economie sub conducerea lui Friedrich von Wieser, poate cel mai confuz şi eclectic gânditor din cea de-a doua generaţie a Şcolii Austriece de economie.

După cum singur mărturiseşte, intelectualul Hayek al acelei perioade nu era mult diferit de restul colegilor săi de idei: era un socialist"fabian" care, urmând paşii maestrului Wieser, considera că intervenţia benignă a statului era capabilă că amelioreze bunăstarea socială; însă lectura *Socialismului*, publicat de Mises în 1922, l-a determinat să abandoneze ideile socialiste îmbrăţişate în prima tinereţe. Din acest moment, Hayek a iniţiat, inclusiv la recomandarea lui Wieser, o strânsă colaborare cu Mises, mai întîi, la Oficiul Reparaţiilor de Război condus chiar de Mises şi apoi, ca director la Institutul Austriac de Cercetări asupra Ciclurilor

Economice fondat chiar de autorul *Socialismului*. În domeniul universitar, Hayek devine unul dintre paricipanţii cei mai activi şi mai productivi ai seminarului de teorie economică pe care Mises îl ţinea de două ori pe lună în biroul său de la Camera de Comerţ a Vienei.

Este important de subliniat că Hayek îi datorează lui Mises punctul de plecare în aproape orice domeniu al teoriei economice.

Astfel, graţie lui Mises, Hayek a abandonat o mare parte din influenţa nesănătoasă a lui Wieser şi a reţinut partea fundamentală a concepţie asutriece despre economie, ce avea origini la Menger şi care fusese îmbogăţită de Böhm-Bawerk; Mises însuşi îşi propuse să-l impulsioneze şi să-l apere, contra veleităţilor teoreticienilor pozitivişti, precum Schumpeter, sau mai favorabili modelelor de echilibru, ca Wieser. Relaţiile dintre maestrul Mises şi discipoul Hayek au fost, totuşi, puţin cam curioase. Pe de o parte, o mare admiraţie şi un profund respect, iar pe de alta, o anumită distanţă, după epoci şi circumstanţe. Trebuie să menţionăm o anumită tendinţă a lui Hayek de a îşi evidenţia independenţa intelectuală vis à- vis de un maestru pe tezele căruia se sprijină, totuşi, mereu pentru propria evoluţie a realităţii.

Între 1931 şi 1949, cu ajutorul unui alt discipol al lui Mises, Lionel Robbins, Hayek ocupă o catedră de London School of Economics şi devine, astfel, principalul exponent de limbă engleză a contribuţiilor Şcolii Austriece de economie. Hayek s-a caracterizat mereu printr-o rafinată curtoazie universitară faţă de adversarii săi, pe care nu i-a acuzat niciodată de rea-credinţă, ci doar de eroare intelectuală. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, în polemicile sale cu teoreticienii socialişti, cu Keynes, cu Knight şi Şcoala de la Chicago; el li s-a opus nu doar cu chestiuni de metodologie (Hayek ajunses să spună că după *Teoria generală* a lui Keynes, cartea cea mai periculoasă pentru ştiinţa economică erau *Eseurile de*

economie pozitivă ale lui Milton Friedman) dar şi în materie monetară, în domeniul teoriei capitalului şi a ciclurilor economice (Hayek, 1997a: 139-140). El nu avut niciodată vreo plângere sau cuvânt de reproş, nici măcar atunci când a fost obiectul atacurilor injuste şi furibunde din partea lui Keynes sau când a fost refuzat de către membrii departamentului de economie de la Chicago, a căror aroganţă îi împiedica să accepte intrarea printre ei a unui"teoretician al Şcolii Austriece" (din fericire, Hayek a fost acceptat – fără salariu oficial, plătit de o fundaţie privată – în departamentul de Gândire socială şi morală în aceeaşi universitate, în cadrul căreia a putut să-şi scrie monumentala carte *Constituţia libertăţii* (Hayek, 1998a).

În plan personal, Hayek nu a avut prea mult noroc. În 1949 şi-a distrus familia, când a decis să divorţeze pentru a se căsători cu o iubire imposibilă din tinereţe: o verişoară care, urmare a unei neînţelegeri, se măritase cu altul, şi pe care o revede din întâmplare cu ocazia unei vizite la rude, în Viena, după Cel De-al Doilea Război Mondial. Preţul acestei decizii a fost enorm pentru el şi pentru familia sa. Amicii săi englezi, începând cu Robbins, l-au abandonat, iar decepţia divorţului pare să o fi costat viaţa pe prima soţie (deşi acesta a fost un subiect tabú, despre care Hayek şi apropiaţii săi nu au vrut să vorbească niciodată). În orice caz, personajul nostru nu s-a reîmpăcat cu Robbins decât mult timp, cu ocazia căsătoriei fiului său, Laurence, şi a fost obligat să se"exileze" în Statele Unite de-a lungul anilor 1950 şi a unei părţi din anii 1960. De-a lungul acestor ani, Hayek a început să resimtă importante probleme de sănătate: mai întâi, probleme de metabolism care l-au slăbit mult; apoi, a început să surzească progresiv ceea ce l-a transformat, mai degrabă, într-un distant; în fine, crize acute şi recurente de depresie care l-au lăsat lat şi neproductiv intelectual lungi perioade de timp. Astfel, el declară, în prefaţa cărţii *Drept, legislaţie, libertate,* că ajunsese să creadă că

problemele de sănătate îl vor împiedica să finalizeze respectiva lucrare (Hayek, 1976a: 7). Nu se ştie până la ce punct aceste dure experienţe personale au reafirmat în el convingerea după care comportamentele morale prestabilite au o importaţă vitală pentru protecţia vieţii individuale şi sociale a omului însă, dat fiind modalitatea în care el insistă asupra acestui subiect în propriile scrieri, avem impresia că acest aspect al ideilor sale a fost dezvoltat de către cineva care ştie foarte bine, din experienţă, despre ce vorbeşte.

Toate aceste probleme de sănătate (fizică şi mentală) au dispărut, aproape miraculos, când Hayek a primit Premiul Nobel pentru economie (1974), adică, la un an după moartea maestrului său, Ludwig von Mises. Începând cu acest moment, a simţit că iese din izolarea universitară şi a iniţiat o activitate frenetică care l-a determinat să călătorească în toată lumea, să îşi expună ideile şi să scrie alte cărţi (ultima dintre ele, *Aroganţa fatală: erorile socialismului*, publicată la nouăzeci de ani). De fapt, putem considera că atribuirea Premiului Nobel către Hayek (1974) a constituit detonatorul importantei renaşteri a Şcolii Austrice de economie, care se manifestă astăzi în toată lumea.

Hayek a dorit dintotdeauna să se ţină la distanţă de activitatea politică. El credea chiar că există o incompatibilitate între rolul intelectualului, al cărui ţel în viaţă ar trebuie să fie adevărul ştiinţific, şi cel cel al politicianului, obligat mereu să se supună voinţei opiniei publice a momentului pentru a-i capta voturile (Hayek, 1995a: 41-43). De aceea, el gândea că eforturile dirijate de a convinge intelectualii (de unde marele său succes în momentul creării societăţii liberale Mont Pelerin) sau de a schimba opinia publică (Hayek l-a convins pe Anthony Fischer să nu intre în politică convingându-l că ar fi mai util dacă ar crea Institute of Economic Affairs şi, mai târziu, Atlas Research Foundation pentru a răspândi ideologia liberală în lume) vor fi, cu timpul,

mult mai productive. De aceea, fără inițiativele strategice ale lui Hayek nu s-ar fi putut produce schimbările din opinia publică și din sfera intelectuală care au condus la căderea Zidului Berlinului și la revoluția liberal-conservatoare din Statele Unite ale lui Reagan și Marea Britanie a primului-ministru Margaret Thatcher, schimbări care au avut și au atât de multă importanță în întreaga lume.

În final, ar putea fi interesant de făcut un ultim comentariu asupra legăturii lui Hayek cu religia. Botezat catolic, el abandonează din tinerețe practica religioasă și devine agnostic. Totuși, de-a lungul anilor, el începe să înțeleagă din ce în ce mai bine rolul-cheie exercitat de religie în structura de execuție a normelor stabilite care sunt baza societății și, în special, importanța pe care au avut-o teologii spanioli ai Secolului de Aur spaniol ca precursori ai științei economice și sociale moderne. Mai mult, gânditorul catolic Michael Novak a suprins lumea intelectuală când a făcut publică o lungă conversație personală pe care Papa Ioan Paul al II-lea și Hayek au avut-o înainte de moarte celui din urmă (1992); există semne evidente asupra marii influențe exercitate de gândirea lui Hayek asupra enciclicei *Centesimus annus* și, în particular, asupra capitolelor 31 și 32, care abundă de idei hayekiene (Novak, 1993a et 1993b). Nu vom ști niciodată dacă acest agnostic declarat a reușit, în ultimele sale momente din viață, să înțeleagă și să accepte această ființă supremă"antropomorfică ce depășea cu mult capacitatea sa de înțelegere". Însă, cert este că Hayek a înțeles mai bine decât oricine altcineva riscurile orgoliului rațiunii umane și rolul-cheie al religiei pentru a le evita, până la punctul la care, așa cum indică ultima frază a ultimei sale cărți,"supraviețuirea întregii noastre civilizații poate ajunge să depindă în întregime de această chestiune" (Hayek, 1997b: 369).

6.2 Cercetările asupra ciclului economic: lipsa coordonării intertemporale

Hayek a consacrat primele decenii ale activităţii sale universitare studiului ciclurilor economice; el urmează, astfel, direcţia teoretică iniţiată de către Mises, dar aduce o serie de contribuţii personale foarte importante în aşa măsură încât motivul principal al recompensării cu Premiul Nobel a fost aportul său din domeniul teoriei ciclurilor, care datează din anii 1930.

Trebuie evidenţiat faptul că atunci când a ajuns în Anglia (1931), Hayek dispunea de un instrumentar analitic superior celui posedat de către colegii englezi, în special, Keynes. La început, ştia teoria capitalului propusă de Böhm-Bawerk şi înţelegea perfect de ce presupusul"paradox al economisirii sau frugalităţii" nu avea niciun sens teoretic. Conform teoriei lui Böhm-Bawerk, orice sporire a economisirii deprimă consumul şi tinde să diminueze preţul relativ al bunurilor de consum. Acest fapt antrenează, pe de o parte,"efectul Ricardo" (terminologia lui Hayek), care constă într-o cerere superioară a bunurilor de capital provocată de către o creşterea salariilor reale, care produce, *ceteris paribus,* o diminuare a preţurilor bunurilor de consum produse prin economisire; şi, pe de altă parte, o creştere relativă a profiturilor antreprenoriale din etapele cele mai îndepărtate de consumul final, ale căror produse tind să îşi sporească valoarea, în contextul în care rata dobânzii scade ca urmare intensificării economisirii. Rezultatul combinat al tuturor acestor efecte este o alungire a structurii productive, care devine mai intensivă în capital graţie finanţării care permite o cantitate mai mare de resurse economisite (Hayek, 1996b: 85-134). După Hayek, problema apare atunci când manipularea monetară sub forma expansiunii creditului produse de sistemul bancare, fără suportul economisirii prealabile, pune

la dispoziţia întreprinzătorilor noi resurse financiare; aceştia le folosesc pentru investiţii reale ca şi cum economiile societăţii ar fi crescut, deşi, în fapt, nu există nici un motiv pentru care acest lucru să se întâmple. Ca urmare, procesul de producţie se prelungeşte, din cauza reducerii artificiale a ratei dobânzii, care nu ar putea să se menţină scăzută pe termen lung. Pentru Hayek, relevante sunt variaţiile produse de creşterea monetară asupra preţurilor relative (mai precis, asupra preţurilor bunurilor de capital din diferite etape şi asupra preţurilor bunurilor de consum), fenomen pe care teoria cantitativă a monedei tinde să îl ascundă sau să îl ignore, căci ea nu ţine cont decât de efectele variaţiilor monetare asupra nivelului general al preţurilor.

Hayek şi-a dat seama că Rezerva Federală a Statelor Unite iniţiase deliberat, de- a lungul anilor 1920, o politică energică de expansiune a creditului, tinzând să neutralizeze efectele”deflaţionsite” datorate marii creşteri de productivitate din respectiva perioadă. Astfel, deşi preţurile bunurilor şi serviciilor de consum nu au crescut, de-a lungul acestei perioade, s-a produs, în schimb, o puternică creştere monetară şi o”bulă” financiară semnificativă care, mai devreme sau mai târziu, trebuia să explodeze şi să scoată la inveală gravele erori de investiţie comise. După Hayek, *politicile de stabilizare monetară, în contextul scăderii preţurilor produse de o creştere generală a productivităţii, sunt condamnate să producă o gravă discordanţă intertemporală între deciziile investitorilor şi consumatorilor, care se va traduce, mai devreme sau mai târziu, într-o recesiune economică.* Aceste idei au fost expuse de către Hayek în articolul său”Echilibrul intertemporal al preţurilor şi modificările valorii banilor” publicat în 1928 (Hayek, 1996a: 126-176). Aplicarea analizei hayekiene realităţilor momentului a permis autorului să anticipeze Marea Depresiune care începe în octombrie 1929 şi pe care Hayek a

considerat-o mereu ca rezultat al procesului de masivei expansiuni artificiale a creditului favorizată de către Rezerva Federală de-a lungul deceniului anterior (Huerta de Soto, 1998: 334-340).

Mai târziu, în 1931, Hayek publică opera care ar putea fi cea mai importantă şi celebră din domeniul ciclurilor economice, *Preţuri şi producţie: o explicaţie a crizelor economiilor capitaliste*. În această scurtă şi importantă carte, Hayek explică deja, prin analiză detaliată, cum expansiunea creditului, nesusţinută printr-o creştere prealabilă a economisirii voluntare, denaturează structura productivă, o face, artificial, intensivă în capital şi face ca erorile comise să se manifeste inexorabil sub forma recesiunii.

Într-adevăr, pentru Hayek, schimbările monetare nu sunt niciodată neutre şi afectează mereu în mod negativ structura preţurilor relative. Când se creează o cantitate nouă de monedă, sub forma creditului, aceasta intră în economie prin puncte foarte precise. Mai întâi, se cheltuieşte pe anumite bunuri de capital şi pe servicii productive şi apoi se extinde lent asupra restului structurii productive. Acest fapt face ca anumite preţuri, cele ale bunurilor de capital cele mai îndepărtate de etapa consumului, să fie afectate înaintea tuturor (preţurile bunurilor cele mai apropiate de consum) şi, ca o consecinţă, alocarea resurselor să fie modificată de-a lungul întregii structuri productive. Graţie producţiei de noi mijloace fiduciare de către sistemul bancar, anumiţi întreprinzători, care ar fi înregistrat pierderi, obţin profit şi mai mulţi muncitori, care nu şi-ar fi găsit de muncă în anumite sectoare, îşi găsesc o slujbă fără probleme.

Noii bani ajung pe piaţă ca urmare a reducerii ratei dobânzii (sub nivelul ei"natural"), printr-o politică evidentă de expansiune a creditului şi a monedei facile. Reducerea relativă a ratei scontului şi marile facilităţi de creditare tind, logic, să sporească cheltuielile de investiţii în raport cu cheltuielile de

consum ceea ce denaturează indicatorii care ghidează întreprinzătorii şi, în special, rata rentabilităţii relative a capitalului investit în fiecare etapă sau fază a structurii de producţie.

Ca o consecinţă a scăderii ratei dobânzii, apar ca profitabile investiţii care până atunci generau pierderi. Sporirea relativă a cheltuielilor de investiţii face, la rândul ei, să crească preţurile factorilor de producţie şi să fie adoptate procese mai intensive în capital; concomitent, creşte cererea de resurse naturale. În acelaşi timp, se produce o reducere a profiturilor relative în industria bunurilor de consum, care îşi vede costurile crescând puţin-câte-puţin, fără ca aceste lucru să se întâmple şi cu preţurile practicate. Astfel, începe un transfer de factori productivi din industriile cele mai apropiate de consum spre sectoarele cele mai intensive în capitaluri. Un asemenea transfer trebuie să se prelungească de-a lungul unei perioade suficient de lungi, dacă se vrea ca noua structură productivă, mai intensivă, recent începută să ajungă să producă. După Hayek, cererea de bunuri de consum începe, mai devreme sau mai târziu, să crească, ca rezultat al creşterii veniturilor monetare primite de proprietarii factorilor de producţie; această creştere se datorează banilor noi, injectaţi de bancă în sistemul economic, şi care ajung la proprietarii factorilor de producţie. Nu există vreun motiv pentru consumatori să-şi fi modificat substanţial proporţia după care ei îşi distribuiau, la început, veniturile monetare între bunuri prezente şi viitoare; astfel că, cu excepţia cazului ipotetic în care agenţii economici ar economisi toţi banii nou-creaţi de către sistemul bancar (ceea ce este practic imposibil), se produce o tendinţă de creştere generalizată a preţurilor relative a bunurilor de consum datorată: a) efectului natural de intrare a noi disponibilităţi monetare în sectorul bunurilor de consum, a căror cerere creşte din această cauză, şi b) faptului că fluxul de ofertei de bunuri de consum tinde, logic,

să se diminueaze de o manieră temporară, nu doar pentru că au fost retrase resurse din sectoarele cele mai apropiate de consum ci şi pentru că, pe deasupra, se consacră o mare parte investiţiilor care nu falimentează şi care nu încep să producă rezultate decât după foarte mult timp.

Creşterea preţurilor relative care se produce din nou în sectorul bunurilor de consum forţează efecte total opuse celor deja descrise şi produse iniţial de expansiunea creditului: profiturile industriilor cele mai apropiate de consum încep să crească, în timp ce cele corespunzătoare bunurilor de capital descresc. Bunurile de capital care începuseră să fie produse având în minte o structură foarte capitalizată ar trebui să se re-adapteze, dacă este posibil, alteia, mai puţin cunoscută (deci, mai intensivă în forţă de muncă, ceea ce este logic dat fiind că sporirea preţurilor bunurilor de consum presupune întotdeauna o reducere a salariilor reale); în general, începe transferul factorilor productivi de capital spre consum, apreciindu-se mari pierderi în sectoarele cele mai capitalizate (construcţii, şantiere navale, industrii de înaltă tehnologie, informatică şi comunicaţii, etc.) care nu sunt rentabile decât la o rată scăzută a dobânzii şi care îşi dau seama acum că s-au dezvoltat excesiv. Pe scurt, sosirea unei recesiuni devine inevitabilă: ea se datorează lipsei de resurse reale suficiente pentru a se completa schimbările foarte ambiţioase în structura productivă şi care s-au întreprins prin eroare; această eroare este rezultatul finanţării excesiv de facile, posibilă prin expansiunea artificială a creditului. Această recesiune se manifestă extern printr-un exces de producţie în sectoarele de investiţii şi o penurie relativă în sectoarele cele mai apropiate consumului.

Hayek insistă asupra faptului că recesiunile sunt, în mod fundamental, produse de către un exces relativ al cererii de bunuri pentru consum sau, altfel spus, printr-o penurie de economii, care nu sunt suficiente pentru a completa investiţiile

cele mai intensive în capital întreprinse din eroare. Situaţia creată prin expansiunea creditului va fi asemănătoare celei a locuitorilor imaginari ai unei insule pierdute care, încercând să construiască o maşină enormă capabilă de a acoperi toate nevoile populaţiei, au epuizat toate economiile şi capitalul înainte de a o termina şi nu au altă soluţie decât să îşi abandoneze construcţia; ei ar trebui să îşi folosească toate energiile pentru a îşi obţine hrana cotidiană fără a dispune de vreun capital util pentru aşa ceva.

Existenţa"capacităţilor sub-utilizate" în mai multe procese productive de-a lungul recesiunii (dar, în special, în cele mai îndepărtate de consumul final) nu probează, după Hayek, că există un exces de capital sau un consum insuficient; dimpotrivă, reprezintă un simptom ce indică faptul că nu se poate utiliza tot capitalul fix existent deoarece cererea actuală de bunuri de consum este atât de urgentă încât nu ne putem permite luxul de a produce capitalul circulant necesar pentru a pune în mişcare şi profita de aceste capacităţi nefolosite.

Hayek dezvoltă teoria capitalului lui Böhm-Bawerk şi analiza ciclurilor a lui Mises în cele mai mici detalii, explicând cum intervenţionsmul monetar produce o discordanţă intertemporală generalizată între deciziile agenţilor economici investitori şi consumatori; el explică faptul că recesiunea nu este decât o etapă sănătoasă de reajustare economică, ce nu poate fi evitată ci doar facilitată prin suprimarea oricărei dezvoltări artificiale a consumului şi lăsând forţele pieţei să restabilească progresiv o structură productivă mai adaptată adevăratelor dorinţe ale agenţilor economici (Huerta de Soto, 1998: 213- 272).

În aceste explicaţii constă analiza lui Hayek asupra teoriei ciclurilor economice, completată ulterior cu cartea *Profituri, dobândă şi investiţii,* (Hayek, 1939), presupunând existenţa factorilor de producţie ne-utilizaţi. Hayek a realizat şi perfecţionat această analiză de-a lungul polemicilor cu

Keynes şi teoreticienii Şcolii de la Chicago în materie de teorie monetară, teorie a capitalului şi a ciclurilor economice şi pe care noi le vom discuta în subcapitolul următor.

6.3 Polemicile cu Keynes şi Şcoala de la Chicago

Nu trebuie să ne mirăm că Hayek s-a opus, încă de la început, teoreticienilor tradiţiei neoclasice care, incapabili de aplica teoria utilităţii marginale monedei şi lipsindu-le o teorie a capitalului adecvată, se încăpăţânau să abordeze problemele momentului din punct de vedere exculsiv macroeconomic.

Astfel, Hayek şi-a manifestat, încă de la început, opoziţia radicală faţă de teoria cantitativă a banilor apărată de către economiştii clasici, în general, şi de către Şcoala de la Chicago, în particular; căci,"dat fiind caracterul său macroeconomic, ea nu ţine cont decât de nivelul general al preţurilor şi suferă de o incapacitate consubstanţială în a descoperi efectele produse de către o expansiune a mijloacelor de plată disponibile asupra structurii relative a preţurilor. Ea nu contemplă deci consecinţele cele mai grave ale procesului inflaţionist: proasta investire a resurselor şi crearea şomajului corespunzător" (Hayek, 1976b: 68-69).

Hayek a reluat, de asemenea, polemica pe care Böhm-Bawerk şi Clark au avut-o asupra conceptului de capital. El a criticat, astfel, în *Teoria pură a capitalului* (Hayek, 1946) şi în articolul"Mitologia capitalului" (Hayek, 1936: 199-228), pe fondatorul Şcolii de la Chicago, Frank Knight, pentru obstinaţia de a îşi menţine concepţia mitică a capitalului văzut ca un fond omogen care se reproduce, şi, deci, pentru ignorarea structurii în etape a procesului productiv dar şi pentru eliminarea rolului întreprinzătorului în stimularea continuă a producerii, coordonării şi menţinerii sau nu a acestora. În viziunea lui Hayek, concepţia lui Knight este foarte periculoasă deoarece, obsedată de echilibru, ea sfârşeşte prin a se sprijini pe teoriile

eronate ale subconsumului şi, indirect, pe prescripţiile keynesiene pentru a spori artificial cererea efectivă fără a ţine cont de grava distorsiune pe care aceasta a produs-o asupra structurii microeconomice a producţiei sociale.

Însă, cea mai importantă polemică dusă de Hayek a fost aceea cu Keynes din anii 1930 şi care a fost publicată în întregime în spaniolă abia recent (Hayek, 1996b). Hayek şi-a lansat critica în două lungii recenzii ale cărţii lui Keynes *Tratat asupra monedei* care a apărut tocmai când Hayek sosea în Anglia, la începutul anilor 1930. Ca reacţie, Keynes a ripostat cu un atac furibund la cartea *Preţuri şi producţie,* ceea ce a declanşat între ei o polemică în care se sunt schiţate unele dintre cele mai aspecte ale teoriei monetare şi a ciclurilor şi care ar trebui reluată astăzi, pe fondul dispariţiei furtunii keynesiene, de acolo de unde Keynes şi Hayek au abandonat-o, la sfârşitul anilor 1930. Mai concret, Hayek l-a criticat pe Keynes pentru optica sa macroeconomică şi pentru că îi lipsea o teorie adecvată a capitalului care să conceapă structura productivă pe etape, aşa cum a explicat-o Böhm-Bawerk. În plus, critică la Keynes căderea în capcana mitului grosier al sub-consumului şi, în particular, de a nu putea înţelege că se pot câştiga bani producând un anumit bun chiar dacă cererea sa se reduce dacă se investeşte astfel încât costurile de producţie să scadă, adică, achiziţionând mai multe bunuri de capital şi, deci, creând o structură productivă mai intensivă în capital, în ale cărei etape mai îndepărtate de consum se dă de lucru factorilor de producţie eliberaţi din etapele cele mai apropiate de consum, de fiecare dată când se produce o sporire a economisirii.

În plus, pentru Hayek,"terapeutica" keynesiană pentru a ieşi din Marea Depresiune nu reprezintă decât"o pâine pentru astăzi şi foame pentru mâine". Într-adevăr, orice sporire artificială a cererii agregate va denatura grav structura productivă şi nu ar putea crea decât o utilizarea precară a

factorilor de producţie care, pe termen lung, se va consacra activităţilor nerentabile şi care va genera un şomaj şi mai ridicat. Conform viziunii sale, manipulările fiscale şi monetare prescrise de către keynesieni şi monetarişti produc grave distorsiuni în coordonarea intertemporală a pieţei. De aceea, Hayek se pronunţă în favoarea etaloanelor monetare rigide, ostile naţionalismului şi ratelor flexibile preconizate atât de către Keynes cât şi de teoreticienii Şcolii de la Chicago. Într-o altă carte celebră intitulată *Naţionalismul monetar şi stabilitatea internaţională* (Hayek, 1995b), el demonstrează că ratele flexibile conduc la distorsiuni reale grave în structura de producţie şi le favorizează, ceea ce nă naştere inevitabilă recesiunilor care nu ar mai avea loc dacă s-ar menţine rate fixe. Hayek este de părere că ratele de schimb flexibile jenează rolul coordonator al pieţei şi produc distorsiuni inutile de origine monetară în procesul real de alocarea a resurselor.

Marile diferenţe de paradigmă existente între abordarea austriacă a lui Hayek şi abordarea macroeconomică a keynesienilor şi monetariştilor vor fi rezumate în tabelul 6.1.

Tabel 6.1
Două forme distincte de a concepe economia

Şcoala Austriacă	***Şcoala Neoclasică (monetarişti şi keynesieni)***
1. Timpul joacă un rol esenţial.	1. Se ignoră influenţa timpului.
2."Capitalul" este conceput ca un ansamblu *eterogen* de bunuri de capital care se cheltuiesc şi se *reproduc.*	2. Capitalul este conceput ca un fond *omogen* care se *autoreproduce.*
3. Procesul productiv este *dinamic* şi *împărţit* în multiple etape de tip *vertical.*	3. Se concepe o structură productivă în *echilibru*, *unidimensional şi orizontal* (fluxul circular al venitului).
4. Banii afectează procesul	4. Banii afectează nivelul *general*

Şcoala Austriacă	*Şcoala Neoclasică (monetarişti şi keynesieni)*
modificând structura preţurilor *relative.*	al preţurilor. Nu se admit schimbări în preţurile relative.
5. Explică fenomenele macroeconomice în termeni *microeconomici* (variaţii ale preţurilor realtive).	5. *Agregatele macroeconomice* impiedică analiza realităţilor microeconomice subiacente.
6. Dispune de o teorie asupra cauzelor instituţionale ale crizelor economice care explică nuanţa lor *recurentă*.	6. Le lipseşte o adevărată teorie a ciclurilor. Crizele se produc din cauze *exogene* (psihologice şi/sau erori de politică monetară).
7. Dispune de o *teorie a capitalului* foarte elaborată.	7. Le lipseşte o teorie a capitalului.
8. *Economisirea* joacă un rol fundamental şi determină o modificare *longitudinală* în structura productivă şi tipul de tehnologie folosite.	8. Economisirea nu este importantă. Capitalul se produce *lateral* iar *funcţia de producţie* este fixă şi dată pentru o stare tehnică.
9. Cererea de bunuri de capital variază *în sens invers* cererii de bunuri de consum. Orice investiţie presupune economisire şi, de aceea, o diminuare temporară a consumului.	9. Cererea de bunuri de capital variază în *aceeaşi* direcţie cu cererea de bunuri de consum.
10. Costurile de producţie sunt *subiective* şi nu sunt date	10. Costurile de producţie sunt *obiective*, reale şi sunt considerate date.
11. Se consideră că preţurile de piaţă tind să determine costurile de producţie şi nu invers.	11. Se consideră că preţurile de piaţă sunt determinate de costurile de producţie.
12. Consideră rata dobânzii ca un preţ de piaţă determinat de către evaluările subiective ale preferinţei temporale, care se utilizează pentru a ajusta	12. Consideră că rata dobânzii tinde să fie determinată de productivitatea sau eficienţa marginală a capitalului şi este concepută ca rata internă

Şcoala Austriacă	*Şcoala Neoclasică (monetarişti şi keynesieni)*
valoarea actuală a fluxului viitor de randamente spre care tinde preţul de piaţă al fiecărui bun de capital. Manevrarea ratei dobânzii de către banca cu rezervă fracţionară generează cicluri economice recurente de boom (artificial) şi recesiune.	revenire care egalează fluxul sperat de randamente cu costul istoric al producţiei de bunuri de capital (care este considerată dată şi invariabilă). Se crede că, pe termen scurt, rata dobânzii este un fenomen predominant monetar.

6.4 Disputa cu socialiştii şi critica ingineriei sociale

După editarea, în 1935, a colecţiei de eseuri asupra imposibilităţii logice a socialismului intitulată *Collectivist economic planning* (Hayek, 1975), Hayek a participat, alături de Mises, asiduu şi loial, la dezbaterea asupra imposibilităţii economice a socialismului, cu o serie de eseuri şi lucrări care vor fi traduse integral şi în spaniolă (Hayek, 1998b). Ideea esenţială a lui Hayek, care explică titlul ultimei sale cărţi, *Aroganţa fatală,* este aceea că socialismul constituie o eroare fatală a orgoliului intelectual sau aroganţei ştiinţifice. În scrierile sale, Hayek dă un sens foarte larg cuvântului"socialism"; prin el înţelege nu doar"socialismul real" (adică, sistemul fondat pe proprietatea publică a mijloacelor de producţie) ci orice tentativă sistematică de a organiza, total sau parţial, prin măsuri coercitive de"inginerie socială", orice segment al reţelei de interacţiuni umane care formează piaţa şi societatea. Socialismul, în sens larg, este, după Hayek, o eroare intelectuală deoarece este logic imposibil ca cel care doreşte să organiezeze societatea sau să intervină în ea să poată crea sau osă obţină informaţia sau cunoaşterea necesară pentru duce la bun sfârşit dorinţa sa voluntaristă de"ameliorare" a ordinii sociale. Conform opticii hayekiene, societatea nu reprezintă un sistem"organizat

raţional" de către o inteligenţă sau un grup de inteligenţe ci este, dimpotrivă, o ordine spontană, adică, un proces dinamic în evoluţie constantă, născut din interacţiunea continuă a milioanelor de fiinţe umane şi care care nu a fost şi nu ar putea fi niciodat proiectat conştient sau deliberat de către nimeni.

Esenţa procesului social este constituită de către informaţia sau cunoaşterea de tip strict personal, subiectiv, practică şi dispersată, pe care orice fiinţă umană o descoperă şi produce, în conformitate cu propriile cirsumstanţe de timp şi spaţiu, în fiecare din acţiunile pe care la întrepinde pentru a-şi atinge obiectivele şi scopurile personale, acţiuni concretizate în etapele acestui drum atât de pasionant care este viaţa oricărei fiinţe umane. Pentru a putea descoperi şi transmite informaţie sau cunoştinţe practice necesare dezvoltării şi menţinerii civilizaţiei actuale, omul trebuie să îşi poată concepe liber scopurile şi să descopere fără impedimente mijloacele necesare pentru a le realiza, fără să fie constrâns sau forţat de o manieră sistematică sau insituţională. Pare clar, prin urmare, în ce mod socialismul îi apare lui Hayek sub forma unei *erori intelectuale*. Pe de o parte, deoarece celui ce, utilizând coerciţia instituţională, pretinde să"amelioreze" sau să organizeze un anumit sector al vieţii sociale, îi lipseşte un volum enorm de informaţie practică şi dispersată, distribuită în minţile a milioane de indivizi ce ar trebui să se supună comenzilor (datorită capacităţii de a înţelege volumul de cunoaştere tacită, inexprimabilă şi practică relevantă pentru societate). Pe de altă parte, utilizarea sistematică a coerciţiei şi violenţei, care constituie esenţa socialismului, îl va împiedica pe individ să îşi urmărească liber ţelurile şi nu-i va permite ca el să servească de stimulente pentru a descoperi şi crea informaţie practică necesară realizării dezvoltării şi coordonaării societăţii. După Hayek, socialismul este o eroare şi o imposibilitate logică, deoarece instituţiile cele mai importante pentru viaţa societăţii (morale,

juridice, lingvinstice şi economice) nu au putut fi create deliberat de către nimeni şi constituie rezultatul unui lung proces de evoluţie: milioane şi milioane de fiinţe umane au contribuit, de-a lungul generaţiilor succesive, cu"bobul de nisip" al experienţelor, dorinţelor, aspiraţiilor şi cunoştinţelor personale; astfel, s-a format o serie de reguli repetitive de comportament (instituţii) care, pe de o parte, s-au născut din procesul interacţiunii sociale iar, pe de alta, l-au făcut posibil. Aceste reguli repetitive de comportament sau norme de conduită în sens material, constituie o *lume intermediară* între instinctul biologic, care ne influenţează pe toţi, şi lumea explicită a raţiunii umane. Această lume este intermediară, deoarece, chiar dacă aşa-zisele reguli de conduită sunt, fără îndoială, rezultatul acţiunii umane, ele conţin totuşi un volum atât de important de informaţie, de experienţe şi cunoştinţe ce depăşesc de departe orice inteligenţă sau raţiune umană care devine, prin urmare, incapabilă de a crea, concepe sau proiecta *ex novo* astfel de instituţii.

Regulile de conduită ce favorizează naşterea civilizaţiei apar în decursul procesului evolutiv în care grupurile sociale care dezvoltă, primele, schema normelor şi comportamentelor specifice schimbului comercial voluntar şi pacific (şi care integrează schema normelor şi instituţiile ce constituie dreptul de proprietate) absorb şi devin preponderente asupra altor grupuri umane mai rămase în urmă, dată fiind structura lor primitivă sau tribală. Prin urmare, socialiştii se înşală grav gândind că emoţiile şi atitudinile specifice grupurilor primitive (fondate pe principiile solidarităţii, altruismului şi loialităţii) sunt suficiente pentru a menţine *ordinea extinsă a cooperării sociale* care constituie societatea modernă. Într-adevăr, principiile de solidaritate şi de altruism pot fi utilizate în grupurile primitive, deoarece acolo există o cunoaştere intimă a nevoilor şi caracteristicilor fiecărui membru dar încercarea de extrapolare a acestor principii de solidaritate şi altruism,

caracteristice grupului primitiv, ordinii extinse a cooperării sociale, unde interacţionează şi cooperează milioane de indivizi, care nu se cunosc şi nu se pot cunoaşte, ar conduce la dispariţia civilizaţiei, eliminarea fizică a majorităţii speciei umane şi reîntoarcerea la economia de subzistenţă de tip tribal.

Contribuţia novatoare a lui Hayek constă, în primul rând, în a fi demonstrat că ideea originală a lui Ludwig von Mises privitoare la imposibilitatea calculului economic socialist nu reprezintă decât un caz particular al principiului general al imposibilităţii logice a ingineriei sociale sau"raţionalismului constructivist sau cartezian" care se bazează pe iluzia ce constă în credinţa că puterea raţiunii umane este mult superioară celei posedate în realitate şi, cade, deci, în aroganţa"scientistă" care constă în a crede că dezvoltarea viitoare a aplicaţiilor tehnice sau a ingineriei sociale nu are limite. Hayek numeşte"scientism" aplicarea neadecvată a metodelor specifice fizicii şi ştiinţelor naturale domeniului ştiinţelor sociale şi scrie, de-a lungul anilor 1940 şi la începutul anilor 1950, o serie de articole reunite, mai târziu, în 1955, o carte intitulată *The counter-revolution of the science* (Hayek, 1955). În această lucrare, Hayek analizează şi face o critică demolatoare raţionalismului pozitivist, născut cu ajutorul lui Comte, Saint-Simon şi al utilitarismului îngust de origine benthamiană, care presupune un mediu în care informaţia asupra profiturilor şi costurilor fiecărei acţiuni este cunoscută şi permite luare maximizatoare a deciziilor. Din păcate, în aceeaşi perioadă, apare cartea lui Milton Friedman, *Eseuri în economia pozitivă (*Friedman, 1967) care dobândeşte o mare popularitate şi conferă un nou impuls aplicării metodologiei pozitiviste ştiinţei noastre. Deşi cartea lui Hayek anticipase, în mare măsură, punctele cele mai importante ale cărţii aproape contemporane a lui Friedman, răspunzându-le şi criticându-le, chiar economistul austriac afirma, mai târziu,

că”unul dintre lucrurile pe care adeseori le-a spus public şi pe care le regret în acea mi mare măsură este de a nu fi criticat tratatul lui Keynes (Teoria generală), dar îmi reproşez, în egală măsură, de a nu fi criticat *Eseuri în economia pozitivă* ale lui Friedman care, într-un anume sens, sunt la fel de periculoase”. (Hayek,1997a:139-140). Această afirmaţie i-ar putea surprinde pe cei care îl identifică pe Hayek cu liberalismul Şcolii de la Chicago, fără să sesizeze diferenţele metodologice foarte profunde care există între teoreticienii austrieci şi membrii Şcolii de la Chicago. Hayek însuşi a explicat aceste diferenţe metodologice prin comparaţie cu Friedman şi neoclasici:”Friedman este un arhipozitivist care crede că nimic nu trebui să intre în argumentul ştiinţific dacă nu poate fi probat de o manieră empirică. Teza mea este că noi cunoaştem multe detalii empirice despre economie, astfel încât sarcina noastră este de a ordona acestă cunoaştere empirică. Cu greu ar fi nevoie de o nouă informaţie empirică într-un alt domeniu. Marea noastră dificultate şi provocarea noastră este de a digera ceea ce noi ştim deja. Informaţia statistică ne face mai savanţi, exceptând faptul că ea ne permite să obţinem orice informaţie asupra circumstanţelor specifice momentului. Însă, eu nu cred că, din punct de vedere teoretic, studiile empirice conduc undeva. Monetarismul lui Milton Friedman şi keynesismul au mai multe puncte comune decât am eu cu unul sau cu celălalt. Şcoala de la Chicago gândeşte esenţialmente în termeni”macroeconomici”. Monetariştii încearcă să analizeze în termeni de agregate şi medii statistice precum cantitatea totală de monedă, nivelul general al preţurilor, deplină utilizare şi în general, toate asemenea mărimi statistice. Să luăm ca exemplu teoria cantitativă a lui Friedman. Am scris, acum peste patru decenii, că am trei obiecţiuni serioase de făcut teoriei cantitativiste, deoarece consider ca ea nu reprezintă decât o aproximare grosieră a realităţii şi omite să să analizeze multe lucruri importante. Mi se pare lamentabil ca

un om atât de pefecţionist ca Milton Friedman să nu utilizeze această teorie decât ca un simplă aproximare şi că el crede că ea constituie elementeul teoretic cel mai important. Aşa că, aspectele metodologice sunt cele care fac diferenţa dintre noi" (Hayek, 1993:129-130).

În sfârşit, trebuie să amintim că analiza critică a lui Hayek asupra economiei de echilibru a început prin două articole publicate în anii 1930 şi 1940, intitulate *Economics and knowledge* (1937), *The use of knowledge in society* (1945). În aceste lucrări, Hayek articulează concluzia la care ajunsese în disputa cu teoereticienii neoclasici socialişti, în sensul că aceştia erau incapabili să înţeleagă imposibilitatea socialismului deoarece modelele echilibrului general, pe care ei se bazau, presupuneau că întreaga informaţie necesară, referitoare la variabilele sau parametrii ecuaţiilor constituente, erau"date". Hayek demonstrează că, contrar acestei ipoteze a teoriei economice a echilibrului, o asemenea informaţie nu este niciodată disponibilă în viaţa reală, dar că întreprinzătorii o descoperă şi o generează progresiv printr-un proces dinamic; acest lucru ar trebui studiat de către economişti. De aceea, Hayek abandonează natural conceptul neoclasic al concurenţei perfecte şi propune, urmând punctul de vedere al tradiţiei austriece de origine scolastică, adică un model dinamic al concurenţei, înţeleasă ca proces de descoperire a informaţiei, idee pe care o expune în cele două lucrări ale sale *The meaning of competition* (1946) şi *Competition as a discovery procedure* (1968) (Hayek, 1948: 57-106; 1978a: 179-190; 1976a: 125-135).

6.5 Drept, legislaţie şi libertate

Începând cu 1949, anul în care abandonează London School of Economics pentru a merge la Univesitatea din Chicago, în programul de cercetare al lui Hayek se produce o

schimbare importantă. Din acest moment, el se dedică studiului condiţionărilor juridice şi instituţionale ale societăţii libere şi lasă în plan secund cercetările cele mai stricte de teorie economică. Dezbaterea teoretică din anii 1950 şi 1960 în jurul concepţiilor macroeconomice produse de"revoluţia keynesiană" a încetat să-l intereseze şi a decis să aştepte trecerea furtunii scientiste. De-a lungul acestor ani a continuat efortul de cercetare asupra apariţiei şi evoluţiei instiuţiilor, efort întreprins deja de Menger. În cele trei decenii ce au urmat a scris două cărţi fumandentale: *Constituţia libertăţii* şi trilogia *Drept, legislaţie şi libertate* (Hayek, 1998a; 1988).

Ar fi imposibil să expunem aici toate contribuţiile lui Hayek în domeniul teoriei juridice şi politice, lucru realizat, printre alţii, de către importanţi şi prestigioşi comentatori ai lui Hayek. Noi vom putea să evidenţiem doar că există o unitate şi o înlănţuire logică între contribuţiile lui Hayek în materie de teorie economică şi cele din domeniul dreptului şi teoriei politice. Pentru Hayek, socialismul, fondat pe agresiunea instituţionalizată şi sistematică împotriva acţiunii umane şi exercitată printr-o serie de *comenzi* sau *directive coercitive*, implică dispariţia conceptului tradiţional de *lege* ca normă *generală* (aplicabilă tuturor în mod identic) şi *abstractă* (căci ea nu stabileşte decât un cadru amplu de comportament individual, fără a anticipa vreun rezultat concret al procesului social). În sens material, legile sunt astfel substituite printr-un"drept bastard", format dintr-un conglomerat de comenzi, de reglementări şi directive de tip administrativ, specificând care ar trebui să fie conţinutul concret al comportamentului fiecăreu fiinţe umane. Astfel, în măsura în care intervenţionismul economic se extinde şi se dezvoltă, legile, în sens tradiţional, încetează să acţioneze ca norme de referinţă pentru comportamentul individual; rolul lor este îndeplinit de comenzi şi directive coercitive ce emană de la organul director (ales sau nu democratic) şi pe care Hayek le

denumeşte”legislaţie” prin opoziţie cu conceptul generic de”drept”. Legea îşi pierde, astfel, domeniul de aplicare practică şi se vede redusă la câteva domenii, regulate sau neregulate, pe care incidenţa directă a regimului intervenţionist nu le-a atins efectiv.

Pe de altă parte, şi ca efect secundar de mare importanţă, actorii îşi pierd raportarea la lege în sens material, îşi modifică personalitatea şi îşi pierd obiceiurile sau cutumele de a se adapta la norme generale cu caracter abstract ceea ce face ca, puţin câte puţin, ei să respecte din ce în ce mai puţin regulile tradiţionale de conduită. Deoarece eludarea ordinii este deseori o exigenţă impusă de către necesitatea supravieţuirii şi, în alte cazuri, o manifestare de succes a funcţiei antreprenoriale, coruptă sau perversă pe care socialismul tinde să o genereze, lipsa normei este văzută de către populaţie în general ca o manifestare lăudabilă a ingeniozităţii umane, considerată recomandabilă şi nu ca o violare a sistemului de norme, dăunătoare vieţii în societate. De aceea, socialismul incită la violarea legii, o goleşte de conţinut şi o corupe, o discreditează complet la nivel social, şi face ca cetăţenii să îşi piardă orice respect faţă de ea.

După Hayek, prostituţia conceptului de lege este inexorabil acompaniată de prostituţia simultană a conceptului de justiţie şi a aplicării sale. Justiţia, în sensul tradiţional al cuvântului, constă în aplicarea nediscriminatorie a normelor abstracte de conduită de tip material, ce formează dreptul privat şi cel penal. Prin urmare, nu este o întâmplare că zeiţa ce o reprezintă are ochii acoperiţi, căci justiţia trebuie să fie, înainte de toate, *oarbă,* în sensul că ea nu trebuie să se lase influenţată în niciun moment”nici de către darurile bogatului, nici de către lacrimile săracului” (Leviticul, cap. 19, versetul 15). Corupând sistematic conceptul tradiţional de drept, socialismul modifică, simultan, concepţia tradiţională despre justiţie. În sistemul socialist, justiţia constă, înainte de toate, în

evaluarea arbitrară făcută de către organul director sau de către judecător, pe baza impresiei, mai mult sau mai puţin emotive pe care o produce asupra sa”rezultatul final” şi concret al procesului social care se crede a fi obţinut la un moment dat prin organizarea de sus până jos prin directive coercitive. Nu se mai judecă comportamente uman, ci”rezultatul lor” aşa cum este acesta perceput în contextul”justiţiei bastarde”, la care se adaugă calificativul”social” pentru a o face mai atractivă pentru cei ce o suportă. Din această optică diferită de justiţia tradiţională, nimic nu este mai injust decât conceptul de justiţie socială, deoarece el se fundamentează pe o viziune, o impresie sau o evaluare a”rezultatelor” proceselor sociale, fără a ţine cont de comportamentul uman al fiecărui domeniu din punct de vedere al normelor dreptului tradiţional.

Pentru Hayek, funcţia judecătorului, în dreptul tradiţional, este de natură pur intelectuală iar acesta nu trebuie să se lase influenţată nici de înclinaţiile sale emoţionale, nici de către consecinţa sentinţei asupra fiecărei părţi. Dacă se împiedică aplicarea obiectivă a dreptului şi se permite luarea luarea deciziilor juridice pe baza impresiilor mai mult sau mai puţin obiective şi emotive, cum este cazul în socialism, orice securitate juridică dispare iar actorii încep, curând, să caute sub orice formă obţinerea protecţiei judiciare, pentru a impresiona favorabil judecătorul. Această situaţie favorizează foarte mult intentarea de procese care se adaugă la situaţia haotică deja creată prin hăţisul directivelor coercitive din ce în ce mai imperfecte şi contradictorii, care suprasolicită atât de mult judecătorii încât munca lor devine din ce în ce mai insuportabilă şi ineficace. Şi tot aşa, succesiv, într-un proces de descompunere progresivă care nu se opreşte decât prin dispariţia virtuală a justiţiei, în sensul tradiţional al cuvântului, şi a judecătorilor, care devin simpli birocraţi adiţionali, în serviciul puterii politice, însărcinaţi cu aplicarea

directivelor coercitive ce emană de la aceasta. În tabelul 6.2 vom relua într-un mod sistematic, diferenţele cele mai importante dintre procesele spontane fondate pe funcţia antreprenorială şi libera interacţiune umană, pe de o parte, şi sistemul fundamentat pe comenzi şi coerciţie instituţională, din punctul de vedere al incidenţei lor opuse, conform opticii lui Hayek asupra conceptelor şi aplicării dreptului şi justiţiei.

Tabel 6.2

PROCESUL SOCIAL SPONTAN Fondat pe funcţia antreprenorială (interacţiune socială ne-agresată)	**SOCIALISMUL (Agresiune instituţională şi sistematică contra funcţiei antreprenoriale şi acţiunii umane)**
1. Coordonarea socială se produce spontan, graţie funcţiei antreprenoriale care descoperă şi elimină continuu discrepanţele sociale, care se constituie în oportunităţi de câştig (ordine spontană).	1. Se intenţionează coordonarea socială prin impunerea de sus, sub formă deliberată şi coercitivă prin *comenzi, ordine şi reglementări coercitive* care emană de la puterea politică (ordine ierarhică – de la *hieros* = sfânt şi *archein* = a comanda - şi organizată).
2. Protagonistul procesului este *omul* care acţionează şi exercită funcţia antreprenorială creativă.	2. Protagonistul procesului este *guvernantul* (democrat sau nu) şi *funcţionarul* (acea persoană care acţionează pentru a îndeplini ordinele şi reglementările administrative emanate de putere).
3. Relaţii de interacţiune socială sunt de tip *contractual*, iar părţile implicate schimbă bunuri şi servicii în conformitate cu nişte norme juridice de tip material (lege).	3. Relaţiile de interacţiune socială sunt de *tip hegemonic*, în care unii comandă iar ceilalţi se supun. Dacă este vorba de o"democraţie socială","majorităţile" constrâng"minorităţile".

PROCESUL SOCIAL SPONTAN Fondat pe funcţia antreprenorială (interacţiune socială ne-agresată)	**SOCIALISMUL (Agresiune instituţională şi sistematică contra funcţiei antreprenoriale şi acţiunii umane)**
4. Predomină *conceptul tradiţional de lege în sens material, înţeleasă ca normă abstractă de conţinut general*, care se aplică tuturor în mod egal fără a ţine cont de vreo circumstanţă particulară.	4. Predomină *directiva* sau *regulamentul* care reprezintă un ordin specific de conţinut concret care obligă la anumite lucruri în circumstanţe particulare şi care nu se aplică tuturor, în mod egal.
5. Legile şi instituţiile care fac posibil procesul social nu au fost create de o manieră deliberată, ci au o origine *evolutivă şi cutumiară*, incorporează un volum enorm de de experienţe şi informaţie practică acumulată de-a lungul a generaţii şi generaţii.	5. Directivele şi regulamentele sunt emanaţii deliberate ale *puterii organizate*, destul de imperfecte şi eronate dată fiind situaţia de ignoranţă ineradicabilă în care se găseşte mereu puterea în relaţie cu societatea civilă.
6. Procesul spontan face posibilă *pacea socială* deoarece fiecare actor, într-un cadru legal, profită de cunoştinţele sale practice şi *urmăreşte ţeluri personale*, cooperând pacific cu ceilalţi şi disciplinându-şi spontan comportamentul în funcţie de ceilalţi, care urmăresc scopuri diferite.	6. Cere ca un scop sau un ansamblu de scopuri *să fie impus* tuturor celorlalte prin sistemul de directive. Generează conflicte şi violenţe sociale insolubile şi interminabile, care împiedică, astfel, viaţa socială.
7. *Libertatea* este înţeleasă ca absenţă a coerciţiei sau agresiunii (atât instituţional cât şi asistematic).	7."Libertatea" este înţeleasă ca putere de a atinge scopuri concrete dorite la un moment dat (printr-un simplu act de voinţă, ordin sau capriciu).
8. Predomină sensul tradiţional	8. Predomină sentimentul ilegitim

PROCESUL SOCIAL SPONTAN Fondat pe funcţia antreprenorială (interacţiune socială ne-agresată)	**SOCIALISMUL (Agresiune instituţională şi sistematică contra funcţiei antreprenoriale şi acţiunii umane)**
al *justiţiei,* care presupune aplicarea legii materiale de o manieră egală tuturor, independent de rezultatele concrete pe care le produce procesul social. Unica egalitate vizată de lege este *egalitatea în faţa legii*, aplicată de către o justiţie oarbă în faţa diferenţelor dintre oameni.	al"justiţiei în rezultate" sau"*justiţiei sociale*", înţeleasă ca *egalitate în rezultatele* procesului social; nu se ţine cont de comportamentul (corect sau incorect din punct din punctul de vedere al dreptului) indivizilor implicaţi.
9. Predomină relaţiile de tip *abstract, economic şi comercial.* Conceptele bastarde de loialitate,"solidaritate" şi ordine ierarhică nu sunt luate în calcul. Fiecare actor îşi disciplinează comportamentul pe baza normelor de drept material şi participă la o *ordine socială universală*, pentru el neexistând nici"prieteni", nici"duşmani", nici apropiaţi, nici străini, ci doar nenumăraţi indivizi, cei mai mulţi necunoscuţi, cu care interacţionează de o manieră reciproc satisfăcătoare şi din ce în ce mai mai complexă şi amplă (sensul corect al termenului *solidaritate*).	10. Predomină"*politicul*" în viaţa socială iar relaţiile sociale sunt de tip tribal: a) *loialitate* faţă de grup şi şeful său; b) respectarea *ordinii ierarhice*; c) ajutorarea"aproapelui" cunoscut ("solidaritate") şi uitare, inclusiv dispreţul, faţă de"ceilalţi", mai mult sau mai puţin cunoscuţi, membri ai altui trib, trataţi cu precauţie sau chiar consideraţi"duşmani" (sensul eronat şi miop al termenului"solidaritate").

7

Renaşterea Şcolii Austriece

7.1 Criza analizei echilibrului şi a formalismului matematic

Cele trei decenii cuprinse între Cel De-al Doilea Război Mondial şi anul 1975 consemnează triumful ”sintezei neoclasico-keynesiene” şi al formalismului matematic specific analizei echilibrului în ştiinţa economică. În această perioadă, analiza echilibrului devine regina ştiinţei economice; totodată, trebuie să constatăm existenţa a două mari curente în ceea ce priveşte utilizarea noţiunii de echilibru de către economiştii acestei epoci.

Un prim grup este condus de către Samuelson care, după publicarea *Fundamentelor analizei economice* (Samuelson, 1947), devine alături de Hicks, pionerul elaborării sintezei neoclasice keynesiene. Samuelson îmbrăţişează explicit teoria lui Lange şi Lerner asupra posibilităţii socialismului de piaţă (Samuelson, 1947: 217 şi 232) şi acceptă, deci, fără rezerve, poziţia adoptată de către autorii neoclasici contra provocării ridicate de teorema imposibilităţii socialismului, descoperită de către Mises. Pe deasupra,

Samuelson îşi fixează ca obiectiv explicit reconstruirea ştiinţei economice, utilizând limbajul matematic, ceea ce îl determină să propună multiple ipoteze simplificatoare care îndepărtează din modelele sale o mare parte a bogăţiei şi complexităţii proceselor reale ale pieţei. Astfel, încet-încet, mediul pe care îl comportă analiza (formalismul matematic) se confundă cu mesajul, în sensul că se obţine claritatea sintactică cu preţul conţinutului semantic al diferitelor analize economice şi se ajunge chiar la a refuza statutul ştiinţific teoriilor mai realiste sau economiei literare (Boettke, 1997:11-64).

Teoreticienii acestui prim grup, din care fac parte Kenneth Arrow, Gérard Debreu, Frank Hahn şi, mai recent, Joseph Stiglitz, acceptă modelul echilibrului concurenţial în temeni normativi, ca un ideal spre care ar trebui să tindă economia, astfel încât, de fiecare dată când ei constată că realitatea nu coincide cu echilibrul în concurenţa perfectă, ei cred că au reuşit să identifice"un eşec al pieţei" ceea ce justifică intervenţia *prima facie* a statului, cu scopul de a orienta realitatea spre un ideal reprezentat de echilibrul general.

Ca reacţie la acest grup, în interiorul curentului dominant, se constituie un al doilea grup de economişti formaţi de către teoreticienii echilibrului care sunt, totodată, partizanii economiei de piaţă. Aceşti economişti se regrupează, esenţialmente, în jurul Şcolii de la Chicago şi cuprinde, ca principali reprezentaţi, autori ca Milton Friedman, George Stigler, Robert Lucas sau Gary Becker; pentru toţi, punctul de vedere economic va fi exclusiv construit pe modelul de echilibru, principiul maximizării şi ipoteza constanţei.

Reacţia acestor economişti, care, deşi teoretizează echilibrul, apără economia de piaţă contra teoriei"eşecurilor pieţei" a primului grup, constă în menţinerea tezei după care modelul de echilibru se află foarte aproape de realitate; ei explică, de asemenea, urmând postulatele Şcolii alegerilor

publice că, în orice caz, defectele sectorului public vor fi superioare celor din sectorul privat.

Teoreticienii Şcolii de la Chicago cred, că astfel, se imunizează contra atacului teoreticienilor"eşecurilor pieţei" şi intenţionează să demonstreze, prin analiza lor, că intervenţia statului în economie nu este necesară. După ei, dacă realitatea este foarte asemănătoarea echilibrului concureţial, piaţa reală ar fi suficientă în sens paretian şi n-ar fi nevoie de intervenţie mai ales că acţiunea combinată a politicienilor, votanţilor şi birocraţilor nu pare să fie lipsită de grave defecte.

Aşa că, postura celor două grupuri ale curentului dominant este foarte criticabilă din punctul de vedere al concepţiei dinamice a pieţei propusă de Şcoala Austriacă.

În ceea ce priveşte modelele teoreticienilor Şcolii de la Chicago, austriecii afirmă că întreg efortul acestora se sprijină pe trei ipoteze iniţiale: echilibru, maximizare şi stabilitate. Austriecii argumentează că înainte de a conchide că realitatea se află foarte aproape de modelul de echilibru, teoreticienii de la Chicago ar trebui să dezvolte o teorie asupra procesului real al pieţei, care ar explica de ce el este aproape de echilibru, dacă aşa ceva se poate întâmpla în realitate. Cu alte cuvinte, teoreticienii de la Chicago păcătuiesc prin utopism şi se dovedesc în mod inutil vulnerabili în faţa oponenţilor lor ideologici din primul grup, într-un anume sens, mai realişti.

Din punctul de vedere al Şcolii Austriece, teoreticienii"eşecurilor pieţei" comit importante erori. Într-adevăr, acest grup de teoreticieni ignoră efectele dinamice ale coordonării care, stimulate de către funcţia antreprenorială, există pe orice piaţă reală. Ei cred că este posibilă, într-un anume fel, apropierea de idealul echilibrului general graţie intervenţiei statului, ca şi cum planificatorii ar putea ajunge să obţină o informaţie de care, în realitate, nu dispun niciodată. Pentru austrieci, teoreticienii"eşecurilor pieţei" nu păcătuiesc prin utopism; dimpotrivă, eroare lor constă în a crede că

lumea este mai rea decât în realitate deoarece, centrându-se pe analizele lor asupra echilibrului, chiar ca punct de referinţă, ei ignoră procesul real de coordonare existent pe piaţă şi nu îşi dau seama că dezechilibrul, pe care ei îl critică atâta, este, de fapt, mai mult decât o imperfecţiune sau un eşec al pieţei, caracteristica cea mai naturală a lumii reale şi că procesul real al pieţei este, în orice caz, mai bun decât orice altă alternativă umană accesibilă.

În consecinţă, principalele probleme teoretice identificate de către economiştii autrieci în grupul teoreticienilor defectelor pieţei, cu excepţia analizei alegerilor publice, sunt: mai întâi, ei nu ţin cont că aceste măsuri de intervenţie pe care le preconizează pentru a se apropia de lumea reală a modelului de echilibru pot afecta foarte negativ - şi aceasta se întâmplă în realitate – procesul antreprenorial de coordonare care are loc în lumea reală; şi, în al doilea rând, ei presupun că responsabilul intervenţiei publice poate ajunge să dispună de o informaţie mult superioară celei concepute, teoretic, ca fiind accesibilă.

Propunerea teoreticienilor Şcolii Austriece constă, deci, în a depăşi ambele maniere de abordare a echilibrului (cea Şcolii de la Chicago şi cea a teoreticienilor eşecurilor pieţei) şi a re-centra cercetarea, în domeniul ştiinţei economice, asupra procesului dinamic de coordonare antreprenorială care ar conduce, eventual, spre un echilibru de neatins în viaţa reală. Astfel, s-ar substiui centrul focal al muncii de cercetare, care acum este reprezentat de modelul echilibrului, prin analiza dinamică ce constă în studierea proceselor de piaţă şi s-ar evita atunci gravele carenţe care afectează cele două curente ale şcolii neoclasice.

Două exemple, unul din microeconomie şi altul din macroeconomie, ar putea ajuta la clarificarea propunerii economiştilor austrieci.

Primul exemplu priveşte dezvoltarea modernă a teoriei informaţiei care pleacă, în versiunea Şcolii de la Chicago, din cercetările de pionerat ale lui Stigler asupra"The economics of information" (Stigler, 1961). Stigler şi adepţii săi dn Şcoala de la Chicago concep informaţia de o manieră obiectivă, adică, ca pe o marfă care se vinde şi se cumpără pe piaţă în termeni de costuri şi profituri. Se recunoaşte că există informaţia în lumea reală, dar se afirmă că, în orice caz, că ignoranţa existentă reprezintă nivelul"optimal" al ignoranţei, deoarece căutarea de noi informaţii, obiectiv considerate, nu încetează decât atunci când costul marginal depăşeşte încasările sale marginale.

Teoreticienii"eşecurilor pieţei", conduşi de Grossman şi Stiglitz, dezvoltă, conform opticii care îi caracterizează, o analiză economică foarte diferită asupra informaţiei. Lumea reală se găseşte, după ei, într-un echilibru ineficient, în care se detectează următorul"eşec": cum agenţii economici gândesc că preţurile de piaţă transmit informaţia de o manieră eficientă, se produce un efect de"utilizator gratuit" sau *free rider* care face ca aceştia să nu se deranjeze în a achiziţiona informaţia suplimentară, de care ei au nevoie, deoarece aceasta este costisitoare. Pentru ei, concluzia este evidentă: piaţa tinde să producă un volum ineficient de scăzut de informaţie, ceea ce justifică intervenţia statului de fiecare dată când profiturile sale depăşesc costurile de control etc., derivate din această intervenţie (Grossman et Stiglitz, 1980).

După cum am afirmat deja la începtul acestei cărţi, principala problema a acestor două optici, din punctul de vedere al Şcolii Austriece, este aceea că ele tratează informaţia ca fiind ceva obiectiv, adică, ca şi cum informaţia ar fi fost"dată" într-un anumit loc (deşi, nu se ştie întodeauna unde). Austriecii consideră, spre deosebire de opticile Şcolii Neoclasice, că informaţia sau cunoaşterea este mereu ceva subiectiv, care nu poate fi dat, deoarece întreprinzătorii o

generează şi generează continuu, când simt o ocazie de câştig, adică, existenţa, în constelaţia mereu schimbătoare a preţurilor de piaţă, de discordanţe şi discrepanţe nesesizate în trecut. Acest lucru face ca informaţia antreprenorială să nu poată fi apreciată în termeni de costuri şi profituri, deoarece nu se cunoaşte valoarea sa atâta timp cât ea nu este descoperită antreprenorial; or, dacă nu se poate face această evaluare maximizatoare în termeni de costuri şi profituri, întreaga analiză a Şcolii de la Chicago se prăbuşeşte.

Pe de altă parte, atâta timp cât liberul exerciţiu antreprenorial nu este împiedicat sau jenat, nu se poate spune că există sub-producţie de informaţie pe piaţă deoarece nu există niciun standard care să permita a compara dacă informaţia reală, creată şi utilizată de către piaţă, este inferioară sau nu aşa-zisului volum"optimal" al informaţiei. Întreaga analiză asupra imposibilităţii teoretice a socialismului dezvoltată de către austrieci este direct aplicabilă aici, în sensul că organul de control nu ar putea niciodată să depăşească abilitatea creativă şi antreprenorială a agenţilor economici protagonsişti ai procesului pieţei. După cum am văzut, Juan de Mariana indicase, acum multă vreme, că este de neconceput ca orbul să poată ghida pe cei care văd (chiar dacă nu văd *perfect* sau au doar un ochi).

Al doilea exemplu priveşte diferitele ipoteze teoretice referitoare la piaţa muncii. Este bine-cunoscut faptul că teoreticienii noii macroeconomii clasice ai Şcolii de la Chicago au atacat frontal iraţionalitatea implicită din ipoteza keynesiană privind caracterul salariilor şi care presupune că acestea sunt rigide la diminuare în termeni nominali. După cum am văzut, Şcoala de la Chicago apreciză că ignoranţa existentă pe piaţă este, prin definiţie"optimală"; mai precis, dacă cineva nu are un loc de muncă înseamnă că preferă să caute o slujbă mai bună decât să accepte ceea ce i se oferă; astfel, se trage concluzia că nu poate exista niciun tip de şomaj

involuntar pe o piaţă reală. Dacă există crize economice care afectează gradul de ocupare, acestea sunt datorate fie succesiunilor de schimbări ne-anticipate în oferta monetară, care îi împiedică pe agenţi să distingă clar între variaţiile preţurilor relative având o cauză reală subiacentă şi variaţiie nivelului general al preţurilor datorate inflaţiei (Lucas, 1977), fie, pur şi simplu, unei apariţii bruşte a şocurilor externe ale ofertei sau de tip real (Kydland et Prescott, 1982).

Noii keynesieni (Shapiro şi Stiglitz, 1984; Salop, 1979) au dezvoltat, la rândul lor, diferite modele de echilibru de sub-ocupare, care rezultă din activitatea maximizatoarea a agenţilor ce operează într-un context al"ipotezei salariilor de eficienţă". Conform acestei ipoteze, nu se consideră că salariile sunt determinate de productivitate ci se apreciază, dimpotrivă, că aceasta este determinată de către salarii; altfel spus, că întreprinzătorii menţin, cu scopul de a stimula muncitorii proprii, salarii de echilibru foarte ridicate, incapabile de"goli" piaţa muncii. Ambele optici sunt, din nou, serios criticabile din punctul de vedere al concepţiei dinamice a pieţei, concepţie apărată de Şcoala austriacă. Într-adevăr, a considera că şomajul este în întregime voluntar, în conformitate cu ipoteza teoreticienilor de la Chicago, relevă o lipsă totală de realism, deoarece înseamnă a admite că în orice moment, procesul real de coordonare, în care constă piaţa, s-a produs deja, şi că starea de repaus final, descrisă de modelul de echilibru, a fost atinsă. Totuşi, piaţa reală se găseşte într-o"situaţie" permanentă de dezechilibru şi chiar, în absenţa restricţiilor instituţionale (legi ale salariului minim intervenţii sindicale, etc.), este destul de posibil ca mulţi muncitori, doritori să lucreze pentru anumiţi întreprinzători (şi, viceversa), să rămână în şomaj şi nu ajung niciodată să se cunoască între ei (cu antreprenorii) sau deşi ajung să se cunoască lasă să treacă oportunitatea reciproc avantajoasă de a semna un contract de

muncă din cauza insuficienţei de perspicacitate antreprenorială.

Pe de altă parte, dacă ne referim la teoreticienii"ipotezei salariului de eficienţă", faptul de a considera că în absenţa restricţiilor legale sau sindicale, situaţiile de şomaj involuntar se vor menţine la infinit din cauza"salariului de eficienţă", se izbeşte frontal cu dorinţa antreprenorială a muncitorilor şi angajatorilor de a obţine profit şi a evita pierderile. Într-adevăr, dacă cer un salariu prea ridicat şi nu îşi găsesc de lucru, muncitorii vor tinde să îşi reducă pretenţiile; iar dacă anumiţi agenţi economici (precum antreprenorii) îşi plătesc prea scump muncitorii pentru a-i menţine motivaţi, şi, apoi, descoperă că ar putea găsi muncitori similari sau mai buni la salarii inferioare, este evident că ei vor sfârşi prin a decide să îşi schimbe strategia, sau se vor vedea obligaţi să facă aşa ceva, dacă doresc să supravieţuiască pe piaţă; iar toate acestea fără a fi nevoie de menţionat că noii keynesieni ignoră gravele defecte produse asupra ocupării de către intervenţia etatică asupra pieţei muncii, înţeleasă ca un proces dinamic.

Din punctul de vedere al Şcolii Austriece, ciclul economic nu este un fenomen în întregime extern, cum ar spune teoreticienii de la Chicago (adică, produs de schimbări neanticipate, şocuri reale, etc.), nici total endongenă, cum cred keynesienii (adică, rezultată din rigidităţi nominale sau reale, sau din ipoteza salariului de eficienţă, etc.). Pentru austrieci, ciclul economic este, mai curând, rezultatul instituţiilor monetare şi de credit (sistemul bancar cu rezervă fracţionară organizat de către o bancă centrală) care, deşi considerate astăzi tipice pieţei, nu sunt născute dintr-o evoluţie naturală, ci au fost impuse cu forţa din exterior şi generează grave discrepanţe în procesul de coordonare intertemporală a pieţei (Huerta de Soto, 1998).

Aşadar, se poate concluziona că viziunea dinamică a pieţei, dezvoltată de către teoreticienii Şcolii Austriece, retuşează imperfecţiunile şi suavizează concluziile extreme la care se ajunge ca rezultat al celor două curente ale echilibrului (Şcoala de la Chicago şi noii keynesieni), furnizând o doză de realism analizei care evită gravele erori teoretice şi de politică economică ce îşi au fundamentele în ambele curente ale gândirii neoclasice.

De aceea, nu ar trebui să mire dacă dacă se consideră că Ştiinţa economică din zilele noastre, dominată de formalismul matematic teoreticienilor echilibrului de ambele nuanţe, traversează o profundă criză. Aceasta se datorează, în principal, următoarelor motive; în primul rând, preocuparea predominantă a teoreticienilor pentru stările echilibru, care nu au nimic de a face cu realitatea, dar care sunt singurele ce pot fi analizate cu metodele matematice; în al doilea rând, uitarea totală, sau studierea dintr-un punct de vedere nefericit, a rolului proceselor dinamice de piaţă şi al concurenţei ce se produc în viaţa reală; în al treilea rând, insuficienta atenţie acordată rolului jucat pe piaţă de către informaţia subiectivă, cunoaştere şi procesele de învăţare; în al patrulea rând, utilizarea nediscriminată a agregatelor macroeconomice şi uitarea faptului că ea implică studiul coordonării între planurile agenţilor individuali care participă pe piaţă. Toate aceste motive explică lipsa înţelegerii, din partea ştiinţei economice actuale, asupra celor mai importante probleme ale vieţii economice reale din timpurile noastre şi, prin urmare, situaţia de criză şi discreditarea crescând în care se găseşte disciplina noastră. Motivele menţionate au o cauză comună: lipsa de realism a ipotezelor şi tentativa de aplicarea a unei metodologii specifice ştiinţelor naturale unui domeniu care le este total străin: cel al ştiinţelor acţiunii umane. Cu singuranţă, situaţia actuală de criză a disciplinei este cea care explică, renaşterea importantă cunoscută de către Şcoala Austriacă

după 1974; aceasta a fost capabilă de a prezenta o paradigmă alternativă, mult mai realistă, coerentă şi fecundă pentru reconstrucţia ştiinţei noastre.

7.2 Rothbard, Kirzner şi renaşterea Şcolii Austriece

Acordarea Premiului Nobel pentru economie în 1974, adică anul imediat următor morţii lui Mises, celui mai strălucit discipol al acestuia, Friedrich Hayek, împreună cu discreditul în creştere al teoriei macroeconomice keynesiene şi prescripţiilor intervenţioniste manifestate începând cu recesiunea inflaţionistă din anii 1970, au dat un nou impuls dezvoltării doctrinare a Şcolii Austrice (Kirzner, 1987: 148-150).

În această renaştere a Şcolii Austriece rolurile de protagonişti au fost jucate de doi dintre cei mai străluciţi discipoli pe care i-a avut Mises în Statele Unite, Murray N. Rothbard şi Israel Kirzner.

Rothbard s-a născut la New York în 1926 în sânul unei familii de emigranţi evrei, originari din Polonia. Rothbard şi-a luat doctoratul la Universitatea din Columbia din New York, sub patronajul vecinului său, celebrul economist Arthur Burns. El a intrat în contact din întâmplare cu seminarul pe care Ludwig von Mises îl ţinea la Universitatea din New York şi devine, imediat, unul dintre participanţii cei mai tineri, străluciţi şi promiţători. Rothbard a devenit, cu timpul, profesor de economie la Universitatea Politehnică din New York şi, mai târziu, profesor emerit de economie la Universitatea Nevada din Las Vegas, până la neaşteptata sa moarte, la 7 ianuarie 1995. El a fost unul dintre gânditorii cei mai coerenţi, multidisciplinari şi ambiţioşi ai Şcolii Austriece şi ai fundamentării filosofice jusnaturaliste a liberalismului economic. A lăsat mai mult de douăzeci de cărţi şi sute de articole, prin care importante lucrări de istorie economică, ca

America's Great Depression (Rothbard, 1975), şi importante lucrări de teorie economică, printre care pot fi citate tratatul său de economie *Man, Economy and State* (Rothbard, 1993) şi *Power and Market* (Rothbard, 1977). În sfârşit, Edward Elgar a publicat recent în Anglia, în două volume, o antologie cu articolele sale cele mai interesante, intitulată *Logic of Action* (Rothbard, 1997: vol. I şi II). Tot Edward Elgar a publicat în Anglia cele două volume ale operei sale postume asupra *Istoriei gândirii economice din punctul de vedere al Şcolii Austriece*, care a fost recent tradusă în spaniolă (Rothbard, 1999; 2000).

La rândul său, Israel Kirzner s-a născut în Anglia în 1930 şi, după nenumărate vicisitudini familiale, a ajuns să absolve o specializare de administrare a întreprinderii la Universitatea din New York. Tot printr-o întâmplare (mai avea nevoie de câteva credite pentru a-şi finaliza licenţa şi a decis să participe la seminarul predat de către profesorul cu cele mai multe publicaţii, rezultând acest Mises) a intrat în contact cu marele gânditor austriac şi a devenit rapid în participant neobosit la seminarul misesian la Universitatea din New York. Pe deasupra, Kirzner şi-a dat seama că vocaţia sa era de a preda şi, de aceea, devine profesor de economie chiar la Universitatea din New York unde rămâne până la pensie. El se specializează în devoltarea concepţiei dinamice şi antreprenoriale şi în studiul consencinţelor sale coordonatoare asupra pieţei fiind autorul unor cărţi importante asupra acestei teme, dintre care putem remarca *Competition and entrepreneurship* (Kirzner, 1998), *Perception, opportunity and profit* (Kirzner, 1979) şi *Discovery and the capitalist process* (Kirzner, 1985). Kirzner a explorat, de asemenea, implicaţiile concepţiei sale dinamice a antreprenoriatului în domeniul eticii sociale *Discovery, Capitalism and Distributive Justice* (Kirzner, 1995). În fine, datorăm acestui autor nenumărate articole asupra teoriei

economice austriece, în general, şi asupra antrepenoriatului, în special, el fiind capabil să elaboreze, aici, o viziune a proceselor de piaţă, impulsionate prin intermediul antreprenoriatului, foarte sugestivă şi perfecţionată şi care, în mare măsură, a fost prezentată deja în capitolul a doilea al cărţii.

Renaşterea Şcolii Austriece se datorează unui grup important de tineri teoreticieni din mai multe universităţi din Statele Unite şi Europa. Printre universităţile americane, ar trebui amintite Universitatea din New York (cu Mario J. Rizzo şi Israël M. Kirzner), Universitatea George Mason University (cu Peter J. Boettke, Donald Lavoie şi Karen Vaughn) şi Universitatea Auburn (unde predau profesorii Roger Garrison, Joseph T. Salerno şi Hans Hermann Hoppe), în timp ce alţi importanţi economişti austrieci precum Gérald P. O'Driscoll, Lawrence White şi George Selgin, profesează în alte instituţii. În ceea ce priveşte Europa, ar trebuie citaţi profesorii Stephen Littlechild şi Norman P. Barry, de la Universitatea din Buckingham, profesorii William J. Keizer şi Gerrit Meijer în Olanda, profesorul Raimundo Cubeddu în Italia, profesorii Pascal Salin, Jorg Guido Hülsmann, şi Jacques Garello în Franţa, profesorul José Manuel Moreira, de la Universitatea din Porto, Portugal; în Spania, există un grup tot mai numeros de profesori şi cercetători interesaţi de Şcoala Austriacă care, conştient de marea responsabilitate universitară şi ştiinţifică pe care o presupune recunoaşterea originii spaniole a Şcolii (explicată în capitolul al treilea), se consolidează rapid (profesorii Rubio de Urquía, José Juan Franch, Ángel Rodriguez, Oscar Vara, Javier Aranzadi del Cerro, Gabriel Calzada, Philipp Bagus, etc.).

În acelaşi timp, de-a lungul ultimilor douăzeci şi cinci de ani, publicarea de cărţi şi de monografii ai autorilor Şcolii Austriece de economie s-a multiplicat, existând de ani buni două reviste ştiinţifice specializate, în care aceştia îşi publică

rezultele cercetărilor: *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, publicată trimestrial de către Transaction Publishers în États Unis, *Review of Austrian Economics*, care apare de două ori pe an, publicată de către *Kluwer Academic Publishers* în Olanda *şi Procesos de Mercado*, publicată Universitatea Rey Juan Carlos din Madrid şi Union Editorial.

În sfârşit, regulat au loc congrese şi întâlniri internaţionale unde se dezbat activ contribuţiile contemporane cele mai polemice şi mai noi ale Şcolii Austriece moderne de economie şi la care asistă profesori şi cercetători din lumea întreagă, specializaţi în domeniu.

7.3 Programul actual de cercetare al Şcolii Austriece şi previzibila sa contribuţie la evoluţia şi dezvoltarea viitoare a ştiinţei economice

Căderea Zidului Berlinului (şi odată cu el, a socialismului real) a avut o repercusiune puternică asupra paradigmei neoclasice, dominantă până atunci, şi, în general, asupra modului de a face ştiinţă economică. Pare evident că ceva foarte important a eşuat în ştiinţa economică, când un eveniment atât de grav, cu unica excepţie a Şcolii austriece, nu putut fi analizat adecvat şi anticipat de către paradigma neoclasică. Din fericire, în prezent şi graţie loviturii dure primite, suntem în postura de a evalua corect natura şi nefericita graduare a"gafelor teoretice" ale paradigmei neoclasice, care a împiedicat până acum, în mare măsură, evaluarea şi interpretarea de o manieră suficient de clară a evenimentelor sociale cele mai importante. În plus, nu ar fi nevoie de a pleca de la zero în necesara reconstrucţie a ştiinţei economice, deoarece o mare parte a instrumentelor analitice de utilizat de acum încolo au fost deja elaborate şi perfecţionate ca urmare a nevoii teoreticienilor Şcolii Austriece de a explica, apăra şi clarifica poziţiile lor de-a lungul

dezbaterilor succesive contra paradigmei scientiste, la care au participat după fondarea Şcolii.

Deşi nu este posibil să enumerăm aici toate sectoarele disciplinei afectate de situaţia actuală şi cu atât mai puţin să dezvoltăm în detaliu noul conţinut al acestora pe care l-ar putea dobândi graţie contribuţiilor Şcolii Austriece, putem, totuşi, să citãm câteva, cu titlu de exemplu.

În primul rând, trebuie să menţionăm teoria coerciţiei instituţionale, care se naşte ca o generalizare a analizei austriece a socialismului. Într-adevăr, s-a afirmat deja că orice act antreprenorial presupune descoperirea unei informaţii noi, transmiterea ei pe piaţă şi coordonarea comportamentelor discordante a fiinţelor umane, şi totul de o manieră evolutivă şi spontană, care face posibilă viaţa în societate. Este, deci, evident că exercitarea sistematică şi instituţională a coerciţiei, presupusă de socialism şi intervenţionism, împiedică, într-o măsură mai mică sau mai mare, nu doar crearea şi transmiterea informaţiei, ci şi, ceea ce este cel mai grav, procesul spontan de cooperare a comportamentelor ne-adaptate a fiinţelor umane şi, deci, supravieţuirea coordonată a procesului social. Astfel, se deschide un întreg domeniu de cercetare pentru a analiza discordanţele pe care la produce intervenţionismul economic în toate sferele afectate iar acesta reprezintă unul dintre sectoarele promiţătoare pentru viitoarea muncă de cercetare a specialiştilor disciplinei noastre.

În al doilea rând, trebuie abandonată mult prea răspândita teorie funcţională a determinării preţurilor şi înlocuirea sa printr-o teorie a preţurilor care explică faptul că ele se formează dinamic şi sunt rezultatul unui proces secvenţial şi evolutiv animat de către forţa funcţiei antreprenoriale, adică de către acţiunile umane ale actorilor implicaţi şi nu de către intersectarea curbelor sau funcţiilor mai mult sau mai puţin misterioase şi, în orice caz, lipsite de

caracteristici reale, deoarece informaţia ipotetic necesară pentru a le cunoaşte şi trasa nici măcar nu există în mintea actorilor implicaţi.

În al treilea rând, trebuie menţionată dezvoltarea teoriei austriece a *concurenţei* şi *monopolului*, care necesită abandonarea şi reconstruirea grosierei teorii statice a pieţelor, prezentată în manualele universitare, susbstituind-o printr-o teorie a concurenţei înţeleasă ca un proces dinamic de rivalitatea net antreprenorială, care lipseşte de importanţă şi face inexistente problemele de monopol luate în sensul lor tradiţional şi îşi fixează atenţia pe restricţiile instituţionale asupra exercitării antreprenoriatului în oricare sector al pieţei. Pe deasupra, un corolar important de politică economică al analizei austriece asupra concurenţei şi monopolului este cel al necesităţii de a reconsidera întreaga politică şi legislaţie *anti-trust,* care, din punct de vedere austriac, devine, în mare măsură, dăunătoare şi superfluă (Kirzner, 1998-1999: 67-77; Armentano, 1972).

În al patrulea rând, concepţia subiectivistă a Şcolii austriece afectează profund, după cum s-a văzut, teoria capitalului şi a dobânzii. Este necesar ca noua teorie a capitalului să fie inclusă în programele de studiu ale facultăţilor de economie, pentru a depăşi carenţele actuale ale concepţiei macroeconomice care ignoră procesele de coordonare microeconomică observabile în structura productivă a lumii reale.

În al cincilea rând, teoria monedei, a creditului şi a pieţelor financiare este poate, din punctul de vedere a Şcolii Austriece, provocarea teoretică cea mai importantă pentru ştiinţa noastră în viitorul apropiat deoarece”decalajul teoretic” pe care îl reprezenta analiza socialismului fiind acoperit, domeniul cel mai puţin cunoscut şi, în acelaşi timp, cel mai important este domeniul monetar, în care coerciţia sistematică a băncilor centrale, erorile metodologice şi confuzia teoretică

domnesc. Relaţiile sociale în care este implicată moneda sunt, de departe, cele mai abstracte şi mai dificil de a fi înţelese, în sensul că volumul de cunoaştere pe care ele îl produc este cel mai vast, complex şi insesizabil, ceea ce face ca intervenţia în acest domeniu să fie, fără nici un dubiu, cea mai nocivă şi dăunătoare şi, în ultimă instanţă, responsabila directă de apariţia succesivă şi regulată a recesiunilor economice (Huerta de Soto, 1998).

Teoria *creşterii şi sub-dezvoltării economice*, fondată pe echilibru şi pe agregatele macroeconomice, a fost elaborată fără a ţine seama cont de veritabilul protagonist al procesului: fiinţa umană cu perspicacitatea sa şi cu propria creativitate antreprenorială. De aceea, este necesară reconstruirea întregii teorii a creşterii şi sub-dezvoltării, eliminând elementele justificative ale coerciţiei instituţionale, care a făcut-o, până acum, nocivă şi sterilă, şi axând-o pe studiul teoretic al procesului de descoperire a oportunităţilor de dezvoltare care rămân neexploatate în lipsa elementului antreprenorial indispensabil care este, cu siguranţă, cheia pentru ieşirea din sub-dezvoltare.

Ceva similar trebuie spus în legătură cu aşa-zisa economie a bunăstării care, fondată pe fantasmagoricul concept paretian al eficienţei, este lipsită de interes şi inutilă, deoarece utilizarea sa operativă necesită un context static şi de deplină informare care nu există niciodată în viaţa reală. În consecinţă, eficienţa, dincolo de criteriile paretiene, depinde de capacitatea funcţiei antreprenoriale şi trebuie să fie definită în raport de aceasta, pentru a coordona spontan discordanţele apărute în situaţiile de echilibru (Cordato, 1992).

Teoria *bunurilor" publice"* a fost întodeauna construită în termenii strict statici ai paradigmei echilibrului, care presupune că circumstanţele ce determină"oferta agregată" şi"non-rivalitatea în consum" sunt date şi nu se vor schimba. Din punctul de vedere al teoriei dinamice a funcţiei

antreprenoriale, orice situaţie aparentă de bun public generează o oportunitate clară de a fi descoperită şi eliminată prin creativitatea antreprenorială corespunzătoare în domeniile juridic şi/sau tehnologic; astfel, din perspectiva Şcolii Austriece, ansamblul de bunuri publice tinde să se golească şi, astfel, să dispară unul dintre alibiurile cele mai utilizate pentru a justifica, în multe sectoare sociale, intervenţia statală în materie de economie.

Putem să ne referim, de asemenea, la programul de cercetare pe care teoreticienii austrieci l-au dezvoltat în domeniul şcolii *alegerilor publice* şi *analizei economice a dreptului şi instituţiilor*, domenii de cercetare care se zbat, actualmente, pentru a se debarasa de influenţa nesănătoasă a modelului static fondat pe informarea completă, şi care a dat naştere, la neoclasici, unei analize pseudo-ştiinţifice a multor legi, pe baza ipotezelor metodologice identice celor cu care s-a dorit, în epocă, justificarea socialismului (deplinei informări) şi care nu ţine cont de analiza dinamică şi evolutivă a proceselor sociale de tip spontan generate şi impulsionate de către antreprenoriat. Teoreticienii Şcolii Austriece consideră că este evident contradictorie pretenţia de a analiza normele şi regulile juridice fondate pe o paradigmă care, întocmai celei neoclasice, presupune, într-un context de stabilitate, existenţa deplinei informări (în termeni de certitudine sau de probabilitate) asupra profiturilor şi costurilor derivate. Într-adevăr, dacă această informaţie ar exista, regulile şi normele nu ar fi necesare şi ar putea fi înlocuite mai eficace de către simple directive. Dacă fiecare lucru justifică şi explică apariţia evolutivă a dreptului, atunci ignoranţa ineradicabilă este cea în care se scufundă în mod constant fiinţa umană.

Contribuţiile teoreticienilor austrieci, în general, şi ale lui Hayek, în particular au conferit un elan revoluţionar *teoriei populaţiei*. Pentru austrieci, omul nu este un factor omogen de producţie, dar este dotat cu o capacitate creativă înnăscută, de

tip antreprenorial, astfel încât creşterea populaţiei, departe de a constitui o frână sau un obstacol pentru dezvoltarea economică, este, simultan, motorul şi condiţia necesară pentru realizarea acesteia. S-a demonstrat că dezvoltarea civilizaţiei implică o diviziune mereu crescândă pe orizontală şi verticală a cunoaşterii practice, care nu devine posibilă decât dacă există, în paralel cu progresul civilizaţiei, o sporire a numărului de fiinţe umane capabile de a suporta volumul tot mai ridicat de informaţie practică utilizată la nivel social (Huerta de Soto, 1992: 80- 82). Aceste idei au fost dezvoltate, la rândul lor, de către cercetători de influenţă austriacă, precum Julian Simon, care le-au aplicat teoriei creşterii demografice din ţările din Lumii a Treia şi analizei efectelor economice avantajoase ale imigrării (Simon,1989 şi 1994).

În sfârşit, contribuţiile economiştilor austrieci capătă o foarte mare importanţă în domeniul analizei teoretice a justiţiei şi eticii sociale. Astfel, de exemplu, se remarcă nu doar analiza critică, de către Hayek, a conceptului de justiţie socială conţinută de volumul al doilea din *Drept, legislaţie şi libertate* dar şi opera recentă, deja citată privind *Creativitatea, capitalismul şi justiţia distributivă*, scrisă de Kirzner şi în care se demonstrează că orice fiinţă umană are dreptul la rezultatele propriei sale creativităţi antreprenoriale, analiză care o perfecţionează şi o completează pe cea deja efectuată, în acelaşi sens, de către Robert Nozick (Nozick, 1988). În ultimul rând, unul dintre cei mai străluciţi discipoli ai lui Rothbard, Hans Hermann Hoppe, a realizat o justificare excelentă aprioristică a dreptului de proprietate şi a pieţei libere, plecând de la criteriul habermesian după care argumentarea presupune existenţa şi respectul prealabil al proprietăţii oricărei persoane asupra propriului corp şi propriilor dotări; de aici, se deduce logic o întreagă teorie asupra pieţei libere şi capitalismului (Hoppe, 1989), care este complementară justificării jusnaturaliste a libertăţii pe care Rothbard o expune

în tratatul său clasic asupra *L'éthique de la liberté* (Rothbard, 1995).

S-ar putea menţiona multe alte domenii de cercetare la care ar putea să se extindă de o manieră fecundă progamul noii Şcoli Austriece de economie. Însă, noi estimăm că, prin scurta precizare a domeniilor menţionate, s-a ilustrat deja suficient calea viitoare a Ştiinţei economice, după debarasarea de viciile teoretice şi metodologice de care era atinsă serios până acum. Astfel că incorporarea punctului de vedere austriac de o manieră extinsă ar trebui să dea naştere, în secolul al XXI-lea, unei ştiinţe sociale mai realiste, ample, bogate, explicative, în serviciul umanităţii.

7.4 Răspunsuri la câteva critici şi comentarii

Vom răspunde acum câtorva critici făcute, de obieci, paradigmei austriece şi pe care noi le considerăm nefondate din motivele ce vor fi expuse. Criticile cele mai comune adresate austriecilor sunt următoarele:

A)"Ambele optici (austriece şi neoclasice) nu sunt incompatibile, ci, mai degrabă, complementare"

Aceasta este teza apărată de către autorii neoclasici doritori de a menţine o poziţie eclectică, care nu se opune deschis Şcolii austriece. Totuşi, austriecii consideră că această teză nu este, în general, decât o consecinţă regretabilă a nihilismului propriu naturalismului metodologic, după care orice metodă este valabilă iar singura problemă a ştiinţei economice cosntă în a alege, pentru fiecare problemă, metoda cea mai adecvată. Autorii asustrieci consideră, din contra, că aceasta nu este doar o încercare de imunizare a paradigmei neoclasice contra argumentelor critice pe la metodologia austriacă le-a lansat împotriva acesteia. Teza compatibilităţii ar fi fondată dacă metoda neoclasică (bazată pe echilibru,

stabilitate şi conceptul îngust de optimizare şi raţionalitate) ar corespunde veritabilului mod de a acţiona al fiinţelor umane şi nu ar tinde, cum cred austriecii, să vicieze serios analiza teoretică. De aici rezultă marea importanţă de a re-elabora concluziile teoretice neoclasice, însă prin folosirea metodologiei subiectiviste şi dinamice a austriecilor, cu scopul de a pune în evidenţă concluziile teoretice neoclasice care trebuie abandonate din cauza viciilor prezentate de analiza lor; altfel, este de neconceput să putem include în paradigma neoclasică realităţi umane care, spre deosebire de antreprenoriatul creativ, depăşesc de departe schema sa conceptuală a categoriilor. Încercarea de a forţa intrarea în corsetul neoclasic a realităţilor subiective ale fiinţei umane, pe care le studiază austriecii, conduce inevitabil fie la o caricaturizare grosieră a acesteia, fie la falimentul opticii neoclasice, copleşit de schema conceptuală mai realistă, mai completă, mai bogată şi mai explicativă a opticii austriece.

B)"Austriecii nu ar trebui să reproşeze neoclasicilor utilizarea de ipoteze simplificate, care ajută la înţelegerea realităţii"

Împotriva acestui argument, atât de des utilizat, economiştii austrieci răspund că a simplifica o ipoteză este un lucru, dar că ipoteza este complet ireală este cu totul şi cu totul altceva. Ceea ce austriecii reproşează neoclasicilor nu este simplificarea ipotezelor, ci tocmai faptul că ele sunt contrare realităţii empirice în felul în care se manifestă şi acţionează fiinţa umană (dinamic şi creativ). De aceea, irealismul esenţial al ipotezelor (nu simplificarea) neoclasice pune în pericol validitatea concluziilor teoretice, la care neoclasicii cred să ajungă în analiza lor a diferitelor probleme de economie aplicate studiate.

C)"*Austriecii nu reuşesc să îşi formalizeze propunerile teoretice*"

Acesta, de exemplu, este unicul argument contra Şcolii Austriece pe care îl formulează Stiglitz, în cartea sa recentă asupra modelelor de echilibru general (Stiglitz, 1994: 24-26). Am explicat deja motivele pentru care cea mai mare parte a economiştilor austrieci a arătat, la început, o mare reticenţă în utilizarea limbajului matematic în ştiinţa economică. Utilizarea formalismului matematic constituie, pentru ei, mai mult un viciu decât o virtute, deoarece ea constă într-un limbaj simbolic construit pe exigenţele lumii ştiinţelor naturale, ale ingineriei şi logicii, unde timpul subiectiv şi creativitatea antreprenorială lipsesc cu desăvârşire; de aceea, ea are tendinţa de a ignora caracteristicile cele mai esenţiale ale naturii fiinţei umane, protagonsitul proceselor sociale pe care economiştii ar trebuii să le studieze.

Matematicienii nu au răspuns încă (presupunând că o pot face) provocării de a concepe şi dezvolta o întreagă nouă"matematică", în stare să permită analiza capacităţilor creative ale fiinţei umane cu toate implicaţiile sale; fără să fi recurs, deci, la postulatele stibilităţii, care provin din lumea fizicii, şi după care s-au dezvoltat toate limbajele matematice cunoscute până acum. În opinia noastră, totuşi, limbajul ştiinţific ideal pentru a trata această capacitate creativă este cel pe care fiinţele umane l-au creat spontan, în decursul activităţii activităţii lor antreprenoriale cotidiene, şi care se concretizează în diverse limbi utilizate astăzi în lumea.

D)"Austriecii produc foarte puţine lucrări cu caracter empiric"

Aceasta reprezintă critica cea mai frecvent adresată Şcolii Austriece de către empirişti. Deşi austriecii acordă o mare importanţă rolului istoriei, ei recunosc că activitatea lor ştiinţifică se dezvoltă într-un domeniu foarte diferit, cel al

istoriei, care trebuie cunoscut înainte de a îl aplica realităţii sau de a-l ilustra prin fapte istorice. Însă, conform opticii austriece, există există un exces de lucrări empririce şi o relativă penurie de studii teoretice capabile de a ne permite să înţelegem şi să interpretăm ceea ce se întâmplă în realitate. Mai mult, ipotezele metodologice ale Şcolii Neoclasice (echilibru, maximizare şi stabilitate a preferinţelor), deşi facilitează aparent realizarea studiilor empirice şi"verificarea" anumitor teorii, ascund de multe ori relaţii teoretice concrete şi pot, în acest fel, să conducă la grave erori teoretice şi de interpretare vis-à-vis de ceea ce se întâmplă în realitate în fiecare moment şi în fiecare circumstanţă concretă a istoriei.

E)"Austriecii renunţă al predicţie în materie de economie"

Noi am văzut că austriecii sunt foarte umili şi prudenţi în ceea ce priveşte posibilităţile de predicţie ştiinţifică a viitorului, în chestiuni economice şi sociale. Ei nu se preocupă să construiască o schemă sau un arsenal de concepte şi legi teoretice care permit interpretarea realităţii şi ajutorarea indivizilor care acţionează (întreprinzători) în luarea deciziilor cu o mai mare probabilitate de succes. Deşi"predicţiile" austriecilor sunt doar calitative şi realizate în termeni strict teoretic, apare, totuşi, paradoxul că, în practică, supoziţiile lor fiind mai realiste (procesurile dinamice şi creativitatea antreprenorială), concluziile şi teoriile lor au mai mari şanse, spre deosebire de cele ale Şcolii Neoclasice, de" a face predicţii" juste în domeniul acţiunii umane. Două exemple făcute de austrieci ar putea fi anticiparea căderii socialismului real şi a Marii Depresiuni din 1929. Curios este faptul că aceste evenimente istorice critice nu au fost prezise de economiştii neoclasici.

F)"Austriecilor le lipsesc criteriile empirice pentru a îşi valida teoriile"

Conform acestei critici, deseori făcute de către empiriştii ce suferă de complexul Sfântului Apostol Toma -" nu cred dacă nu văd"-, nu putem şti care teorii economice sunt eronate decât recurgând la realitatea empirică. După cum am văzut, acest punct de vedere ignoră faptul că în economie,"dovada" empirică este întotdeauna discutabilă deoarece ea vizează fenomene istorice de natură complexă, care să ne permită experienţe de laborator unde să fie izolate fenomenele cele mai importante şi să fie menţinute constante alte aspecte care ar putea avea o influenţă. Cu alte cuvinte, legile economice sunt întotdeauna legi *ceteris paribus*, deşi realitatea istorică nu este niciodată stabilă. Conform austriecilor, validarea teoriilor se poate face lent, prin continua eliminare a viciilor din lanţul corespunzător de raţionamente logico-deductive, prin analiza şi revizuirea diferitelor verigi ale procesului de dezvoltare logico-deductivă a diferitelor teorii şi prin verificarea concordanţei sau neconcordanţei ipotezelor cu cazul istoric analizat concret. Dată fiind structura logică uniformă a spiritului uman, această activitate continuă de validare pe care şi-o propun austriecii este mai mult decât suficientă pentru a atinge acordul intersubiectiv între diferiţii protagonişti ai muncii ştiinţifice, acord care, totuşi, în ciuda apararenţelor înşelătoare, devine mult mai dificil de obţinut în relaţie cu fenomenele empirice care sunt mereu susceptibile la cele mai diverse şi contradictorii interpretări, din cauza caracterului lor foarte complex.

G)"*Acuzaţia de dogmatism"*

Această acuzaţie este din ce în ce mai puţin frecventă graţie importantei renaşteri a Şcolii Austriece din aceşti ultimi ani şi faptului că economiştii o înţeleg mai bine. Totuşi, mulţi

economişti au căzut pradă tentaţiei fragile de a discredita global întreaga paradigmă austriacă calificând-o"dogmatică", fără a se obosi să studieze în detaliu diferitele sale aspecte şi să încerce a răspunde criticilor pe care le făceau.

Bruce Caldwell, printre alţii, s-a arătat destul de critic vis-à-vis de acestă atitudine neoclasică de dispreţ şi indiferenţă cu privire la poziţiile metodologice ale austriecilor, pe care el a calificat –o dogmatică şi anti-ştiinţifică şi deloc justificată din punct de vedere ştiinţific. Astfel, Caldwell, criticând poziţia lui Samuelson vis-à-vis de austrieci, se întreabă:" Ce raţiuni se ascund în spatele acestui răspuns anti-ştiinfic la adresa praxeologiei ? Ele relevă, în orice caz, o suspiciune practică: capitalul uman al celor mai mulţi economişti s-ar dovedi extrem de redus şi ar deveni învechit, dacă praxeologia ar deveni operantă, într-o manieră generală, în disciplina noastră. Însă raţiunea principală, pentru care este respinsă metodologia lui Mises nu este atât de pragmatică. Pe scurt, preocuparea austriecilor pentru"fundamentele ultime" ale ştiinţei economice trebuie să pară absurdă, dacă nu perversă, tuturor economiştilor care au învăţat disciplinaţi metodologia lui Friedman şi sunt, deci convinşi că ipotezele nu au importanţă şi că predicţia este cheia... Indepedent de motivele sale, această reacţie contra praxeologiei, din partea paradigmei dominante, a fost dogmatică şi profund anti-ştiinţifică (Caldwell, 1994: 118-119).

Aroganţa şi dogmatismul rezultă, paradoxal, din maniera în care economiştii neoclasici prezintă ceea ce ei consideră ca fiind punctul de vedere cel mai caracteristic: ei se centrează exclusiv asuprea principiilor de echilibru, maximizare şi stabilitate a preferinţelor. Ei pretind, astfel, a îşi atribui monopolul concepţiei" economicului" şi fac linişte în jurul altor concepţii alternative, precum cea a austriecilor, pe care şi le dispută câmpul de cercetare ştiinţifică cu paradigma cea mai bogată şi mai realistă. Noi dorim ca, pentru binele

dezvoltării viitoare a disciplinei noastre, acest tip de dogmatism deghizat (a se reaminti, de exemplu, cazul lui Becker, 1995) să dispară definitiv.

7.5 Concluzie: o evaluare comparativă a paradigmei austriece

Evaluarea de succeselor comparative a diferitelor paradigme este, de obicei făcută, de către economiştii neoclasici, în acord cu esenţa poziţiei lor metodologice, în termeni strict empirici şi cantitativi. Astfel, de exemplu, ei obişuniesc să considere că un criteriu determinant al"succesului" unui punct de vedere metodologic este *numărul* de specialiştilor care îl adoptă. De asemenea, ei menţionează, deseori, *cantitatea* problemelor concrete care au fost, aparent,"rezolvate" în termeni operativi prin optica în cauză. Totuşi, argumentul"democratic" relativ al numărului de cercetători ce urmează această paradigmă este foarte puţin convingător (Yeager, 1997: 153, 165). Nu este vorba doar de faptul că, în istoria gândirii umane, şi, desigur, a ştiinţelor naturale, cea mai mare parte a cercetătorilor se înşală deseori, dar că, în plus, în materie economică, se află în faţa unei probleme suplimentare: dovada empirică nu este niciodată indiscutabilă, în sensul că doctrinele eronate nu sunt nici indentificate, nici repudiate imediat.

În plus, atunci când analizele teoretice fondate pe echilibru primesc o confirmare empirică aparentă, ele pot fi considerate valabile de-a lungul unei lungi perioade de timp, chiar dacă teoria economică subiacentă este eronată; deşi, finalmente eroarea teoretică conţinută de acestea sfârşeşte prin a ieşi la suprafaţă (precum aceste analize legate de soluţia operativă a problemelor istorice concrete), atunci când analizele nu mai sunt de actualitate, greşeala trece aproape neobservată.

Dacă se mai adaugă că există, până în prezent (şi va exista, fără îndoială, în viitor), o cerere naivă dar importantă şi efectivă, din partea numeroşilor agenţi sociali (mai ales, autorităţi publice, lideri sociali şi cetăţeni, în general), pentru predicţii concrete şi analize empirice şi"operative" relaţionate cu diverse măsuri posibile de politică economică şi socială, se poate înţelege că o asemenea cerere (precum cea de horoscop şi de predicţii astrologice) tinde a fi satisfăcută, pe piaţă, de către o ofertă de"analişti" şi de"ingineri sociali" ce oferă clienţilor ceea ce aceştia doresc, conservându-şi o aparenţă de respectabilitate şi legitimitate ştiinţifice.

Totuşi, aşa cum a afirmat Mises,"apariţia economistului profesionist constituie o sechelă a intervenţionsmului iar acesta nu reprezintă, astăzi, decât un specialist care încearcă să descopere formulele care permit guvernului să intervină mai bine în viaţa comercială. Aceştia sunt experţi în materie de legislaţie economică, legislaţie care nu aspiră actualmente decât la a perturba libera funcţionare a economiei de piaţă" (Mises, 1995: 1027). Ca atitudinea membrilor unei profesiuni de specialişti în intervenţii să fie, în ultimă instanţă, judecata finală care trebuie pronunţată asupra unei paradigme care, precum cea austriacă, delegitimează metodologic măsurile de intervenţia pe care ei le preconizează, este ceva care privează de sens argumentul"democratic". Dacă se recunoaşte, în plus, că în materie economică, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în domeniul ingineriei civile şi ştiinţelor naturale, se produc reculuri şi erori importante, care necesită mult timp pentru detectare şi corijare, atunci nu se mai poate accepta ca şi criteriu definitiv al succesului, numărul soluţiilor operative aparent reuşite, deoarece ceea ce pare astăzi"corect" în termeni operativi poate să pară, mâine, ca fiind fondat pe formulări teoretice eronate.

Împotriva criteriilor empirice ale succesului propunem un *criteriu calitativ*. În conformitate cu acest criteriu, o

paradigma ar avea mai mult succes dacă ea ar da naştere unui număr mai mare de dezvoltări teoretice corecte, de o importanţă relevantă pentru evoluţia umanităţii. Din acest punct de vedere, este evident că optica austriacă o depăşeşte clar pe cea neoclasică. Austriecii au fost capabili să elaboreze o teorie asupra imposibilităţii socialismului care, dacă ar fi fost luată în seamă, ar fi putut evita enormele suferinţe pentru rasa umană. Prăbuşirea istorică a socialismului real a ilustrat şi manifestat, printre altele, importanţa şi veridicitatea analizei austriece. Un lucru similar s-a produs în legătură cu Marea Depresiune din 1929 dar şi în alte domenii în care austriecii şi-au dezvoltat analiza dinamică asupra efectelor negative ale intervenţiei statului. Astfel, de exemplu, în materie monetară şi de credit, în domeniul teoriei ciclurilor economice, în cel ale re-elaborării teoriei dinamice a concurenţei şi monopolului, al analizei teoriei intervenţionismului, al articulării de noi criterii de eficineţă dinamică care substituie criteriile paretiene tradiţionale, al analizei critice a conceptului de"justiţie socială" şi, pe scurt, în ceea ce priveşte mai buna şi superioara înţelegere a pieţei ca proces de interacţiune socială stimulat prin forţa antreprenorială. Toate aceste exemple reprezintă succese calitative importante ale opticii austriece care contrastează cu gravele lacune şi insuficienţe (sau eşecuri) ale opticii neoclasice, printre care se remarcă în special incapacitate mărturisită de a recunoaşte şi anticipa la timp imposibilitatea teoretică şi şi consecinţele dăunătoare ale sistemului economic socialist. Astfel, economistul neoclasic Şcolii de la Chicago, Sherwin Rose, a sfârşit prin a recunoaşte că"falimentul planificării centrale din ultimul deceniu a fost o surpriză pentru cei mai mulţi dintre noi" (Rosen, 1997: 139-152). Un alt economist surprins a fost Ronald H. Coase, pentru care"nimic din ceea ce citisem sau ştiam nu sugera faptul că falimentul sistemului socialist avea să se producă" (Coase, 1997: 45).

Există câţiva economişti neoclasici, foarte curajoşi, ca Mark Blaug, care şi-au declarat finalmente apostazia faţă de modelul de echilibru general şi de paradigma statică neoclasică walrasiană, şi au conchis:" am sfârşit prin a-mi da seama, lent şi cu o extremă reticenţă, că teoreticienii Şcolii austriece aveau dreptate şi că toţi ceilaţi se aflau în eroare (Blaug şi De Marchi, 1991: 508). Mai recent, chiar Blaug s-a referit, din nou, la paradigma neoclasică, în legătură cu aplicarea sa pentru a justifica sistemul socialist, ca la ceva"atât de naiv din punct de vedere administrativ, încât te apucă râsul. Doar cei îmbătaţi cu teoria echilibrului static şi a concurenţei perfecte au putut înghiţi o asemenea tâmpenie. Eu am fost unul dintre cei care au înghiţit această concepţie când eram student, în anii 1950 iar astăzi nu pot decât să mai minunez de propria mea lipsă de perspicacitate" (Blaug, 1993: 1571).

Ceea ce pare clar este că dacă se doreşte a se învinge inerţia presupusă de cererea socială constantă de predicţii concrete, de reţete de intervenţie şi de studii empirice, care sunt uşor acceptate chiar dacă ele comportă vicii importante din punct de vedere teoretic, deghizate într-un context empiric unde este dificil de atins de dovezi indiscutabile cu privire la concluziile prezentate, ar fi nimerit de a extinde şi aprofunda, în domeniul ştiinţei noastre, optica subiectivistă propusă de Şcoala Austriacă. De aceea, *Methodenstreit-ul* Şcolii Austriece va continua atâta timp cât fiinţele umane vor prefera doctrinele care să le satisfacă în fiecare caz concret celor teoretic juste şi atâta timp cât va predomina acest orgoliu tradiţional sau această aroganţă raţionalistă fatală a fiinţei umane care o determină să presupună că ea dispune, în fiecare cirsumstanţă istorică concretă, de o informaţie superioară celei la care putem, cu adevărat, să ajungem (Hayek, 1997b). Împotriva acestor periculoase tendinţe ale gândirii umane, care vor tinde să apară mereu de o manieră recurentă, nu dispunem decât de metodologia mult mai realistă, mai fecundă

şi mai umanistă, dezvoltată până în prezent, de către teoreticienii Şcolii Austriece care, să sperăm, vor avea o influenţă din ce în ce mai mare în viitorul economiei.

BIBLIOGRAFIE

NOTĂ: cu scopul de a orienta cercetările ulterioare ale cititorilor dornici să-şi aprofundeze cunoştinţele asupra Şcolii Austriece am indicat cu un asterisc (*) operele care, din punctul de vedere al autorului, sunt mai importante şi mai semnificative.

Allais, M. (1989): *L'impôt sur le capital et la réforme monétaire*. Hermann Éditeurs, Paris.

Armentano, D. T. (1972): *The myths of Antitrust: economic theory and legal cases*. Arlington House, New York.

Azpilcueta, M. de (1965): *Comentario resolutorio de cambios*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.

Balmes, J. (1949):"Verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios". *Obras completas*, vol. 5, BAC, Madrid, 615-624.

Barrow, J. D., Tipler, F. J. (1986): *The Anthropic Cosmological Principle*. Oxford University Press, Oxford.

Becker, G. (1995):"The economic way of looking at behavior", în *The essence of Becker,* Febrero, R., Schwartz, P. (ed.), Hoover Institution, Stanford University, Stanford.

Berenguer, J. (1993): *El Imperio de los Habsburgo, 1273-1918*. Éd. Critica, Barcelona.

Bien Greaves, B., McGee, R. W. (1993): *Mises: An annotated bibliography*. Foundation for Economic Education, New York.

Bien Greaves, B. (1995): *Mises: An annotated bibliography, 1982-1993 Update*. The Foundation for Economic Education. New York.

Blaug, M., Marchi, N. de (ed.) (1991): *Appraising Economic Theories*. Edward Elgar, London.

Blaug, M. (1993):"Book Review", *The Economic Journal*, November, 1571.

Boettke, P. J. (1997):"Where did economics go wrong? Modern economics as a flight from reality", *Critical Review*, vol. II, nº 1, Winter, 11-64.

Böhm-Bawerk, E. von (1985):"Professor Clark's views on the genesis of capital", *Quartely Journal of Economics*, IX, 113-131.

_ (1959):"On the value of producer's goods and the relationship between value and cost", *Capital and Interest*, vol. II, cap. VIII, 97-115. Libertarian Press, South Holland, Illinois.

_ (1962a):"The ultimate standard of value", Shorter classics of Eugen von Böhm-Bawerk*. Libertarian Press, South Holland, Illinois, 303-370.
*_ (1962b):"The unresolved contradiction in the Marxian economic system", *Shorter classics of Eugen von Böhm-Bawerk*, 201-302, Libertarian Press, South Holland, Illinois.

_ (1986):"Historia y crítica de las teorías sobre el interés", vol. I din *Capital e Interés*. Fondo de la Cultura Económica, Mexico.

_ (1987):"La teoría de la explotación", *Lecturas de economía política*, Huerta de Soto, J. (ed.), vol. III, 101-201. Unión Editorial, Madrid.

_ (1998): *Teoría positiva del capital*, vol. II în *Capital e Interés*. Biblioteca de grandes economistas del siglo XX, Ediciones Aosta, Madrid.

_ (2000): *La conclusión del sistema marxiano*, Union Editorial, Madrid.

Brus, W., Laski, K. (1985): *From Marx to the market: socialism in search of an economct system*. Clarendon Press, Oxford.

Caldwell, B. (1994): *Beyond positivism: Economic methodology in thetwentieth century*. Routledge, London.

Cantillon, R. de (1978): *Ensayo sobre la naturaleza del comercio en general*. Fondo de Cultura Económica, Mexico.

Castillo de Bovadilla, J. (1585): *Política para corregidores*. Instituto de estudios de Administración Local, ediţie facsimil, Madrid, 1978.

Clark, J. B. (1893):"The genesis of capital", *Yale Review*, n.º 2, November, 302-315.

_ (1895):"The origin of interest", *Quarterly Journal of Economics*,151 n.º 9, April, 257-278.

_ (1907):"Concerning the nature of capital: A reply", *Quarterly Journal of Economics*, May.

Coase, R. H. (1997):"Looking for Results", *Reason: Free minds and Free markets*, June.

Cordato, R. E. (1992): *Welfare Economics and externalities in an open ended universe: A modern Austrian perspective*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Hollande.

Covarrubias y Leyva, D. de (1604): *Omnia Opera*, vol. 2, cartea 2. Haredem Hieronymi Scoti, Venezia.

Cubeddu, R. (1997): *La filosofía de la Escuela Austríaca*. Unión Editorial, Madrid.

Chafuen, A. (1986): *Economía y ética, Raíces cristianas de la economía de libre mercado*. Ed. Rialp, Madrid.

Dempsey, B. W. (1943): *Interest and Usury*. American Council of Public Affairs, Washington, D. C.

*Fetter, F. A. (1977): *Capital, interest and rent*. Sheed, Andrews and McMeal, Kansas City.

Friedman, M. (1967): *Ensayos sobre Economia positiva,* Edit. Gredos, Madrid.

Grice-Hutchinson, M. (1952): *The School of Salamanca, Readings in Spanish monetary theory*. Clarendon Press, Oxford.

_ (1982): *El pensamiento económico en España (1177- 1740)*. Éd. Critica, Barcelona.

_ (1995): *Ensayos sobre el pensamiento económico en España*. Moss, L. S., Ryan, C. K. (ed.), Alianza Editorial, Madrid.

Grossman, S., Stiglitz, J. (1980):"On the imposibility of informationally efficient markets", *American Economic Review*, n.º 70, June.

Hayek, F. A. (1931):"The paradox of saving", *Economica*, May.

_ (1936):"The Mythology of Capital", *Quartely Journal of Economics*, February, 199-228.

_ (1939):"*Profits, interest and investment", and other essays on the theory of industrial fluctuations*. Routledge, London.

_ (1946): *La teoría pura del capital*. Aguilar, Madrid.

_ (1948):"Economics and knowledge","The use of knowledge in society" şi"The meaning of competition", în *Individualism and economic order*. The University of Chicago Press, Chicago, 33-106.

_ (1952): *The sensory order: An inquiry into the foundations of theoretical psychology*. The University of Chicago Press, Chicago.152

_ (1955): The counter-revolution of science: Studies in the abuse of reason*. Free Press, Glencoe, Illinois.

_ (1972): *Individualism and economic order*. Gateway Edition, Henry Regnery, Chicago.

_ (1975): *Collectivist economic planning*. Augustus M. Kelly, Clifton.

_ (1976a): *El orden político de una sociedad libre*, vol. III din *Derecho, legislación y libertad*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1976b): *¿Inflación o pleno empleo?* Unión Editorial, Madrid.

_ (1976c):"La pretensión del conocimiento". Cap. I în *¿Inflación o pleno empleo?* Unión Editorial, Madrid, 9-32.

_ (1978a):"Competition as a discovery procedure", *New Studies in philosophy, politics, economics and the history of ideas*. Routledge, London, 179-190.

_ (1978b):"Two types of mind", *New Studies in philosophy, politics, economics and the history of ideas*. Routledge, London, 50-56.

*_ (1988): *Derecho, legislación y libertad*, vol. II: *El espejismo de la justicia social*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1993):"Interview", cu Pool, R. şi Postrel, V. *Free minds and free markets*. Pacific Research Institute for Public Policy, California.

_ (1995a): *La tendencia del pensamiento económico: ensayos sobre economistas e historia económica*, vol. III în *Obras Completas de F. A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1995b): *Nacionalismo monetario y estabilidad internacional*. Unión Editorial şi Ediciones Aosta, Madrid.

_ (1996a):"El equilibrio intertemporal de los precios y los movimientos en el valor del dinero", în *Nacionalismo*

monetario y estabilidad internacional. Unión Editorial şi Ediciones Aosta, Madrid.

_ (1996b): *Contra Keynes y Cambridge: ensayos, correpondencia*, vol. IX din *Obras Completas de F: A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1996c): *Precios y producción: una explicación de las crisis de las economías capitalistas*. Unión Editorial şi Ediciones Aosta, Madrid.

_ (1996d): *Las vicisitudes del liberalismo: Ensayos sobre Economía Austríaca y el ideal de la libertad*, vol. IV în *Obras Completas de F. A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1997a): *Hayek sobre Hayek: un diálogo autobiográfico*, în vol. I din *Obras Completas de F. A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1997b): *La fatal arrogancia: los errores del socialismo*, vol. I din *Obras Completas de F. A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1998a): *Los fundamentos de la libertad*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1998b): *Socialismo y guerra: Ensayos, documentos, reseñas*, vol. X în *Obras Completas de F. A. Hayek*. Unión Editorial, Madrid.

Heilbroner, R. L. (1990):"Analysis and vision in the History of Modern Economic Thought", *Journal of Economic Literature*, vol. 28, September.

Hicks, J. (1973): *Capital and time: A neo-Austrian Theory*. Clarendon Press, Oxford.

*Holcombe, R. G. (1999): *15 Great Austrian Economists*. Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama.

Hoppe, H. H. (1995): *Economic essence and the Austrian method*. The Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Auburn, Alabama.

_ (1989): *A theory of socialism and capitalism*. Kluwer Academic Publishers, Amsterdam.

Huerta de Soto, J. (1982):"Método y crisis en la Ciencia Económica", *Hacienda pública Española*, n.º 74, 33-48.

*_ (1992): *Socialismo, cálculo económico y función empresarial*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1994): *Estudios de Economía Política*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1995):"Estudio preliminar", *La acción humana: Tratado de Economía*, Mises, L. von. Unión Editorial, Madrid, xxi-lxxi.

_ (1997):"Génesis, esencia y evolución de la Escuela Austríaca de Economía", în *Qué es la Economía*, Ramón Febrero (ed.). Ediciones Pirámide, Madrid.

_ (1997-1998):"La teoría bancaria en la Escuela de Salamanca". *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid*, n.º 89, 141-165.

*_ (1998): *Dinero, crédito bancario y ciclos económicos*. Unión Editorial, Madrid. *Money, Bank Credit, and Economic Cycles,* Mises Institute, Auburn, 2006.

Jaffé, W. J. (1976):"Menger, Jevons and Walras dehomogenized". *Economic Inquiry*, n.º 14 (4), 511-524.

Keynes, J. M. (1996): *Tratado del dinero: teoría pura y aplicada del dinero*. Grandes Economistas del siglo XX, Ediciones Aosta, Madrid.

Kirzner, I. M. (1979): *Perception, opportunity and profit*. The University of Chicago Press, Chicago.

*_ (1985): *Discovery and the capitalist process*. The University of Chicago Press, Chicago.

_ (1987):"Austrian School of Economics", *The New Palgrave: A dictionary of Economics*, vol. I. Macmillan, London, 145-157.

*_ (1995): *Creatividad, capitalismo y justicia distributiva*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1996): *Essays on capital and interest: An Austrian Perspective*. Edward Elgar, Aldershot, England.

*_ (1998): *Competencia y empresarialidad*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1998-1999):"Los objetivos de la política *anti-trust*: una crítica", *Información Comercial Española*, n.º 775, Diciembre 1998, Enero 1999, 67-77.

Knight, F. H. (1938):"Review of Ludwig von Mises" *Socialism*", *Journal of Political Economy*, n.º 46, April, 267-268.

_ (1950):"Introduction", *Principles of Economics*, Carl Menger. Free Press of Glencoe, Illinois.

Kydland, F. E., Prescott, E. C. (1982):"Time to build and aggregate Fluctuations", *Econometrica*, 50, 1345-1370.

*Leoni, B. (1995): *La libertad y la ley*. Unión Editorial, Madrid.

Lugo, J. de (1642): *Disputationes de iustitia et iure*. Sumptibus Petri Prost, Lyon.

Lucas, R. E. (1977):"La comprensión de los ciclos económicos", *Hacienda Pública Española*, n.º 99, 691-703.

Mariana, J. de (1768): *Discurso de las enfermedades de la Compañía*. Imprenta de D. Gabriel Ramírez, calle de Barrionuevo, Madrid.

_ (1987): *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón*. Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.

*Mayer, H. (1994):"The cognitive value of functional theories of price: critical and positive investigations concerning the price problem". Capitolul al XVI-lea din *Classics in Austrian Economics: A sampling in the history of a tradition*, I. M. Kirzner (ed.), vol. II, William Pickering, London.

Menger, C. (1883): *Untersuchungen über die Methode derSocialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere*. Duncker & Humblot, Leipzig.

*_ (1997): *Principios de economía política*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1998):"Del origen del dinero": *La economía en sus textos*, Segura, J., Rodriguez Braun, C. (ed.). Taurus, Madrid, 200-220.

Mirowski, P. (1991): *More heat than light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. Cambridge University Press,Cambridge.

Mises, L. von (1935):"Economic calculation in the socialist commonwealth", în *Collectivist Economic Planning*, Hayek, F.A. (ed.). Routledge, London.

*_ (1975): *Teoría e historia*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1978): *Notes and recollections*. Libertarian Press, South Holland, Illinois.

*_ (1989): *Socialismo: análisis económico y sociológico*. WBF, New York.

*_ (1995): *La acción humana: Tratado de economía*. Unión Editorial. Madrid.

*_ (1997): *La teoría del dinero y del crédito*. Unión Editorial, Madrid.

Molina, L. de (1991): *Tratado sobre los cambios*. Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.

Novak, M. (1993a):"Two moral ideas for business", The Hayek Memorial Lecture, *Economic Affairs*, September-October 1993, 7.

_ (1993b): *The catholic ethic and the spirit of capitalism*. The Free Press, Macmillan International, New York.

Nozick, R. (1988): *Anarquía, estado y utopía*. Fondo de Cultura Económica, Mexico.

Nuez, P. de la (1994): *La política de la libertad: estudio del pensamiento político de F. A. Hayek.* Unión Editorial, Madrid.

Oakeshott, M. (1991): *Rationalism in politics and other essays*. Liberty Press, Indianapolis.

O'Driscoll, G. P., Rizzo, M. J. (1996): *The economics of time and ignorance*. Routledge, London.

Pareto, V. (1906): *Manuale di economia politica con una introduzione alla scienza sociale*. Società éditrice Libraria, Milán. *Manuel d'Economie Politique*, AMS Pr Inc. 1988.

*Polanyi, M. (1959): *The study of man*. The University of Chicago Press, Chicago.

Popescu, O. (1987): *Estudios en la historia del pensamiento económico latinoamericano*. Plaza y Janés, Buenos Aires.

Robbins, L. (1932): *An essay on the nature and significance of economic science*. Macmillan, London.

_ (1971): *Autobiography of an Economist*. Macmillan, London.
Roover, R. de (1955):"Scholastic economics. Survival and lasting influence from the Sixteenth Century to Adam Smith". *Quarterly Journal of Economics*, LXIX; May, 161-190.

Rosen, S. (1997):"Austrian and Neoclassical economics: Any gains from trade?". *Journal of Economic Perspectives*, vol. II, n.º 4, 139-152.

*Rothbard, M. N. (1975): *America's Great Depression*. New York University Press, New York.

_ (1977): *Power and Market*. New York University Press, New York.

_ (1985): *Lo esencial de Mises*. Unión Editorial, Madrid.

_ (1991):"The end of socialism and the calculation debate revisited": *The Review of Austrian Economics*, vol. 5, n.º 3, 64-65.

*_ (1993): *Man, economy and state: A treatise on economic principles*. Ludwig von Mises Institute, Auburn University, Alabama.

*_ (1995): *La ética de la libertad*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (1997): *The Logic of Action*, I: *Method, Money, and the Austrian School*, şi II, *Aplications and cristicism from the Austrian School*. Edward Elgar, Cheltelham, England.

*_ (1999): *Historia del pensamiento económico*, vol. I*: El pensamiento económico hasta Adam Smith*. Unión Editorial, Madrid.

*_ (2000): *Historia del pensamiento económico*, vol. II: *La economía clásica*. Unión Editorial, Madrid.

Salas, J. de (1617): *Comentarii in secundum secundae D. Thomae de contractibus*. Sumptibus Horatji Lardon, Lyon.

Salerno, J. T. (1999):"The place of Mises` *Human Action* in the development of modern economic thought", Spring, vol. 2, n.º 1, 35-65.

Salop, S. (1979):"A model of the natural rate of unemployement", *American Economic Review*, March, n.º 69, 117-125.

Samuelson, P. A. (1947): *Foundations of Economic Analysis*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Saravia de la Calle, L. (1949): *Instrucción de mercaderes*. Colección de joyas bibliográficas, Madrid.

Schumpeter, J. A. (1908): *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*. Duncker & Humblot, Leipzig.

Shapiro, C., Stiglitz, J. (1984):"Equilibrium unemployment as a discipline device", *American Economic Review*, June, n.º 74, 433-444.

Simon, J. L. (1989): *The economic consequences of immigration*. Basil Blackwell, London.

*_ (1994): *The ultimate resource*. Princeton University Press, Princeton.

*Skousen, M. (1990): *The structure of production*. New York University Press, New York.

_ (1993):"Who predicted the 1929 crash?", *The meaning of Ludwig von Mises*, Herbener, J. M. (ed.). Kluwer Academic Publishers, Amsterdam.

Stigler, G. (1961):"The economics of information", *Journal of Political Economy*, June.

Stiglitz, J. (1994): *Whither Socialism?*. The M. I. T. Press, Cambridge, Massachusetts.

*Thomsen, E. (1992): *Prices and Knowledge: A market process perspective*. Routledge, London.

Tipler, F. J. (1988):"A liberal utopia" în *Humane Studies Review*, vol. 6, n.º 2.

Turgot, A. R. J. (1844): *Éloge de Gournay*. Inclus în *Oeuvres de Turgot*, vol. 1, 262-291. Guillaumin, Paris.

Walras, L. (1965): *Correspondence of Léon Walras and related papers*. W. Jaffé (ed.). North Holland, Amsterdam.

Wieser, F. von (1911):"Das Wesen und der Hauptinhalt der Theoretischen Nationalökonomie", *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft in Deutschen Reich*, XXXV, n.º 2. Tradus în engleză,"The nature and substance of Theoretical Economics", în *Classics in Austrian Economics: A sampling in the History of a tradition*, Israel M. Kirzner (ed.), vol. I. William Pickering, London, 1994, 285-303.

Yeager, L. B. (1997):"Austrian Economics, Neoclassicism and the market test": *The Journal of Economic Perspectives*, vol.II, n.º 4, Autumn, 153-165.